

ЛІТАРАТУРА МАСТАЦТВА

22 кастрычніка 1993г

№ 42 (3712)

Кошт 10 руб.

БРАТЫ МАЕ ПРАЦЯГВАЮЦЬ МНЕ РУКІ

Уладзімір МЕХАЎ: «Не зграшу супраць прайды, скажашы, што не ўцёк бы, а калі б і ўцёк, усё роўна не знайшоў бы паратунку ніводзін з асуджаных на смерць у гета, калі б нейк не пададзена была яму рука падтрымкі людзьмі, якія да «кантынгенту» гета адносілі не мелі. Зямны паклон тым з іх, хто яшчэ жыве. Не згасе хай добрая памяць пра тых, каго няма».

СТАРОНКІ 3, 14–15

І ЎЦІСК, І ПРЫМУС...

Алесь ЧОБАТ пра вайну 1920 года на Беларусі.

СТАРОНКІ 5, 12

ЯГО ВІДУШЧЫ ЛЁС

Гутарка Галіны Шаблінскай з паэтам і перакладчыкам Васілём ЖУКОВІЧАМ.

СТАРОНКІ 6–7

СЛУЖЫМ АЙЧЫНЕ

Газета Згуртавання беларускіх вайскоўцаў у «ЛіМе».

СТАРОНКІ 8–9

«І НІЯКІХ НАМ ПАЛАЦАЎ НЕ ТРЭБА...»

Пятро ВАСІЛЕЎСКІ згадвае пра Уладзіміра УЛАДАМІРСКАГА.

СТАРОНКА 10

«ЛЮБОЎ, ВЕРА, НАДЗЕЯ»

Трыпціх беларускай мастачкі з Амерыкі Тамары СТАГАНОВІЧ.

СТАРОНКА 16

Ох, і цяжкая справа — сфатаграфаванне... песню! А песень быў добры тузін: кампазітар Э. Зарыцкі стварыў адмысловы цыкл на вершы Н. Гілевіча і назваў яго «Мара Скарыны» /аранжыроўка І. Паліводы/. Прэзентацыя песеннай нізкі /склалі яе не толькі нэспыя творы, але і апрабаваныя часам/ адбылася ў рэпетыцыйнай зале Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі. Калектыў на чале з мастацкім кіраўніком М. Фінбергам наладзіў сапраўднае свята для сваіх гасцей — паэтаў, музыкаў, журналістаў... На здымках В. Стралкоўскага вы пазнаеце і дырыжора М. ФІНБЕРГА, і паэта Н. ГІЛЕВІЧА, і папулярную салістку І. АФАНАСЬЕВУ.

Падпіска-94

«ЛіМ» — НАША НАСТОЛЬНАЯ ГАЗЕТА

Уладзімір КОНАН, доктар філасофскіх навук, літаратурны крытык:

— Для мяне «Літаратура і мастацтва», «Культура», «Наша слова», «Голас Радзімы» — настольныя газеты. Настольныя і «падарожныя». На жаль, сучасны гараджанін амаль чвэрць свайго жыцця «губляе» на пераезды. Але і даўней наш першы інтэлігент Францішак Скарына выдаваў для

свайчыннікаў «Малую падарожную кніжку».

Сярод маіх штотыднёвікаў «ЛіМ» — гэта маці беларускага адраджэнскага друку. Пераемніца «Нашай Нівы», «Савецкай Беларусі» 20-х гадоў. Чытаю яшчэ «Звязду», «Чырвоную змену», беларускія дзіцячыя і юнацкія газеты і, зразумела, нацыянальныя літаратурныя часопісы. Шчырасць, праўдзівасць, народная традыцыя — вось прыкметы «ЛіМа». Не пераношу фальш і фарысейства ў друку. Сказаную думку можна пазней паправіць. А напісанае застаецца. У «ЛіМе» яно — як чыстае зерне, пасеянае на ўрадлівай зямлі. Вось чаму для мяне як даследчыка «ЛіМ» — гэта яшчэ крыніца. Добрая альбо трагічная вестка пра мінуўшчыну Беларусі, яе культуру.

Чамусьці «ЛіМ» выдзяляюць, калі гутарка ідзе пра дзяржаўныя датацыі. Але з «казны» плацяць у аднолькавай меры іншым выданням, у тым ліку і абываковым альбо нават варожым беларускай мове, нацыянальнай культуры. Апошняе — гэта ўжо «беларускі» феномен. Беларускі народ чамусьці абавяз-

ваюць плаціць сваім дэнацыяналізатарам. Далакопам, паводле слоў вялікага Купалы.

Фінансуючы «ЛіМ», дзяржава ўкладвае грошы ў нацыянальную культуру, літаратуру, мастацтва. Так робяць ва ўсім культурным свеце. Не ўсё можна купіць за грошы, нават за цвёрдую валюту. Прадажны талент — гэта ўжо амаль не талент. «ЛіМ» застаецца на высокім інтэлектуальным узроўні, бо ён — газета беларускай творчай інтэлігенцыі. Духоўнай эліты народа, якая ніколі не зарабляла і не заробіць на беларускай культуры.

Не магу пагадзіцца з тымі маімі калегамі, чытачамі-лімаўцамі, якія прапануюць нашаму штотыднёвіку адмовіцца ад грунтоўных нарысаў пра літаратурна-мастацкае жыццё, навуковых аналітычных артыкулаў, аддаўшы першынство палітычнай інфармацыі і публіцыстыцы. На мой погляд, гэта будзе знішчэнне і растрата ўжо заваяваных пазіцый. Асабліва сёння, калі пасля расстрэлу Белага Дома — сімвала расійскай дэмакратыі — шмат якія псеўдарадывальныя палітыкі безнадзейна абанкруціліся. Калі не сказаць больш «радыкальна», па фальклорнаму.

Так, трэба шукаць свайго масавага чытача. Але весці яго, падымаць, а не апускаць да «шэраговага» ўзроўню.

Расціслаў ПЛАТОНАЎ, доктар гістарычных навук:

— «ЛіМ» выпісаў. Па розных прычынах падпісаўся не рэгулярна, але купляў заўсёды. Чытаю з 70-х гадоў. Па прафесіі даводзіцца

звяртацца да публікацый мінулага часу. Цікава назіраць звалюючы газеты — ад ваяўнічай агрэсіўнасці супраць тых, каго залічвалі ў нацыяналісты, «ворагі народа», хістанняў, як жартавалі, «разам з лініяй партыі» да перабудовачнага заціхша, потым перабудовачнага выбуху, а цяпер — пост-перабудоўчай апазіцыйнасці.

Лічу, што газета павінна быць настольнай для ўсіх, хто неабыхавы да духоўнага жыцця свайго народа, яго культуры, гісторыі, месца і ролі ў грамадстве інтэлігенцыі.

Пакуль што, здаецца, прызначэнню быць газетай творчай інтэлігенцыі «ЛіМ» адпавядае не поўнасцю. Не падабаецца палітычная прадузятасць, падмена ёю ісціны, ярлычнасць у некаторых публікацыях, жорсткая неспрымлімасць да апанентаў. Уласна кажучы, чымсьці новым гэта для нашай гісторыі, дарэчы,

гісторыі газеты не з'яўляецца.

Жадаў бы бачыць больш шырокі спектр культурнага і палітычнага жыцця рэспублікі. Яно ж заўсёды поліфанічнае, а не адно, двухгалоўнае. Пабольш розных пунктаў погляду, розных думак, тэматычнай і жанравай разнастайнасці, таго самага плюралізму, якога дабіваўся. Больш уважлівасці і дакументальнай аргументаванасці ў падыходзе да мінулага, якім бы трагічным яно не было. Гэта наша гісторыя. Было ў ёй добрае, было дрэннае, і аднымі эмоцыямі гістарычныя пласты не ўзімеш, урокаў для сённяшняга дня не выведзеш. Таму паменш суб'ектывізму, аднабоковасці і зусім не трэба ўзлаванасці. Грамадству сёння патрэбна згода, а не варожасць. Устрыманасць, памяркоўнасць, разважлівасць павінна несці газета, разлічаная на творчую інтэлігенцыю.

19—22 КАСТРЫЧНІКА — ДНІ ПАМЯЦІ ЯЎРЭЯЎ /«КАДЫШ-ЖАЛЬБА»/, ЯКІЯ ЗАГІНУЛІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ГАДЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ.

Уладзімір МЕХАЎ

БРАТЫ МАЕ ПРАЦЯГВАЮЦЬ МНЕ РУКІ...

НАЗВА ГЭТАГА АРТЫКУЛА — радок з Максіма Танка, у якім я толькі перамяніў гучанне аднаго слова ў часе. Паваенным годам напісаны быў пазтам верш «Гета», які не баюся назваць рэквіемным. Страфа з узятым радком гучыць так:

Мне круг апошні пекла паказалі,
Але і сам бы я знайшоў яго
Па тым, як неба і зямля палалі,
Па тым, як дыхаў мне у твар агонь,
Па тым, як дрэвы

корчыліся ў муках
Ад шчыпні развалінаў нямых,
Як з-пад зямлі, вітаючы жывых,
Браты мае працягвалі мне рукі...

Верш успомніўся таму, што ў рэспубліцы чацвёрты дзень адзначаецца чарнарамкавая ў календары дата — пяцідзесяцігоддзе з апошняй акцыі ў гета, створаным гітлераўцамі ў акупаваным Мінску. Акцыя, пасля якой гета перастала існаваць: у Берлін дакладзена было, што ў ім нікога не засталася. І ўспомніўся таму, што напісаны пазтам-беларусам. А тое, што ў Мінску цяпер адбываецца, хвалюе і тым, што не носіць характару ўгодкаў толькі яўрэйскіх. Характару важнага, балючага толькі для адной этнічнай групы насельніцтва краю. Алегарычна кажучы, не ператварылася ў маштабны — па ўсім горадзе, па рэспубліцы — «кадыш», яўрэйскую памінальную малітву, і не больш.

Акцэнтую гэта з прычыны, што яшчэ летась было не так. Напрадвесні гады ў Мінску адзначалася ранейшая дата, звязаная з маркотным гетаўскім летанісам: ўгодкі пагрому 2 сакавіка 1942 года, аднаго з найжахлівых у гісторыі мінскага гета. Былія вязні страшнай зоны генацыду, сваякі тысяч там пастрэляных, падушаных газам спецыяльных машын — душгаубак, даведзеных да смерці здзекамі,

мноства людзей, пакліканых на ўшанавальныя мітынгі і голасам крыві, — усе былі глыбока ўдзячны неяўрэйям, якія палічылі для сябе абавязковым стаць у тая гадзіны смутку поруч з яўрэйцамі. Былі то Васіль Быкаў і Рыгор Барадулін, парламентарый і хрысціянскія святары, колішнія партызанскія камандзіры, байцамі ў якіх былі і ўцекачы з гета, і старанькія ўжо сялянкі, якія некалі, не зважаючы на пагрозу за гэта смяротнага пакарання, давалі ў хатах сцоў яўрэйскім сем'ям. Аднак агульная атмасфера ў стаўленні да горкай гадавіны была ў горадзе — нікога тым не папракаю, толькі канстатуую, — індывідуальна: трагедыя гэта, маўляў, яўрэйская, яўрэі хай і паплачуць.

Дык сёлета інакш. Сёлета ва ўсім, што ў горадзе з нагоды чарнапамнага адбываецца, інтанацыя, паўтараю, іншая, характар бедавання агульна-народнага. Дзякуючы за гэта, Беларусь! Справедку талерантна і спагадна, такой ты паўстаеш перад светам і сёння. Калі па вуліцах, брук якіх — нібы скамянялае гора, жалобным шэсцем праходзяць людзі з трыпакмі агеньчыкамі свечак у руках. Калі даніну пашаны пакутнікам і змагарам гета аддаюць першыя асобы дзяржавы. Калі яўрэйскія песні скрухі сляваюцца і артыстамі беларусамі. Калі тое, пра што нельга забываць, крычыць з палотнаў і графічных лістоў у залах Палаца мастацтваў, з экрану ў кіназатрах. Калі ўшанавальнаму ўрачыстаму пасяджэнню надаецца ўзровень мерапрыемства дзяржаўнага маштабу.

На чым хачу спыніцца асобна: яшчэ і яшчэ раз дзякуючы сёння яўрэі высакародным, чыстым і бясстраш-

(Працяг на стар. 14-15)

Усе яны засталіся там — у расстрэляным мінскім гета... Здымкі з архіва Яд Вашэм /Іерусалім/

УДАКЛАДНЯЕМ ПРАВАПІС

З просьбай прыняць удзел у абмеркаванні пытання аб удакладненні правапісу беларускай літаратурнай мовы звярнулася да навукоўцаў і настаўнікаў, да журналістаў і літаратараў, да беларускай дыяспары за межамі рэспублікі адпаведная дзяржаўная камісія, створаная згодна знядаўнім рашэннем Савета Міністраў рэспублікі. У склад камісіі ўвайшло дзевятнаццаць спецыялістаў, а ўзначаліў яе народны дэпутат Беларусі пэат Ніл Гілевіч.

На абмеркаванні вынесены найбольш спрэчныя правілы арфаграфіі, а менавіта:

1. Абазначэнне на пісьме асіміляцыйнай мяккасці зычных.
2. Раздзяляльны мяккі знак пасля дз, с, з, ц, н, л.
3. Праваліс часціцы НЕ і прыназоўніка БЕЗ у першым складзе перад націскам.
4. Правілы перадачы на пісьме якання — правапіс карэннага я і

захаванне е ў першым складзе перад націскам /у словах тыпу дзевяты, дзясцяты, семнаццаць/.

5. Праваліс запазычаных слоў — у тым ліку перадача аканья-яканья /да прыкладу: рЭспубліка ці рАспубліка/; перадача губных зычных л, с, з, н перад галоснымі пярэдняга раду адносна цвёрдасці-мяккасці: план ці плян, панэль ці панель, фізіка ці фізыка; перадача ў нескладовага ў пачатку слова і пасля галосных; правапіс спалучэнняў галосных іо-іё, ыо-ыё, іу-ію, ыу-ыю /трыю ці трыё, прэзідыум ці прэзідыум/.

6. Праваліс прыстаўных зычных /акно ці вакно, арэх ці гарэх/.

7. Праваліс напісання тапанімічных назваў і ўласных імён.

8. Праваліс о, а ў складанаскарочаных словах /напрыклад, райвыканком ці райвыканкам/.

9. Праваліс і, й.

10. Устаўное а ў канцавых спалучэннях зычных, апошнім з якіх

з'яўляецца плаўны: тэатар, метар.

11. Праваліс о, а, э, е ў першай частцы складаных слоў /горналыжны ці гарналыжны/.

12. Спрашчэнне і сцяжэнне зычных гукі, асіміляцыя па шыпячасці-свісцячасці /баластны ці баласны, рыжскі ці рыскі/.

13. Правілы пераносу слоў.

14. Удакладненне правілаў напісання вялікай літары.

15. Праваліс апострафа.

Такім чынам, стаіць пытанне, ці звяртацца па некаторых з выкладзеных пунктаў да граматыкі беларускай мовы для школ Браніслава Тарашкевіча, якая існавала да жнівеньскай 1933 года пастановы Савета Народных Камісараў БССР аб зменах і спрашчэнні правапісу.

Прапановы па удакладненню правапісу беларускай літаратурнай мовы трэба дасылаць на адрас Інстытута мовы імя Якуба Коласа Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.

3 пошты "ЛіМа"

ГЭТА БЫЛО ЗЛАЧЫНСТВА

Я хацеў бы расказаць пра нас, ахвяр выпрабаванняў атамнай бомбы на Тоцкім палігоне, што пад Арэнбургам, у 1954 годзе. Нядаўна, 14 верасня, мы, што засталіся ў жывых, адзначылі 39-ую гадавіну гэтай страшнай і сумнай даты.

З 43 тысяч салдат і афіцэраў, што ўдзельнічалі ў гэтых вучэннях, у жывых засталася толькі каля тысячы чалавек, у тым ліку ў нашай рэспубліцы каля 300 чалавек. Атрымліваецца, штогод у іншы свет адыходзілі, так і не дачакаўшыся якіх-небудзь ільгот, каля тысячы чалавек.

Пасля заканчэння вучэнняў у нас узялі падпіску аб нераспаўсюджванні звестак аб усім убачаным на працягу 25 гадоў. Многім з нас здаваўся дзіўным гэты тэрмін — 25 гадоў маўчання! Але з цягам часу я зразумеў, што кіраўніцтва краіны разлічвала, што за гэтыя гады мы ўсе адыходзілі ў іншы свет і гэтая тайна пойдзе разам з намі. Так што яшчэ тады, у 1954 годзе, мы былі нашым урадам асуджаны на смерць.

Упершыню ў сусветнай практыцы выпрабаванне атамнай зброі праводзілася па сутнасці на жывых людзях. І мы, што цудам засталіся ў жывых, пажылыя людзі, абцяжараныя рознымі захворваннямі, інваліды розных груп, не можам больш маўчаць і патрабуем, нарэшце, увагі і міласэрнасці з боку ўрада і Вярхоўнага Савета.

Цяпер прынята адзначаць памятныя даты. Не толькі «вяселья», а і сумныя. Напрыклад, у нашай рэспубліцы створана дзяржаўная камісія па падрыхтоўцы мерапрыемстваў у сувязі з 50-й гадавінай знішчэння фашыстамі яўрэйскага гета ў Мінску. Гэта правільна! А вось пра нас, людзей, якія аддалі Айчыне сваё здароўе, а многія і сваё жыццё, ніхто ні чуць, ні ўспамінаць не жадае.

Хацелася б, каб не толькі кіраўніцтва рэспублікі павярнулася да нас тварам, аддало даніну памяці тым, хто так рана пайшоў з жыцця, але каб і пісьменнікі, артысты, мастакі, уся інтэлігенцыя ўзяла свой голас у абарону тых, для каго Радзіма аказалася мачахай.

Ды трэба спяшацца, бо час працуе супраць нас: з нашым адыходам з жыцця людзі не даведаюцца і пра гэтыя злачынства камуністычнай сістэмы — пра Чарнобыль 1954 года.

Калі пісаў гэты ліст, мне згадваўся чамусьці дакументальны фільм пра кавалераў 3-х ступеняў ордэна Славы, створаны па ініцыятыве Канстанціна Сіманова. Не, нам не трэба ордэнаў, славы. Але нам хацелася б пры жыцці адчуць у адносінах да сябе павагу, маральную і матэрыяльную падтрымку грамадства. І на гэта мы маем права разлічваць.

М. НАВІЦКІ,
член Савета Камітэта ветэранаў
падроздзяленняў Асаблівай рызыкі,
інвалід II-й групы

г. Мінск

У ТЭРМІН І ПОЎНАСЦЮ

Прайшло тры гады, як беларуская мова стала дзяржаўнай. Тэрмін немалы. Аднак у пытаннях адраджэння роднай мовы адчуваецца нейкая нерашучасць, чаканне каманды «зверху», а то і нейкая баязлівасць. Хоціць ужо дыскусій аб двухмоўі. Не патрэбен і рэфэрэндум аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Застаецца толькі адно: строга і паслядоўна выконваць Закон аб мовах.

Калісьці гаварылі: калі загаворыць ЦК КПБ на беларускай мове, то загаворыць уся Беларусь. Прыкра! Але гэтага не адбылося. Нават 13 жніўня 1956 г., калі Я. Колас прыйшоў у ЦК КПБ з заявай аб выратаванні беларускай мовы, то яго ніхто не прыняў: ні сакратар, ні загадчык аддзела, ні інструктар... Вось павага да народнага паэта, камуніста, які быў і членам ЦК КПБ, дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР і БССР, быў членам праўлення Саюза пісьменнікаў Саюза і Беларусі, некалькі год быў старшынёй Беларускага рэспубліканскага камітэта абароны міру, узнагароджаны чатырма ордэнамі Леніна...

Паглядзіце, што і цяпер адбываецца: ні Вярхоўны Савет /я маю на ўвазе не ўвесь/, ні Савет Міністраў не гавораць па-беларуску. Скажыце, калі ласка, у якой краіне парламент і ўрад не гавораць на дзяржаўнай мове? Гісторыя не ведае такога. Гэта толькі можа быць у нашай маладой незалежнай і суверэннай дзяржаве. Парадокс.

Я філолаг па адукацыі. Люблю сачыць, як гаворыць чалавек, якая яго мова, яе літаратурнасць. Аднойчы еду ў аўтобусе. За мной сядзяць дзве маладыя жанчыны. Яны амаль уголас гавораць, мілагучна. Слухаю і адразу не мог разабраць, на якой жа мове яны гавораць — на беларускай ці на рускай. На жаль, на «трасянцы». Пазнаёмліся. Высветлілася, што адна з іх настаўніца. Здзівілася, калі я зрабіў заўвагу. Гэта ж не на ўроку, адказала. Чаму ж у быце мы так засмечваем сваю мову? І тут я цвёрда перакананы, што гэта ўжо непавага да сябе і мовы, лянота, нежаданне гаварыць на літаратурнай мове.

Неяк размаўляю з дырэктарам сярэдняй школы, паважаным чалавекам і добрым дырэктарам, чаму справядлівасць у школе не вядуць на беларускай мове. «Няма каманды, — быў адказ. — Скажыце, будзем весці». Так яно і ёсць. Без каманды, без распараджэння зверху нічога не робіцца. Прывыклі: так лепш, думаць не трэба. Атрымалася — не атрымалася — пранясце. Праўда, цяпер усё ж прывучаемся думаць, праяўляць ініцыятыву, дзейнічаць,

працаваць самастойна. Наша Даманаўская СШ з першага дня яе арганізацыі была школай з беларускай мовай навучання. Не было і няма праблем. Выкладанне вялося і вядзецца на беларускай мове. Справаводства таксама. Усе педсаветы і іншыя пасяджэнні вядуцца на роднай мове. Школьная бібліятэка багатая на беларускую літаратуру. Толькі чытай! Даманаўскі сельскі Савет работні на гэты год склаў на беларускай мове, на ёй вядзе справаводства, сесіі праводзіць. Яго старшыня Міхневіч Лідзія Міхайлаўна.

Няёмка слухаць, калі чуеш такое, нахшталь таго, што не разумею, не ведаю беларускай мовы. А якую мову вы, панове, ведаеце? Мне прыйшлося быць на экскурсіі ў былым Ленінградзе. У групе было 30 чалавек настаўнікаў. У аўтобусе на экскурсію ў Петрадварэц з намі аказалася група французскіх студэнтаў тэхнічнай ВШУ. Некаторыя з іх гаварылі па-руску. А з нас ніхто не змог і слова сказаць па-французску. Нехта ж вучыў французскую мову ў школе ці ВШУ. Неяк сустрэў кітайцаў у Брэсце на станцыі: Яны гавораць на рускай мове. І нядрэнна! Дый такіх прыкладаў шмат. Я гэта гавару к таму, што найперш трэба вывучаць родную мову, пачынаючы з дзяцінства ў сям'і, у дзіцячых садах, дзе ўсю выхавальную работу праводзіць на беларускай мове. І ў школах /не толькі з беларускай, але і з рускай мовай навучання/ вучыць беларускую мову з 1 класа. Такія вучні будуць знаць дасканалы родную мову і гаварыць на ёй, валодаць ёю. І не будзе ніякіх праблем, ніякіх непаразуменняў.

Дзяржаўнай беларускай мовай у першую чаргу павінны валодаць усе, хто працуе ва ўсіх дзяржаўных установах. Калі кожны дзяржаўны служачы будзе паспяхова выконваць свае службовыя абавязкі, працаваць з душой і адказнасцю, то і для народа і для дзяржавы будзе лепш. Згіне бюракратызм, валакіта, неразбярыва, парушэнне сваіх законаў, якія трэба толькі паслядоўна і поўнаасцю выконваць. Павага павінна быць не толькі да дзяржаўнай мовы, але і да людзей. Трэба бачыць у кожным чалавеку асобу.

Непавага да дзяржаўнай мовы — гэта самая вялікая непавага да сваёй гісторыі і культуры, да адраджэння ўсяго нацыянальнага. Мы знаем і паважаем рускую мову і культуру, шануем іх, валодаем мовай. І калі хто гаворыць аб адваротным, то, верце мне, гэта няпраўда, выдумка. Калі мы ў згодзе і дружбе, то так будзем жыць заўсёды. Але ніхто і нікому не даў права зневажаць нашу родную беларускую мову, яе культуру і нацыянальныя традыцыі. Вярхоўны Савет і Савет Міністраў павінны дзейсна паклапаціцца аб мове і зрабіць так, каб Закон аб мовах у Беларусі быў выкананы ў тэрмін, дакладна і поўнаасцю.

В. МАРОЗ,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
Даманаўскай СШ Івацэвіцкага р-на

МЫ — АДЗІНАЯ НАЦЫЯ

Я рэгулярна чытаю газету «Глос з-над Немна» — орган Саюза палякаў Беларусі. Апошнім часам маю ўвагу прыцягнуў змешчаны ў нумары за 6—12 верасня г. г. артыкул нейкага Пятра Эберхарда з Варшавы «Колькасць і размяшчэнне польскага насельніцтва на Беларусі». У ім слушна адзначаецца, што праз Беларусь праходзілі розныя палітычныя межы, змянялася дзяржаўная прыналежнасць земляў Беларусі, што спрычыняла даволі неаднастайны характар насельніцтва з рэлігійнага, моўнага і этнічнага гледзішча. Далей, прыводзяцца дадзеныя даследчыка Э. Чынскага /1887 год/ па розных рэгіёнах Беларусі колькасці польскага насельніцтва, і напрыканцы падсумоўваецца, што на пераломе 60—70-ых гадоў мінулага стагоддзя па тэрыторыі, якая сёння прыблізна знаходзіцца ў межах цяперашняй Рэспублікі Беларусі, агульная лічба насельнікаў складала 4185,3 тысячы чалавек, у тым ліку палякаў 617,7 тысячы, ці 14,7% ад агульнай лічбы жыхароў. П. Эберхард, спасылваючыся на Чынскага, адзначае, што палякі на Беларусі сканцэнтраваны на землях былой Гарадзенскай і Віленскай і часткова Менскай губерняў. Далей ідзе самае пікантнае: «...Гэтае насельніцтва ў штодзённым жыцці ўжывала мясцовыя гаворкі беларускай мовы, з вялікім налётам польскае мовы. Яны адрозніваліся верай ад сваіх праваслаўных суседзяў, якія звычайна лічылі іх палякамі». Дзякуй шануюму пану Пятру Эберхарду з Варшавы за такі даволі аб'ектыўны артыкул, бо нашы крэсава-касцельныя палякі ніколі б не прызналіся, што так званае польскае насельніцтва на штодзень карыстаецца беларускай мовай. На жаль, і сёння бытуе звычайка беларусаў-каталікоў адносіць да палякаў, а праваслаўных беларусаў залічаць да носыбітаў «белорусского наречия великорусского языка». Дакуль душу беларуса нашы шануюныя суседзі будуць дзяліць? Ці не пара нам самім усвядоміць сябе як адзіную нацыю, нягледзячы на шматканфесійнасць? Упэўнены, калі гэта мы зробім, калі адчуем сябе самімі, дык нашы суседзі будуць вымушаны з гэтым лічыцца і спыняць дзяльбу беларускай душы. На маю думку, беларускаму этнаакрэсленню т. зв. касцельных палякаў паспрыяла б паралельнае ўжыванне ў беларускай мове лацінкі побач з кірыліцай. Створаная цяпер урадавая камісія па правалісе, на маю думку, павінна разгледзець гэтае пытанне. Марудзіць тут нельга, бо разам з адраджэннем пальшчыны на Беларусі набірае моцы шавінізм мясцовых крэсавых палякаў. Больш жава павінны папрацаваць над гэтым і Беларускі касцёл. Няўжо друкаваць малітоўнікі й катэхзісы па-беларуску лацінкаю цяжэй, чым рабіць тое самае па-польску, але расейскімі літарамі? Досыць спаць, час найвышэйшы дзейнічаць на карысць Адраджэння Бацькаўшчыны.

г. Асіповічы

Анатоль ЛЯГУЦКІ

НАВОШТА «ЛАМАЮЦЬ КРЭСЛЫ»...

Летась «ЛіМ» надрукаваў маю нататку, у якой прыводзіўся такі факт: вядучая Інфармацыйнай праграмы нацыянальнага радыё, назваўшы Беларусь нашай краінай, тут жа паправілася — маўляў, трэба было сказаць «наша рэспубліка». Цяпер такіх «паправак» больш не чуваць. Але не таму, што радыёжурналісты ўрэшце рэшт «прызналі» сваю Бацькаўшчыну краінай, а з прычыны таго, што апошняе слова ў дастасаванні да Беларусі, здаецца, ці не наогул знікла з іх лексікі /прыемнае выключэнне — вядучыя радыёстанцыі «Беларуская маладзёжная»/. Пра якую б падзею не ішла гаворка, толькі і чуецца: «рэспубліка», «па рэспубліцы», «у рэспубліку»... Ва ўсіх склонах, з усімі прыназоўнікамі і без іх дый, здараецца, па два-тры разы ў адной фразе.

Не, я зусім не супраць гэтага слова. Наадварот, яно мне падабаецца, асабліва з таго часу, калі былая БССР стала называцца Рэспублікай Беларусь. Аднак жа, слухаючы іншы раз радыё, прыгадваю вядомы са школьных гадоў выраз: «Яно, канешне, Аляксандр Македонскі герой, але ж навошта крэслы ламаць?». Можна і аскому набыць, бясконца паўтараючы адно і тое ж слова, — быццам, для таго, каб зноў і зноў паведаміць слухачам, што формай дзяржаўнай улады ў нас з'яўляецца рэспубліка, а не, барані Божа, манархія. Робіцца гэта нават тады, калі папярэджваюць пра дажджы, якія пройдуць, безумоўна, «па рэспубліцы» і ні ў якім разе не «на Беларусі». Заўважу, дарчы, што скарачанае найменне нашай дзяржавы, згодна з прынятым два гады таму законам, менавіта «Беларусь», а не «рэспубліка».

«Крэслы ламаюць» і на тэлебачанні, у саўмінаўскіх газетах, не кажучы ўжо пра адкрыта антыбеларускія выданні. Чаму ж у шмат каго не паварочваецца язык назваць краінай або, напрыклад, Айчынай край, дзе мы жывём, родную зямлю, у якой спачываюць нашы продкі? У леташняй нататцы вельмі не хацелася кагосьці падазраваць у кепскіх намерах, кідаць каменчыкі ў журналісцкі агарод. Сягоння ж, асабліва на фоне падзей, негатывных для нацыянальнага Адраджэння, добра бачна: справа тут не ў выпадковых надарэчэннях, не ў няведанні сінамічных матчымасцей мовы, а ў пэўнай пазіцыі і неумыснай палітыцы антыдэмакратычных сіл, у ліку якіх і правячыя колы.

Гэта, на маю думку, палітыка і сацыяльны заказ тых, хто пакутуе ад настальгіі па колішняй імперыі і здэкуюецца з суверэннітэту ды нейтралітэту нашай краіны, хто дамагаецца так званага «двуязыччя» і варажо ставіцца да беларушчыны, хто забараняе свята Аршанскай перамогі і настойвае на тым, каб Дзень Беларускага войска адзначаўся 23 лютага...

Гэта пад іх дудку скачуць журналісты, калі неіснуючы СССР і суседнюю дзяржаву велічаюць «нашай краінай», «нашай Радзімай» з дабаўленнем прыгожых эпітэтаў, а пра «родны кут», пра сваю шматпакутную старонку пішуць і гавораць з пагардай, нібы месца беларусаў не ў супольнасце народаў свету, а на задворках «единой і неделимой».

Генадзь ЛАГУНОВІЧ

ЦІ ЎСІХ ПАДЛІЧЫЛІ?

**З нагоды артыкула У. Адамушкі
«Колькі ж іх, ахвяр палітычных
рэпрэсій?», змешчанага ў «ЛіМе»
ад 3 верасня 1993 г.**

Трэба пагадзіцца з думкай аўтара артыкула, што «наш абавязак — аднавіць для гісторыі і ўвекавечыць добрае імя кожнай ахвяры тэрору». Правільны падыход аўтара і да падліку агульнай колькасці ахвяр палітычных рэпрэсій на аснове дакументальных архіўных матэрыялаў. Але ў гэтых падліках ёсць адна нелагічнасць.

Калі У. Адамушка ўключае ў колькасць ахвяр таталітарнай сістэмы не толькі гаспадару «кулацкай» сям'і, а і ўсіх яе членаў /з чым, безумоўна, трэба пагадзіцца/, дык чаму ў гэты падлік не трапілі сем'і іншых рэпрэсаваных грамадзян? Вядома, што вельмі часта разам з асуджаным высылалі і яго сям'ю. Апрача таго, жонкі і дзеці многіх палітычных вязняў адпраўляліся ўслед за імі ў ссылку, так сказаць, добраахвотна. Але іх пакуты не былі ад гэтага меншымі. Маральны подзвіг гэтых жанчын, думам, не меншы, чым апеты ў літаратуры подзвіг дзекабрыстаў.

Хачу падкрэсліць, што многіх з высланых ці добраахвотна паехаўшых жонак у новыя хвалі сталінскіх рэпрэсій ужо на новым месцы жыхарства арыштоўвалі за «связь з ворагамі народа» /гэта значыць, за сувязь са сваім мужам ці бацькам, за тое, што не адмаўляліся ад іх/. На такіх грамадзян БССР справа заводзілася ўжо ў іншых рэспубліках і яны не маглі трапіць у той пералік, пра які піша У. Адамушка.

Дакладна можна сказаць, што аднымі з першых такіх ахвяр сталі сем'і многіх «нацдэмаў» пачатку 30-х гадоў. Гэтыя сем'і звычайна складаліся з 3—5 чалавек. Улічваючы іх таксама неабходна.

Р. ГАРЭЦКІ

3 пошты "ЛіМа"

Пасля пачатку вайны 1 жніўня 1914 года ўлады Расійскай імперыі абвясцілі «новы курс» у нацыянальнай палітыцы — «перад пагрозай нашэсця тэўтонаў». У прыватнасці, беларусам абяцалі нацыянальную школу, а таксама элементы самакіравання. **9 сакавіка 1915 года Віленская губернская Управа прыняла, а 22 красавіка віленскі губернар зацвердзіў Статут Беларускага Таварыства Дапамогі Ахвярам Вайны на чале з д-рам В. Іваноўскім.** Намеснікамі яго былі А. Луцкевіч і В. Ластоўскі, а сябрамі Управы П. Аляксюк, І. Біндзюк, кс. Сівіцкі, В. Стальхьва, І. Буйніцкі і Н. Клім. БТДАВ дзейнічала на тэрыторыі пяці беларускіх губерняў, а таксама мела аддзелы ў Петраградзе, Маскве, Арле і іншых гарадах Расіі. **За ўсю гісторыю імперыі гэта была першая беларуская легальная арганізацыя такога маштабу.** Пасля рэвалюцыі ў лютым 1917 года беларусы перайшлі да адкрытай палітычнай дзейнасці: 25—27 сакавіка 1917 года ў Мінску быў створаны Беларускі Нацыянальны Камітэт

Таму ідэю «літбела» адклалі на потым. А пакуль т. Сталін, шэф наркамнаца, вярнуў руку занадта спрытным «комиссарам Западной Области»: быў падрыхтаваны Маніфест, паддабраны ўрад на чале з З. Жылуновічам — і 1 студзеня 1919 года прадакляраванае паўстанне Савецкай Беларусі ў складзе Смаленскай, Магілёўскай, Віцебскай, Мінскай, Гродзенскай губерняў.

Але ўжо 16 студзеня 1919 года Масква зноў «змяніла» лінію: было вырашана на I Усебеларускім З'ездзе Саветаў адначасова абвясціць БССР і прагаласаваць за яе «аб'яднанне» з Летувай /Жамойцёй/ у той самы «літбел» — ужо не было часу, з захаду наступала польская армія! Дарэчы, «рэкамендавалася» ад Віцебскай і Магілёўскай губерняў зноў адмовіцца на карысць РСФСР. Перад самым з'ездам 2—3 лютага 1919 года бальшавікі на ўсялякі выпадак арыштавалі як В. Іваноўскага, так і З. Жылуновіча — шэфам ЦВК БССР стаў А. Мяснікян урад увогуле не

божна марудзіліся! Адміністрацыя абсаджвалася палякамі, армія не магла фарміравацца без фармальнай згоды міністэрства абароны і польскіх камендантаў — а беларускіх афіцэраў, наадварот, арыштоўвалі, — пра зямлю ўвогуле не заікаліся...

Трэба сказаць, што ў самай Польшчы пасля паўстання ў лістападзе 1918 года адразу ж фарміравалася войска, ужо ў студзені 1919 года прайшлі выбары і першае ж пасяджэнне Сейма прыняло асноўную праграму дзялення, у тым ліку і па зямельным пытанні! Так што польскія дзеячы добра ведалі, што важна, а што не — на Беларусі пасля прыгожых абяцанняў ішоў сабатаж. І быў гэты сабатаж не свавольствам, а часткай вялікай палітыкі.

III.

Памянуты Ю. Мархлеўскі меў ясную і «папеніску шчырую» інструкцыю: **старшыня СНК РСФСР прапаноўваў Начальніку**

Алесь ЧОБАТ

І ЁЦІСК, І ПРЫМУС...

ВАЙНА 1920 ГОДА: БЕЛАРУСЬ І ВАКОЛ БЕЛАРУСІ

на чале з Р. Скірмунтам, які выказаўся за аграрную рэформу на Беларусі, якую меў ажыццявіць Краёвы Соём. Але перамовы з Часовым Урадам кн. Львова нічога не далі, таму сацыялісты выйшлі з БНК і ў маі 1917 года стварылі Цэнтральную Раду Беларускіх Партый і Арганізацый. Намаганнямі Цэнтральнай Рады ў Мінску і Беларускага Таварыства ў Петраградзе да восні быў падрыхтаваны Усебеларускі Кангрэс — бальшавіцкі пераварот 25 кастрычніка 1917 года не спыніў гэту работу! — які адкрыўся ў Мінску 5 снежня 1917 года. Паколькі бальшавіцкае кіраўніцтва «Западнага Фронта і Области» не ўзнавала беларусаў нацыяй, Кангрэс быў разарваны, але ў Петраградзе В. Іваноўскаму, А. Чарвякову і др. удалося выкарыстаць ваганні бальшавіцкага ЦК і ўтварыць яшчэ раз Беларускі Нацыянальны Камітэт у складзе наркамата нацыянальнасцей. Тым часам Расія пайшла на сепаратныя перагаворы з Германіяй. 18 лютага 1918 года немцы прарвалі напад на ўразавалены рускі фронт і занялі Беларусь да Дзвіны і Дняпра. Паводле Брэсцкага дагавора 3 сакавіка 1918 года частка Гродзенскай і Віленскай губерняў мела адзіц Германіі, а астатнюю Беларусь Масква і Берлін разглядалі як частку Расіі, часова акупаваную немцамі да атрымання расійскіх кантрабучыў. У такіх умовах Рада Усебеларускага Кангрэса 9 сакавіка абвясціла Беларускаму Народнаму Рэспубліку як частку Федэратыўнай Расіі, 18 сакавіка абвясціла сябе Радай БНР і, нарэшце, 25 сакавіка 1918 года прыняла Трэцюю Грамату або Акт Незалежнасці БНР. Германія развалілася пад націскам заходніх саюзнікаў — таму немцы не жадалі псаваць адносіны з урадам У. Леніна і не прызнавалі Урад БНР, не адказвалі на яго ноты, не згаджаліся на стварэнне арміі і цывільнай адміністрацыі і г. д. Больш таго — 16 верасня ў Вільні немцы падпісалі з бальшавікамі пагадненне, аднаведна якому згаджаліся адвесці сваю армію да Бярэзіны і здаць частку Беларусі Чырвонай Арміі. У палове лістапада, пасля капітуляцыі немцаў у Францыі, прэм'ер БНР А. Луцкевіч выехаў у Маскву для перагавораў з У. Леніным — дамовіліся толькі, што пасля адступлення немцаў перагаворы будуць працягнутыя ў Мінску. І тут пачалі тварыцца неверагодныя справы...

I.

10 снежня немцы перадалі Мінск Чырвонай Арміі. Але бальшавікі не пайшлі, як абяцалі, ні на перагаворы з БНР, ні нават на абвясчэнне БССР. У Мінску іх камісары пачалі агітацыю за... стварэнне Літоўскай ССР! У складзе Мінскай, Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губерняў... Нават арганізавалі сходы, дзе галасавалі «едногласна». Камбінацыя прадугледжвала, папершае, проста далучыць Віцебскую і Магілёўскую губерні да РСФСР, па-другое, «разбоўтаць» небяспечнае беларускае пытанне ў той Літоўскай ССР.

Аднак урад А. Луцкевіча паспеў выехаць у Гродна і тут пачаў дыпламатычную кампанію, пратэстуючы супраць акупацыі Беларусі. Пасля канца вайны Англія і Францыя мелі развязаныя рукі і, на думку бальшавіцкай дыпламатыі, маглі да гэтых пратэстаў прыслухацца і выкарыстаць іх супраць РСФСР. З другога боку, амаль непазбежнае было сутыкненне з новаўсталятай 11 лістапада 1918 года Польшчай — у справе Коўна і Вільні.

стваралі, а ўжо на чале СНК Літ.-Бел. ССР паставілі В. Міцкявічуса-Капсукаса...

II.

Першыя баі Чырвонай Арміі з палякамі адбыліся ў Вільні 3—5 студзеня 1919 года. Тут бальшавікам супрацьстаялі пакуль што дрэннаўзброеныя «самооборона» і аддзелы «Польскай Арганізацыі Войскавай». Вільню «заваявалі» — і В. Міцкявічуса-Капсука прыступіў да выканання абавязкаў.

А ўжо 17 лютага дайшло да першых жорсткіх баёў з рэгулярнай польскай арміяй пад Бярозай-Картузскай. Палякі біліся ледзь — 2 сакавіка занялі Слонім, 5 сакавіка Пінск, 17 красавіка Ліду, а 19 красавіка Вільню. «Літбел» эвакуіраваўся ў Мінск, а 16 ліпеня рашэннем ЦК КП/б/ЛІБ быў распушчаны. На другі дзень, 17 ліпеня, савецка-польскі фронт перайшоў бальшавік Ю. Мархлеўскі, упаўнаважаны У. Леніным для перамоў з Польшчай.

Масква моцна непакоілі першыя публічныя заявы Ю. Пілсудскага пра мэты польскай арміі і польскай палітыкі на ўсходзе, выкладзеныя ў адрозне «Да народаў былога Вялікага княства Літоўскага». Гэтая адрозне была абвешчана 22 красавіка 1919 года ў Вільні і далей распаўсюджвалася на ўсіх абшарах, занятых палякамі.

«Польская армія, якая прыйшла са мной, каб выкінуць тых, хто кіраваў гвалтам, сілай і насуперак вашай волі, — гэта армія нягледзячы на свабоду і волю. Хачу даць вам магчымасць вырашыць унутраныя, нацыянальныя і рэлігійныя справы так, як самі жадаеце, без уціску і прымусу з боку Польшчы. А таму, хоць на зямлі вашай яшчэ грываць гарматы і льецца кроў, не прызначаю тут вайскавай улады. Але толькі цывільную, а прызначаць да яе буду людзей мясцовых, гэтай зямлі сыноў.

Гэта адміністрацыя мае заданне: — стварыць людзям умовы, каб свабодна абралі сваіх прадстаўнікоў; выбары будуць прамяы, роўныя, тайныя, з роўнымі правамі мужчын і жанчын;

— аказаць усялякую дапамогу харчовымі прадуктамі, даць людзям працу, забяспечыць спакоей і парадак;

— забяспечыць роўныя правы і роўна апекавацца ўсімі, не звважаючы на нацыянальнасць і веравызнанне».

Яшчэ далей Ю. Пілсудскі пайшоў у сваёй прамоўе ў Мінску, які польская армія заняла 8 жніўня 1919 года: «будзеце роўныя з роўнымі, вольныя з вольнымі», «будзеце самі свабодна вырашаць, якою ваша дзяржава будзе» і г. д. — такім чынам, як гаварыў Ю. Пілсудскі 18 верасня 1919 года ў мінскім «дворянском собрании», ніякіх іншых мэт, апроч вызвалення ад бальшавікоў, яго армія на ўсходзе не мела. У першыя дні палякі дазволілі стварыць Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт на чале з правым сацыялістам К. Цярэшчанкам, далі грошы на газету «Звон», згадзіліся на рэдактарства Я. Купалы, хоць апошні і вярнуўся з «бальшавіцкай Расіі», вызвалілі заняты вайскам будынак Педагагічнага інстытута пад дырэктарствам В. Іваноўскага і таму ж В. Іваноўскаму давалі грошы на школы і г. д. Тут, праўда, не абыходзілася без старэйшага брата, міністра Е. Іваноўскага, ды асабістых знаёмстваў з дзеячамі польскай вярхушкі яшчэ па даваеннай рабоце. **Але тры галоўныя справы: адміністрацыя і падрыхтоўка да выбараў, армія і аграрная рэформа бяз-**

Польскай Дзяржавы як праводзіць на Беларусі любы плебісцыт пра далучэнне яе да Польшчы, так і проста далучыць яе да Польшчы без усялякіх фармальнасцяў. Перагаворы праходзілі ў Белавежы да глыбокай восні 1919 года — і цэлую гадзіну Ю. Мархлеўскі паўтараў, што ўрад У. Леніна згодны на савецка-польскую мяжу па Дзвіне, Уле і Бярэзіне! Але па шматлікіх прычынах Ю. Пілсудскі вагаўся.

IV.

Няяснай была справа Летувы /Жамойці/. У верасні 1917 года ў Вільні Уселітоўская Канферэнцыя пад старшынствам А. Смятоны вылучыла Тарыбу альбо Раду, часовы вышэйшы орган Жамойці. 11 снежня 1917 года, пасля папярэдніх размоў, Тарыба выдала Маніфест, дзе сцвярджала, што «Краёвая Рада Летувы стаіць за вечныя, моцныя адносіны Летуўскай Дзяржавы з Германскай Імперыяй», а 4 чэрвеня 1918 года абвясціла кн. Вільгельма-Ураха Віртэмбергскага літоўскім каралём Міндаўгасам II. Апошні «прыняў» жамойцкі трон 1 ліпеня 1918 года, але з «інтэрнізацыяй» немцы не спыталіся: проста нямецкія бароны самі хацелі ўключыць у склад Германіі Жамойць і Латвію ды канчаткова іх «анямецчыць». Роля немцаў у гэтай гульні абмежавалася 10 мільёнамі марак, якія пераказалі Тарыбе ў верасні 1918 года. Апошняя ўтварыла ўрад на чале з А. Вольдэмарасам, але рэальнай улады ён не меў. Немцы эвакуіраваліся з Вільні 24 снежня 1918 года, напярэдадні ўзброеным жамайтцаў, яўрэяў і рускіх палонных — у выніку дайшло да баёў паміж імі і польскай самооборонай». Тарыба пераехала ў Коўна. Адносіны яе з польскімі вайсковымі ўладамі былі найгоршымі. Арганізаваныя Тарыбай атрады разбіралі чыгуначныя шляхі, рабілі засекі ў лясах; дыпламаты ж Тарыбы актыўна дзейнічалі як на Захадзе, так і ў Маскве, шукаючы саюзнікаў супраць Польшчы. А тым часам польскі часопіс «Жонд і Войско» пісаў: «Стварэнне федэрацыі незалежнай Літвы і Беларусі, гэта значыць, Літвы літоўскай, Літвы польскай і Літвы беларускай, стварыла б цэнтр прыцягнення суседзяў. Гаворым не толькі пра латышоў і эстонцаў. Цяжкая справа Усходняй Прусіі якраз гэтай дарогай можа быць вырашана. Усходняя Прусія можа без усялякай страты, але з зыскам для сябе ўвайсці да Літвы — калі Літва будзе федэрацыяй народаў».

Пасля заняцця палякамі Вільні Польшча і Жамойць абмяняліся вострымі дыпламатычнымі нотамі. Тым часам з Жамойці адступала нямецкая армія, а паколькі Антанты прызнала дэ-факта і Жамойць, і Польшчу, то з волі Антанты мяжа паміж імі была вызначана «лінія Фоша». На прывым берэзе Нёмана «лінія Фоша» ішла на 12 км на захад ад чыгункі Гродна — Вільня. Пры адыходзе войскаў Жамойці і Польшчы за дэмаркацыйную лінію ў канцы верасня 1919 года адбыліся баі ў раёне Сяіны-Марыямполе. Увосень і на пачатку зімы 1919-20 гадоў Польшча мела неакрэсленыя адносіны з краінамі Балтыі. Вось як тагачасны міністр замежных спраў Польшчы Леан Васілеўскі выясняе сітуацыю ды дадзеныя яму перад Хельсінкскім Канферэнцыяй бальшавіцкіх дзяржаў інструкцыі:

«З афіцыйным Коўнам адносіны амаль не было. А шырока разгорнутая на Ковеншчыне «Польская арганізацыя войскава» пера-

конвала, што выйграе паўстанне. Змова не ўдалася — літоўцы масава арыштоўвалі палякаў, прычым захоўвалі сябе вельмі жорстка... У выніку Камендант /Ю. Пілсудскі. — А. Ч./ прыйшоў да высновы, што з тымі, хто так адносіцца да палякаў, няма пра што гаварыць — усе адносіны з Коўнам на гэтым скончыліся.

Пасылаючы мяне ў Хельсінкі, Пілсудскі гаварыў, што павінна быць зроблена спроба раз і назаўжды вырашыць лёс былога В. К. Л. праз плебісцыт — у тым ліку і на тых землях, дзе няма польскай арміі /падрэслена мной — А. Ч./ — разам з усеі этнаграфічнай Літвой. Камендант нагадаў сваю Віленскую Адрозне «Да жыхароў...» і падкрэсліў, што настойвае на яе прычынах, таму што гэта закранае гонар Польшчы і гонар самога Каменданта. Усялякі ціск з боку латышоў трэба адкінуць... **Беларусь яшчэ да нічога не падрыхтаваная, і цяпер востра выступаць у справе Беларусі немагчыма, бо развалім іншыя справы, важнейшыя...** Трэба ствараць прэзідэнты, чакаць кан'юнктуры — а пакуль што ў Польшчы рабіць «беларускі П'емонт». Антанта павінна гарантаваць толькі нашы заходнія межы, вызваліць нашы войскі на захадзе. Мы стамі супраць бальшавіцкай Расіі — мы павінны падтрымліваць імкненні яе народаў да незалежнасці, падтрымліваць іх дэ-юрэ. Ключ да сітуацыі — на поўначы, трэба стварыць адзіны фронт з Фінляндыяй, Эстоніяй, Латвіяй, Літвой /падрэслена мной, пра якую Літву гаворыць Камендант?! — А. Ч./ і Польшчы. Спакой з Расіяй павінны падпісаць усе гэтыя дзяржавы адначасова...».

Па сутнасці, тут выкладзена ўся канцэпцыя польскай усходняй палітыкі ўзору 1919 года. Але такіх канцэпцый было некалькі...

V.

Няяснай была справа Украіны. Увосень 1918 года разам з Польшчай паўстала Заходне-Украінская Рэспубліка: дайшло да цяжкіх баёў за Львоў паміж палякамі і ўкраінцамі, якія працягваліся да мая 1919 года. Адначасова ў Кіеве восенню 1918 года была абвешчана Украінская Народная Рэспубліка на чале з Дырэктурай. Войскі УНР пасля цяжкіх баёў з Чырвонай Арміяй у красавіку 1919 года адступілі праз Вінніцу на р. Збруч. Вясной 1919 года дайшло да паразумення паміж урадамі УНР і ЗУНР — іх армія зноў павяла наступленне на Кіев, у што палякі не мяшаліся, і разам з войскамі ген. Дзямікіна заняла яго напрыканцы лета 1919 года, але потым была адкінута Чырвонай Арміяй на захад і ўтрымвала да вясны 1920 года раён Камянец-Падольскага.

Пасля доўгіх дыпламатычных перамоў Урада УНР з Урадам Польшчы 21 красавіка 1920 года было падпісана польска-ўкраінскае пагадненне з сямі пунктаў, адзін з якіх прадугледжваў падпісанне ваеннага пагаднення, а другі ўстанаўліваў польска-ўкраінскую мяжу. **Мяжа тая мела праходзіць па рубяжы: ад р. Днестр на румынскай граніцы па р. Збруч, далей на ўсход ад Крамянца, Здалбунава, Роўна, Сарнаў да р. Прыпяці і далей па р. Прыпяці да р. Днепр.** Сакрэтны артыкул прадугледжваў наступленне палякаў на ўсход ад гэтай мяжы для таго, каб на тылах польскага фронту УНР магла фарміраваць уласную армію і потым сама «завябсчываць» усходнія межы з РСФСР.

Такім чынам, адносіны Польшчы з Украінай былі ўрэгуляваны хутчэй фармальна, чым канкрэтна. Відавочна адно: ні Ю. Пілсудскі, ні польскі ўрад не хацелі мець Украіну ў складзе «федэрацыі» і не хацелі за яе ваяваць, з другога ж боку, урад С. Пятлюры адмаўляўся ад Львова і Галічыны на карысць Польшчы.

VI.

Яшчэ больш цяжка выглядалі адносіны Польшчы з краінамі Антанты. На Версальскай Канферэнцыі выявіліся розныя падыходы Англіі і Францыі да «польскай праблемы». Аслабленай вайной Францыя была зацікаўлена ў моцнай Польшчы, але была змушана азірацца на Англію, а прэм'ер-міністр Лойд-Джордж быў прыхільнікам «моцнай Расіі» — няхай сабе і Савецкай! — **ён лічыў, што Расія і Германія павінны мець агульную мяжу: тады паміж імі пачнецца канфлікт, а Англія будзе мець з гэтага інтарэс.** У існаванні ж Польшчы англічане былі зацікаўлены роўна настолькі, каб не змарнаваць заўчасна адносіны з Францыяй — самі яны ўва Усходняй Еўропе ставілі на тры краіны Балтыі і базы для свайго флоту.

Ад першага ўрада Польшчы на чале з І. Падарэўскім палякі адчулі моцныя англійскі ціск. Адначасова яны не маглі не лічыцца з разбітай Германіяй, з якой увязаліся ў збройныя канфлікты за Познань, Шлёнск і Мазуры. Асабліва Лойд-Джордж дакучаў палякам з «лініяй Керзона» — усходняй мяжой Польшчы, якая практычна адпавядае цяперашняй усходняй мяжы Рэчы Паспалітай Трэцяй: «лінія Керзона» не мае ніякага дачы-

(Працяг на стар. 12)

Надзённая размова

«НАЙАСНОЎНЕЙШЫ ПАДРУЧНІК — СЛОЎНІК...»

Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь правяло ў Мінску 6 кастрычніка «круглы стол», прысвечаны надзённым праблемам выдання ў нашай краіне слоўнікавай і даведчай літаратуры.

Адкрыў яго пасяджэнне міністр інфармацыі **А. Бутэвіч**. Анатолю Іванавічу нагадаў, што няма патрэбы ў гэтай справе праторваць новыя сцэжкі-дарожкі, дастаткова ступіць на дарогу, якой ішлі іншыя, нашы папярэднікі. Добры прыклад таму — дваццатая-трыццатая гады. Вопыт, набыты тады, не павінен прайсці бяспледна. У той жа час, гаварыў міністр, важкія наробкі ёсць і ў нацыянальных энцыклапедыстаў. Увогуле, падкрэсліў ён, гэта — праца на слова, праца на тэрміналогію, праца на саму мову, а значыць, не на адзін сённяшні дзень, а і на будучыню.

А. Бутэвіч вызначыў кола пытанняў, на якія, як яму мяркуецца, мусіць даць адказ «круглы стол». Па-першае, сказаў ён, хацелася б пачуць, што ў першую чаргу неабход-

на выдаць, як дзяржаўнымі структурамі, так і недзяржаўнымі. Па-другое, як выдаць, якім правалісам, якой мовай? Магчыма, рукапісы прапускаць праз Тэрміналагічную камісію Акадэміі навук? Урэшце, як скаардынаваць работу па стварэнні новых слоўнікаў? Мо ёсць неабходнасць ствараць асобныя творчыя калектывы? Галоўнае ж, зазначыў міністр, каб уся гэтая работа адпавядала Закону аб мовах, статусу дзяржавы і саб новай літаратура з'яўлялася як мага хутчэй.

Важнасць пытання, якое вынесена на разгляд падкрэсліў старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны **Н. Гілевіч**. Гэта пытанне вялікай дзяржаўнай важнасці, частка праблемы станаўлення дзяржавы, нацыянальнага Адраджэння: «Будзе мова жыць — будзе жыць і дзяржава. Час практычных спраў прыйшоў». Н. Гілевіч таксама спаслаўся на вопыт Інстытута беларускай культуры, супрацоўнікі якога зрабілі столькі, колькі і сёння не кожны калектыв можа здзейсніць.

Выступленнямі А. Бутэвіча і Н. Гілевіча былі акрэслены асноўныя накірункі гаворкі. А паколькі на пасяджэнне «круглага стала»

запрасілі работнікаў друку, прадстаўнікоў Акадэміі навук, выкладчыкаў вышэйшых навучальных устаноў, бібліятэчных работнікаў, супрацоўнікаў рэспубліканскіх выдавецтваў, дык яна ахапіла самае шырокае кола пытанняў, якія, так ці інакш, тычацца згаданай праблемы.

Адметнасць пасяджэння ў тым, што самы чыны ўдзел у ім прынялі так званыя «тэхнары». І выступленні іх былі і эмацыянальнымі, і канкрэтнымі, як, скажам, выступленне **Л. Шлома** з радыётэхнічнага інстытута. Ён гаварыў пра тое, што зроблена, пра неабходнасць актыўнай работы дзеля ўдасканалення тэрміналогіі, пра падрыхтоўку да выпуску Беларускай матэматычнай энцыклапедыі.

Але найбольшую актыўнасць праявілі, натуральна, гуманітары. Вось вытрымкі з асобных выступленняў.

А. Міхневіч /Інстытут замежных моў/: «Створаны ў інстытуце навукова-метадычны цэнтр слоўнікаў. У яго ўваходзіць каля пятнаццаці чалавек. Калі будзе адпаведная падтрымка, гатовы хоць цяпер стварыць яшчэ некалькі калектываў. Карыстаемся правалісам, зацверджаным афіцыйна. Ісці іншым шляхам — значыць свядома ступаць

на дарогу разбурэння. Падрыхтавалі шэсць слоўнікаў. Яны ахопліваюць асноўныя еўрапейскія мовы. Тры з іх здадзены ў выдавецтвы: два — у энцыклапедычнае, адзін — у «Народную асвету». Яшчэ тры слоўнікі на падыходзе».

М. Кавалеўскі /выдавецтва «Беларусь»/: «Выданне слоўнікаў Міністэрства інфармацыі павінна ўзяць пад свой кантроль. Як гэта зрабіла сёлета Міністэрства адукацыі з выданнем падручнікаў. Найпершую ўвагу трэба ўдзяляць выпуску тэрміналагічных слоўнікаў. Іх адсутнасць будзе стрымліваць і справу выдання даведчай літаратуры. У выдавецтве «Беларусь» на 1994 год запланаваны «Слоўнік музычных тэрмінаў». Хочам выпусціць слоўнікі па вайсковых тэрмінах, медыцынскіх. Узнікае пытанне, а хто павінен рэцэнзаваць рукапісы?»

Л. Баршчэўскі /Беларускі гуманітарны цэнтр/: «Безумоўна, прыярытэт — тэрміналагічным слоўнікам. А каб падключыць да важнай справы навукоўцаў, іх неабходна адпаведным чынам заахвочваць. Навуковыя часопісы, іншыя выданні павінны выходзіць па-беларуску. У крайнім выпадку, анатацыі даваць па-руску».

Б. Сачанка /выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя»/: «Я супраць таго, каб выданне слоўнікаў «аддаць» у адны рукі ці прапускаць рукапісы праз якую-небудзь камісію. Бо гэта па сутнасці смерць у вайсковай справе. Не страшны адыход ад моўных норм, не страшны варыянты. Страшна, калі ўсё будзе ўціснута ў нейкую адну норму. Увогуле, на маю думку, найасноўнейшы падручнік

ЯГО ВІДУШЧЫ ЛЁС

ГУТАРКА З ПАЭТАМ І ПЕРАКЛАДЧЫКАМ ВАСІЛЁМ ЖУКОВІЧАМ

Літаратурная перадача «Дыялог над разгорнутай кнігай», якую я вяду на радыё для старшакласнікаў, дае мне мажлівасць не пакідаць без увагі тых цікавых навінкі, што трапляюць у нашы кнігарні. Выбіраючы прадмет гутаркі для свайго слухача, думаю, чым можа прывабіць яго тое ці іншае выданне. Бо сёння сярод аўдыё-і відэаспакуса няпроста знайсці час для добрай кніжкі.

Прыхільнікі беларушчыны, мусіць, заўважылі, што апошнім часам паболела перакладаў з іншых моў на беларускую. І гэта ўсцешвае, бо сапраўдна літаратура не ведае моўных абмежаванняў. Да яе заўсёды хінецца цікавае перакладчыка, а праз яго да твора можа далучыцца і чытач.

Нядаўна ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшаў зборнік «Лірыкі» Алішэра Наваі. Аўтар перакладу паэт Васіль Жуковіч. Дыялог з ім пра загадкавую асобу і багатую спадчыну класіка ўзбекскай літаратуры і прапаную чытачам «ЛіМа».

Галіна ШАБЛІНСКАЯ

— Калі разглядаць пераклад як прыхільнасць яго аўтара да пэўнай літаратурнай спадчыны, пэўнай творчай асобы, то чым была выклікана ваша сімпатыя да Наваі?

— Да Наваі ў мяне хутчэй за ўсё не сімпатыя — любоў. А ўсякая любоў — гэта лёс. Яму ж, лёсу, не загадаеш, не забароніш, бо ў лёсе чалавека — тое, што наканавана яму небам. І, мабыць, у кожнай зямной справе ёсць прысутнасць, уплыў неба. А зараз я прашу вас уважліва, раскошны сад з цэлым морам кветак і пладоў, ад якіх ідзе нязнаны водар. Вы прыехалі здаля, вам дужа цікава, што ж тут расце. Вас вабіць сад, спакушае і, як магніт, прыцягвае. І вось вам насустрач — садоўнік, чыімі рукамі, сэрцам і розумам створана гэта багацце. «Салам алейкум! — усміхаецца ён, запрашае ў сад і шчодрата частуе садавінай. Вы, уражаныя цудоўным пахам і смакам, думаеце пра тое, з кім бы падзяліцца такім цудам, і марыце, як бы на радзіму адсюль прывезці чаранкі, каб прышчапіць хоць адно дрэўца... Вось нешта падобнае адбывалася са мной, калі я ўвайшоў у сад паззіі Алішэра Наваі... У вашым пытанні ёсць два важкія словы: асоба і спадчына. Тут якаясьці выпадок той, калі асоба яскравая і спадчына багатая.

— Сёння, напрыканцы ХХ ст., аўтару-перакладчыку ці не сумна вяртацца ў часы ўсходняга Сярэднявечча, якое прыпала на жыццё заснавальніка ўзбекскай нацыянальнай літаратуры?

— Чалавеку ўвогуле ўласціва жадаць і патрэба вяртацца. Скажам, на сваю радзіму, у сваё дзяцінства, да памяці продкаў, да вечных пытанняў, да самога сябе, сваёй сутнасці. Чалавек сталее, мудрэе — і ўсё часцей... вяртаецца. Ды ўвесь яго шлях зямны можна ўявіць як дарогу вяртання. А напрыканцы ХХ стагоддзя, калі мы развіталіся з аблудным бездарожжам і калі нам адкры-

лася перспектыва адраджэння нацыянальную свядомасць і пабудоваць суверэнную дзяржаву, не сумна вяртацца — сумна не вяртацца да тых маральных арыенціраў, да тых агульначалавечых ідэалаў, якія глыбока асэнсаваліся не толькі ў Сярэднявеччы, але і ў больш старажытныя часы. Сучаснае грамадства таму і даведзена да духоўнай галечы, што ў яго даўно адабралі вольны час, каб сумнявацца, азірацца, думаць. Але вяртанне непазбежнае — як да сваіх нацыянальных святых, так і сусветных. Яно, дарэчы, пачалося.

— Пераклад спадчыны Наваі — гэта як ратаванне ад нашай бездухоўнасці ці спроба знайсці агульначалавечы каштоўнасці, незалежна ад часу, месца, палітыкі?..

— У спробе знайсці агульначалавечы каштоўнасці і ёсць спроба ратавання ад нашае бездухоўнасці. Вядома, я ніяк не магу ўскладаць вялікі надзеі на ролю маленькай кніжкі, выдадзенай мізэрным накладам. Але ж мы й гамонім толькі пра нейкую спробу. Ратаваць хворае грамадства трэба было б маючы ґрунтоўную культурную праграму, дзяржаўную праграму. Пасля таго як чаша жыцця так доўга нахілялася і так моцна нахілялася ў бок зла, спадзявацца на самацёк нельга, бо адраджэнне нашай духоўнасці можа збчыць... Завяршаючы адказ на пытанне, падкрэсліў, што нашаму сучасніку /вядома, не таму, каму ўсё дазволена, а таму, у каго сэрца баліць ад беззаконня і бязладдзя/ павінны быць блізкія ідэалы гуманіста Наваі, які змагаецца за волю, вярнасць, шчырасць, праслаўляе дабро. Як найвялікшае зло асуджае жорсткасць, крывадушнасць, хіжасць.

— Што ёсць найперш асоба Наваі вачамі сучаснага літаратара?

— Спадзяюся, слова «сучаснага» ўжыта вамі не як абавязковае, проста — дзеля

сувязі. Бо, як мне здаецца, галоўнае не ў тым, які літаратар глядзіць на мудраца, а ў тым, што ён пры гэтым бачыць. Для мяне Наваі — не толькі яркая індывідуальнасць, але і выключна цэльная асоба, якая зберагла сваю душу. Ён быў змірам, візірам у султана Хусейна. Меў славу геніяльнага паэта. Але ні дзяржаўныя высокія пасады, ні пазытыўная слава не ўскружылі яму галаву. Пазней ён зведаў глыбокія расчараванні і беды — адбываў высылку ў правінцыі, быў асуджаны на самотнае асабістае жыццё. А яшчэ ён перажыў смяротнае пакаранне брата Хайдара. У такім стане можна было стаць рабом Бахуса, дэградаваць маральна. Але Наваі выстаяў. Больш за тое, захаваў прысутнасць духу да канца жыцця. На самым яго схіле стварыў паэму «Мова птушак», якая аказалася па сутнасці паэмай мудрасці. Чалавек, дзяржаўны дзеяч і паэт у асобе Наваі — гарманічнае цэлае. Наваі, справядлівы ўладар, караў жорсткіх чыноўнікаў, Наваі-мецэнат са свайго асабістага рахунку выдзяляў студэнтам стывендыі, вучоным і паэтам — зарплату і матэрыяльную дапамогу. Невыпадкова і ў паззіі прапаведваў шчырасць, любоў, вярнасць. Як паэт ён часта бывае падобны да шамана, які сваімі замовамі заклінае людзей ад здрады і іншых бедаў.

— Як доўга трымала перакладчыка-славянскага стыхія ўсходняй паззіі? У чым яе асалода і адначасова пакута для творцы?

— Стыхія ўсходняй паззіі трымала мяне прыблізна столькі, колькі магутны акіян трымае шукальніка дзіўных караляў... У чым жа асалода і пакуты перакладчыка? Асалода ў тым, што ты спасцігаеш глыбіню, адчуваючы пры гэтым захапленні палёт, вышыню, невераемяную прастору, ну, і, вядома, яна ў радасці адчування — дакладнай, прадчування творчай удачы. У чым пакуты? У супраціўленні матэрыялу, з якім трэба ўкласціся ў кананічную форму, і, вядома, у шкадаванні, што ў тваім арсенале не ведаю мовы арыгінала, а ўсяго толькі даслоўнікі, часцей за ўсё недасканалыя. Цікава, што адзін з расійскіх перакладчыкаў Наваі Леў Пянькоўскі нават культурны, добрасумлены, дакладны даслоўнік параўноўвае з разабраным на цагляны будынкам, які разабраў нехта, а скласці, узвесці павінен перакладчык.

— Што найбольш прываблівае вас як лірычнага паэта ў лірыцы Алішэра Наваі?

— У лірыцы Наваі мяне найбольш прываблівае інтымныя матывы, глыбокія, глыбінныя інтымныя пачуцці, страсная захапанасць лірычнага героя. Цікава, між іншым, што арабскі паэт Мажнун больш як 1300 гадоў таму пісаў: «Толькі той, хто кахае, варты называцца чалавекам». А Луі Арагон яшчэ больш катэгарычна заклікаў: «Гавары-

це толькі пра каханне, усё астатняе — злачыства». У Наваі падобных думак я пакуль што не знайшоў, але і без таго я палюбіў яго, як палюбіў Пятраку і Махтумкулі, Міцкевіча і Фета /я не кажу — Багдановіча: ён — наш, родны/, паззіі якіх таксама не ўспрымаецца без гэтага святога пачуцця.

— Газэль, як улюбёны жанр Наваі, пераважна складае і кнігу лірыкі ў вашым перакладзе...

— Газэлі ў зборніку пераважаюць адно колькасцю назваў. Агульны ж іх аб'ём саступае ўрыўкам з паэм.

— І тым не менш газэль, мусіць, пачулася спачатку? Прышла нейкай асацыяцыяй? Ці я памыляюся?

— Не, не памыляецца. Спачатку была газэль... Яна пры ўсёй адметнасці, складанасці яе формы чамусьці асацыявалася ў мяне з санетам: і там і тут — свае каноны, чымсьці падобныя пры ўсім адрозненні. Хацелася б паравацца пра арыгінальны і жорсткія рамкі газэлі ў сэнсе формы, яе атрыбуты /скразную рыфму, рэдыф ды іншыя/, але тут важна сказаць пра галоўнае. Газэль — гэта універсальная структура, у якой можна цэлы свет змясціць. А што такое свет Наваі? Гэта — не толькі жыццё, часта супярэчлівае, заўсёды пранікнёныя пачуцці канкрэтнага чалавека, а яшчэ і філасофскі ґрунт, і абсггі роднай яму гісторыі, міфалогіі, і далёкаглядзі рэлігіі, успрынятыя розумам і прынятыя сэрцам гэтага чалавека, — усё тое, што абавязкова ўплывае на душу, калі не фармуе яе.

— Вядома, што да нядаўняга часу творы Наваі, звязаныя з рэлігіяй, часта трактваліся аднабакова, скажона, яны нават скарачаліся пры перавыданнях. Сённяшні дзень, на шчасце, спрыяе паэту, ну і адпаведна нам, чытачам. Цікава, чым была для Наваі рэлігія ў жыцці і творчасці?

— Над такімі складанымі пытаннямі можна хіба што паравацца. Бо нават вучоныя мужы, што ўсё яшчэ вядуць па многіх пытаннях спрэчкі вакол асобы Наваі, іх, пэўна, не вычарпалі. Што ж, быў час, калі гэтай-той у верніку хацелі бачыць атэіста... Мяркуючы па творах Наваі, аўтар іх быў добра выхаваны і высокаадукаваны чалавек, ён цудоўна ведаў іслам, часта па-майстэрску выкарыстоўваў хадзісі і вобразы Карана. Яго светапогляд быў звязаны з суфізмам, адным з кірункаў ісламу, які прапаведвае, што чалавек на зямлі ў сваім памкненні да бога, да зліцця з ім павінен прайсці сем ступеняў — сем далін — ачышчэння. У паэме «Мова птушак» паэт іх называе. Гэта — даліна Шуканняў, даліна Любові, даліна Пазнання, даліна Безудзельнасці, даліна Яднання, даліна Трывогі, даліна Вызвалення. Кажуць /пішуць/, што Наваі — не суфіі, што ён не падзяляў поглядаў суфізма. Ды ў спадчыне карыфея ёсць газэль «Тасаўуф» /суфізм/, якая сведчыць: аўтар вельмі сімпатызуе гэтаму рэлігійнаму кірунку. Пішуць, што суфізм недацэннаваў чалавека і гэты свет. Аднак Наваі, прапаведуючы адзінства чалавека і бога, узвышае, абагаўляе чалавека, алявае, услаўляе яго розум, красу, пачуцці. А як жа інакш, калі і сам ён у пэўным сэнсе — бог?..

Зрэшты, можа, Наваі ў Сусвеце —

— гэта слоўнік. Без дзяржаўнай палітыкі праводзіць гэтую работу паспяхова нельга. І не толькі грошы неабходны, а і матэрыяльныя рэсурсы».

В. Жарыкаў /выдавецкая фірма «Беларусь»: «Адзін шлях — выданне слоўнікаў для вузкага кола спецыялістаў, другі шлях — выпрацоўка літаратурнай мовы. Галоўнае ж, каб былі рукапісы, а тады да справы выпуску слоўнікаў могуць падключыцца і недзяржаўныя выдавецтвы».

Я. Саламевіч /выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя»: «Трэба стварыць банк дадзеных па слоўніках. Пра многія ж унікальныя выданні ніхто і не ведае, у тым ліку і выдаўцы. А выданне слоўнікаў хоць бы кожнай пятай вёскі? Якое гэта моўнае багацце! Канечне, цяжкасці, але калі іх не было?»

С. Кузьмін /выдавецкая фірма «Эрыдан»: «Без распрацоўкі нацыянальнай праграмы па выданні тэрміналагічных і моўных слоўнікаў справа не зрушыцца з месца. Прытым усе слоўнікі павінны праходзіць як выданні па дзяржаўнаму заказу. Выпускаць іх трэба на агульнапрынятай беларускай літаратурнай мове. Сёння ж атрымліваецца так, што ў двух-трох выдавецтвах у планах значацца па сутнасці падобныя слоўнікі, толькі падрыхтаваныя рознымі людзьмі».

Гаворка, як бачыце, была зацікаўленай. І гэта абнадзейвае. Зроблены і практычны крок. Пры Міністэрстве інфармацыі Беларусі створана слоўніковая камісія, у якую ўвайшлі вядомыя навукоўцы і практыкі.

Вынікі гаворкі падвялі **Н. Гілевіч** і **А. Бутэвіч**.

мікрасвет, але ў літаратуры — макрасвет. Невыпадкова і сёння ён для мноства людзей мусульманскага свету — духоўная святлыня, свайго роду рэлігія /міжволі згадваюцца словы Я. Янішчыц: «Узвядзём жа культуру ў культ!...». Чалавецтву ніколі не шкодзіў культ мастацтва, культуры, рэлігіі, духоўнасці, людзям заўсёды шкодзілі культуры Сталіных і Рашыдавых. Народны мастак Узбекістана Чынгіз Ахмараў у сваёй майстэрні згадваў, як адна высокая начальніца загадала, каб на карціне «Прыём паслоў», што вісела ў рэстаране ў Самаркандзе, замазалі два арабскія словы «Шчыра запрашае», не разумеючы іх і баючыся чагосьці «недазволенага» накітавалі малітвы. У гэтага мастака ёсць і такая карціна: юны Алішэр грае на дутары — птушкі зляцеліся паслухаць. Пра Наваі напісаны кнігі, створаны фільмы. Што асабліва моцна уражвае: мноства газэляў Наваі стала песнямі і іх дагэтуль натхнёна спяваюць як народныя спевакі, так і прафесіяналы. То, пэўна, вера ў алаха і ў свой талент памагалі паэту ствараць такую паэзію.

— Згадваючы сёння Алішэра Наваі, мусіць, нельга не сказаць пра тое, што ён амаль узяў з нябыту сваю родную мову — старажытнаўзбекскую мову, цюркі, на якой выйшла фактычна амаль уся яго спадчына...

— Так, творчы подзвіг наватара Наваі адбыўся на грунце роднай мовы. Пазіцыя Наваі была прынцыповая: багацце роднай мовы, калі ім валодаеш, не замяніць аніякая іншая мова, як бы ні была яна пашырана. І не дзіва, што мова продкаў адкрыла паэту большыя магчымасці, чым персідская, яна аднолькава паспяхова служыла яму і ў складанейшых метафарычных спляценнях, і ў дакладных навуковых працах. Адбылася ўзаемнасць: паэт сваімі геніяльнымі творамі ўзняў аўтарытэт мовы, а яна прынесла яму славу.

— **Пытанне апошняе: чым ёсць лёс Наваі-чалавека ў лёсе Наваі-паэта?**

— Я часам думаю над пытаннем: дай бог нашаму Максіму Багдановічу шчаслівы жыццёвы лёс, ці стаў бы ён непераўздытным лірыкам, геніем чыстае красы, прарокам нацыі? Ці не драма асабістага жыцця і прадчуванне ранняе смерці сабралі ўсе яго духоўныя /ды і фізічныя/ сілы і скіравалі іх на надзвычайнае інтэнсіўнае тварэнне, падказалі юнаму таленту аб шырыні душэўнай дбачы? Называю блізкае не дзеля таго, каб параўнаць з далёкім. Наваі пражыў зусім іншае жыццё. Было ж яно, аднак, па-свойму драматычнае. І скаргі на жыццёвы лёс у паэзіі Наваі сустракаюцца надта часта. На многія газэлі паэта я гляджу як на «плачы»: настолькі моцныя ў іх крыўды на нявернасць каханай, на гэты знікомы свет, на ўдары неба. З зачараваннем побач у яго на мяжы з роспаччу, — расчараванне, тут змаганні з сабой, паражэнні... Але хто ведае, мо жорсткі лёс паслаў Наваі-чалавеку нешчаслівае каханне, каб Наваі-паэт выхаваў і максімальна разгарнуў закладзеныя прыродай сілы, не будучы абцяжараны сямейнымі клопатамі, абавязкамі? Дык, мабыць, ён, лёс чалавека Наваі, прынесены ў ахвяру лёсу паэта Наваі, быў не жорсткі — быў абалівы і відушчы.

Віншуем!

Алесю БАЖКО — 75

З першымі вершамі і нарысамі Алесь Бажко выступіў у друку яшчэ ў 1947 годзе. К гэтаму часу ён прайшоў ужо нямала жыццёвых сцяжын. Нарадзіўся 22 кастрычніка 1918 года ў вёсцы Даўгінава цяперашняга Карэліцкага раёна. Цяга да музыкі прывяла ў тагачасны музычны інстытут імя С. Манюшкі ў Наваградку, дзе правучыўся два гады, а ў 1938-ым ўжо наведваў заняткі ў Варшаўскай кансерваторыі.

Калі пачалася вайна з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, быў прызваны ў армію. У 1942 годзе на Заходнім фронце А. Бажко цяжка параніў. Працаваў на абаронным будаўніцтве. Пасля

вызвалення Беларусі ад захопнікаў, з 1945 года, быў на камсамольскай рабоце, а пасля звязаў лёс з журналістыкай. Працаваў літаратурным супрацоўнікам тагачаснай баранавіцкай абласной газеты «Крывоная звызда», на абласным радыё, у «Крывонай змеце»...

У 1956 годзе творчы лёс прывёў А. Бажко ў «ЛіМ» — быў карэспандэнтам, загадчыкам аддзела пісем рэдакцыі. Праз тры гады перайшоў на пасаду намесніка рэдактара газеты «Голас Радзімы», затым загадваў рэдакцыяй мастацкай літаратуры выдавецтва «Беларусь», а ў 1970 годзе зноў вярнуўся ў «ЛіМ» —

намеснікам галоўнага рэдактара. У 1973—1977 гадах быў дырэктарам Літаратурнага музея імя Янкі Купалы, у 1977—

1979 — галоўным рэдактарам рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры Беларусі.

Важкія творчыя набыткі А. Бажко ў розных жанрах. Ён выдаў кнігі прозы «Перад вераснем» /1959/, «Позняе ворыва» /1963/, паэмы «Карвіга пакідае хутар» /1961/, «Татры» /1964/, зборнікі вершаў «Блакітныя вербы» /1973/, «Суладдзе» /1975/, кнігі нарысаў і памфлетаў і іншыя. Неаднаразова выходзілі выбраныя творы. Акрамя таго, з поспехам выступае як перакладчык, узнаўляючы па-беларуску творы польскіх і славацкіх пісьменнікаў.

Ад усяго сэрца віншуем Алесь Цімафеевіча, колішняга лімаўца, з днём нараджэння! Зычыму яму і надалей моцнага здароўя, новых творчых набыткаў.

Сярод кніг

ЧЫТАЙМА ВАЛЬЕХУ!

А ўсё ж, як кажуць, «выпроставаемся». Як ні цяжка сёння і з паперай, і з фінансаваннем, і з паліграфічнымі матэрыяламі, а выдавецтва «Мастацкая літаратура», знаходзіць магчымасць выпускаць не толькі новыя кнігі беларускіх пісьменнікаў, а і перакладныя. Працягваецца выпуск бібліятэкі «Паэзія народаў свету». Стартвала яна, як вядома, у 1971 годзе, за гэты час папоўнілася не адным дзесяткам кніжак. Дзякуючы перакладам слынных майстроў нашага слова па-беларуску загаварылі Ф. Г. Лорка, П. Неруда, У. Уйтмен, Н. Гільен, І. Гётэ, П. Элюар, Н. Валцараў, Л. Незвал, П. Явараў і іншыя сусветна вядомыя творцы.

І вось яшчэ адно палаўненне ў «ПНС», толькі што выйшла кніга выбранай лірыкі Сэсара Вальеха «Чорныя геральды». Творы знакамітага перуанскага паэта пераклаў Р. Барадулін, а прадмову «Загадкавы Вальеха» напісаў, уклаў зборнік, зрабіў да твораў каментарыі К. Шэрман. Дарэчы, гэта не першае творчае супрацоўніцтва Р. Барадуліна і К. Шэрмана пры ўзнаўленні па-беларуску лацінаамерыканскіх аўтараў.

Што тычыцца С. Вальехі, дык К. Шэрман зусім невыпадкова вынес у заглавак слова «загадкавы». Найперш, канечне, ён меў на ўвазе адметнасць С. Вальехі як творцы. Хаця, бадай, не толькі гэта. С. Вальеха загадкавы для нас яшчэ і таму, што да

нядаўняга часу аматары паэзіі не шмат і ведалі яго нават у рускамоўных перакладах.

Сэсар Вальеха з тых, для каго нараджэнне вобразаў і духоўнае святла, і мастакоўская асалода, і пакуты душы. Праца нават пасля таго, як радкі нарадзіліся, прытым дасягнуты высокі ўзровень майстэрства.

Удасканаленне С. Вальехі, як падкрэслівае К. Шэрман, не ведала межаў: «Калі прыходзіла яго светлая хвіліна, ён укладваў дарэшткі наяўную моц пачуццяў, тэмпературы, інтэлекту, вопыту ў радкі бездакорнае класічнае фактуры, а гэта значыць, што яны гэтак нараджаліся, гэтак пабачылі свет, і нездарма кажуць, што той паэт, хто знаходзіць у сховішчах душы адзіна адэкватную пачуццям і думкам форму. Але потым ён правіў верш пакутліва доўга, ды не толькі ў межах удакладнення ці карэкцыі, няхай замяны няўдалага радка. Ягоная праўка ішла шляхам дэфармацыі, ломкі відочных элементаў класічнае формы, быццам карань зла — у яснай зграбнасці спрадвечнае гармоніі, у плёне ягонай бессані, нібыта паэт ламаў знявідны свет брыдкіх умоўнасцяў».

Спраўды ўжо, С. Вальеха тым і цікавы, што ён... С. Вальеха. Ды ўрэшце, што гаварыць пра паэзію шмат. Яе неабходна чытаць. Спакваля далучаюся да вобразаў, свету аўтара. Асцярожна робячы гэта, каб не прапусціць самага галоўнага, што хацеў ён

сказаць і мог сказаць. Зноў і зноў вяртаючыся да мясцін, што прынеслі задавальненне ад сустрэчы з майстрам.

На жаль, пераважная большасць з нас замежнымі мовамі не валодае. Таму, знамячыся з С. Вальехам, застаецца даяраць майстэрству і густу перакладчыка. Яны ж, як паказалі і ранейшыя перакладзеныя Р. Барадуліным кнігі, у яго бездакорныя. А наконт таго, наколькі С. Вальеха стаў... беларускім, цудоўна бачна хоць бы з гэтага верша «Верасень»:

Той ноччу вераснёваю была ты —
...ажно да болю! — добраю са мною.
Што мне астатняе, я тым багаты,
нашто была ты добраю такою.

Той ноччу глянуць на мяне магла ты,
на хворага, на сумнага тырана.
Што мне астатняе, я тым багаты.
Адкуль мой сум, ці ведала ты рана?

Той ноччу віс вяхот салодкі нізка
і да вачэй тваіх я гэтак блізка
быў, як да Бога... Саладзелі вочы

таксама ў вечар вераснёвай волі,
калі тваё гарачае вуголле
у снежні ў лужынах тушылі ночы.

Дык чытайма Сэсара Вальеха! Чытайма яго «Чорныя геральды», кнігу, якая яшчэ раз пераконвае, што ў гэтым грэшным свеце ёсць яшчэ шмат добрага.

А. М.

КАБ БЫЦЬ СВЯДОМЫМІ...

У адзінаццатай сярэдняй школе горада Мінска вялікая ўвага ўдзяляецца нацыянальнаму Адраджэнню. Тут пастаянна выходзіць радыёгазета «З вякоў мінулых», дзейнічае выстаўка «З бабулінага куфэрка», што знаёміць з даўнімі рэчамі; арганізуюцца сустрэчы з беларускімі артыстамі, створаны школьны фальклорны ансамбль. Ініцыятар усіх гэтых добрых спраў — настаўніца беларускай мовы і літаратуры Г. Сасноўская.

Дзякуючы задумцы Ганны Сяргееўны на днях у школе адкрыўся і клуб «Спадчына». Першымі гасцамі яго сталі вядомыя пісьменнікі Мікола Мятліцкі і Уладзімір Рубанаў. Прышлі яны адначасова і як супрацоўнікі выдавецтва «Мастацкая літаратура». Прышлі не з пустымі рукамі: прынеслі ў дарунак цэлую бібліятэчку — сто кніг, выпушчаных «Мастацкай літаратурай». Адбылася шчырая, зацікаўленая гаворка

з вучнямі і настаўнікамі, прысвечаная надзвычайна важным пытанням развіцця літаратуры і, безумоўна, нашым паўсядзённым праблемам.

У планах «Спадчыны» — сустрэчы з супрацоўнікамі выдавецтваў «Юнацтва» і «Полымя», іншымі пісьменнікамі.

На здымку: Мікола МЯТЛІЦКІ і Уладзіслаў РУБАНАЎ падчас сустрэчы.
Фота Ю. БОНДАРАВА

СЛУЖЫМ АЙЧЫНЕ

ІНФАРМАЦЫЙНЫ БЮЛЕТЭНЬ БЕЛАРУСКАГА ЗГУРТАВАННЯ ВАЙСКОЎЦАЎ

СВЯТА, ЯКОЕ БУДЗЕ ЗАЎСЁДЫ

Святкаванне дня Беларускай вайскавой славы робіцца традыцыяй. Вось як праходзіла гэта свята на Беларусі сёлета.

Слонім

Гэты горад першы сустраў свята. Тут 5 верасня адбыўся ўрачысты мітынг у гонар свята. Дзесяткі прысутных, сярод якіх, дарэчы, было шмат «афганцаў», прынялі ўрачыстую клятву на вернасць Радзіме.

Менск

Свята пачалося з ускладання кветак да помніка Перамогі. Пасля амаль тысячная калона гарадской арганізацыі БЗВ прайшла паўз будынак Міністэрства абароны да плошчы перад оперным тэатрам, дзе адбыліся асноўныя мерапрыемствы свята. Пасля кароткага мітынгу прысутныя на свяце /а іх было прыблізна 8—10 тысяч/ урачыста пакляліся бараніць сваю Радзіму. Пасля адбыўся святочны канцэрт, на які сабралася шмат моладзі. За парадкам на свяце, акрамя шматлікіх супрацоўнікаў міліцыі, назіралі ахова БЗВ у камуфляжнай вайскавай вопратцы з жоўронамі Згуртавання.

Гародня

Урачыстаць у Гародні ўключала ў сябе мітынг, клятву на вернасць Радзіме, святачнае шэсце. Многія сотні людзей прайшлі ў калоне па вуліцах горада да Грунвальдскага каменя, дзе ўшанавалі хвілінай маўчання памяць

загінуўшых за родную зямлю.

Гомель

Урачыстае пасяджэнне з нагоды свята адбылося, нягледзячы на спробы забараніць яго, шмат у чым дзякуючы прадстаўнікам кіраўніцтва горада сп. Зінчуку А. Ф. і Карніенку В. М. Урачыстаць уключала выступленні грамадскіх дзеячаў, гісторыкаў, выступленне Камернага хору Гомельскага ўніверсітэта.

Магілёў

Органы міліцыі спрабавалі спачатку перашкоджаць правядзенню свята. Але пасля таго, як імі былі ўрачыста выступлены грамадскія дзеячы, гісторыкаў, выступленне Камернага хору Гомельскага ўніверсітэта.

Віцебск

Нягледзячы на забарону гарадскіх улад, святачанае шэсце. Многія сотні людзей прайшлі ў калоне па вуліцах горада да Грунвальдскага каменя, дзе ўшанавалі хвілінай маўчання памяць

«ТРЫМАЙ ЗЛОДЗЕЯ»

ЗАЯВА ПРЭС-ЦЭНТРА БЕЛАРУСКАГА ЗГУРТАВАННЯ ВАЙСКОЎЦАЎ

Сярод грамадскасці Беларусі неаднаразова выказваўся непакой станам Узброеных Сіл Беларусі, што цалкам зразумела, бо падстаў для гэтага больш чым дастаткова. Найбольш яскравым прыкладам такога непакою з'яўляецца прыняцце рэзалюцыі па вайсковым пытанні Першым з'ездам беларусаў свету. Уражвае рэакцыя на гэтую рэзалюцыю кіраўніцтва Міністэрства абароны. Замест таго, каб прыняць

дзейсныя захады па выпраўленні становішча ў войску, Міністэрства абароны адкрыта зняважала гістарычны для беларускага народа форум.

Ніяк іначай, як спробай адцягнуць увагу ад сітуацыі ў войску, нельга патлумачыць і чарговую кампанію, якую пачало Міністэрства абароны і залежныя ад яго ветэранскія арганізацыі. Дзейнічаючы па прыцыпе «трымай злодзея», яны заявілі аб нібыта стварэнні

ў БЗВ «ваенізаваных дружын». Рашэнне БЗВ дапамагчы, у строгай адпаведнасці з законам, стварэнню раённымі аддзеламі міліцыі добраахвотных народных дружын абвешчаецца ледзь ні спробай стварэння незаконных узброеных фармаванняў.

Мы лічым, што было б добра, каб арганізацыі, якія зараз займаюцца з падачы Міністэрства абароны распаўсюджваннем чарговай плёткі пра БЗВ,

зрабілі нешта канкрэтнае для свайго народа і таксама аказалі ў межах закону дапамогу органам МУС у аднаўленні ДНД. Мо тады на вуліцах нашых гарадоў наршце зрабілася б спакойней.

Мы раім спадарам плянкарам улічыць вопыт дэпутатаў Вярхоўнага Савета А. Новікава, В. Паўлава, Л. Прывалава, В. Сарокіна, якія таксама некалі выступілі з «сэнсацыйнымі» заявамі адносна БЗВ, а зараз усё ніяк не могуць знайсці магчымасці з'явіцца ў суд у якасці адказчыкаў за паклёп.

ПРЭС-ЦЭНТР БЗВ

ВАЕННАЯ ПАГРОЗА: МІФЫ І РЕАЛЬНАСЦЬ

Пасля абвешчання нашай незалежнай дзяржавы — Рэспублікі Беларусь узнікла неабходнасць распрацоўкі канцэпцыі бяспекі дзяржавы. На гэтую тэму ўжо праведзены тэарэтычныя канферэнцыі ў удзелам Міністэрства абароны Беларусі, але вынікі іх шырокай грамадскасці, на жаль, невядомыя. Бо друкам падпарадкаваны Саўміну, прапагандуе ідэю далучэння Беларусі да дагавора аб калектыўнай бяспецы, а нязгодных проста не пускаюць на старонкі газет.

Прыхільнікі скасавання беларускага нейтралітэту не валодаюць крытэрыямі нацыянальнай бяспекі, а ўмовы пастаноўкі задачы свядома спрашчаюцца, звужаюцца стасункам Беларусі—Расія, ці ў лепшым выпадку — Беларусі—Расія—Украіна—Польшча. Між тым, трэба ўяўляць месца і інтарэсы Беларусі не толькі ў рэгіянальным кантэксце, але ў сусветным геапалітычным працэсе. У якасці крытэрыю бяспекі мэтазгодна разумець стан, пры якім Беларусь мае спрыяльныя знешнія ўмовы свайго сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага развіцця. Гэтыя дзяржавы абумоўлены наступнымі звязанымі паміж сабой фактарамі: эканамічным, экалагічным, ідэалагічным, ваенным. Для рашэння складанай задачы трэба раскласці яе на простыя. Разгледзім пакуль што толькі магчымасць ваеннай пагрозы нашай краіне /маюцца на ўвазе магчымыя ваенныя канфлікты, у якія можа быць уцягнута Беларусь/.

Савецкія /расійскія/ і замежныя навукоўцы называюць тры віды войнаў, магчымых у наш час:

— глабальная /сусветная/ вайна паміж вядучымі краінамі свету з уцягваннем на розныя бакі канфлікту іншых краін;

— лакальныя ваенныя канфлікты з прымяненнем звычайных узбраенняў;

— грамадзянскія войны, пры якіх звычайна адбываецца распад узброеных сіл дзяр-

жавы на групы, што супрацьстаяць адна другой.

Пасля ліквідацыі Варшаўскага Дагавору і распаду СССР пагроза глабальнай сусветнай вайны значна зменшылася, але канчаткова не ліквідавана. Не знікла верагоднасць прыходу да ўлады ў адной з вялікіх дзяржаў ваюючых авантурыстаў, якія паставяць сваёй мэтай захоп чужых тэрыторый. Пры гэтым неабходна сутыкненне з іншымі вялікімі дзяржавамі і ўцягванне ў канфлікт меншых краін, такіх, як Беларусь. Непрыемных «сюрпрызаў» можна чакаць ад Расіі, ЗША, Германіі, Кітая. У нейкай ступені — ад Японіі. ЗША, Германія, Японія — высокаразвітыя дэмакратычныя дзяржавы, Кітай і Расія — эканамічна слабейшыя, але маюць магутныя ўзброеныя сілы.

У ЗША — самай магутнай дзяржавы свету можа ўзнікнуць спакую сусветнага панавання. Але гэтая краіна пакуль што паспяхова дасягае сваіх мэт эканамічнымі і палітычнымі сродкамі. Ды і сама, адладжаная за 200 год, дзяржаўная сістэма ЗША пакуль што надзейна гарантуе ад пранікнення экстрэмістаў у вышэйшыя эшалоны ўлады.

Германія і Японія — краіны «пакрыўджаныя» ў Другой сусветнай вайне. Тут, нягледзячы на дэмакратычны лад, нельга выключыць актыўнасці рэваншызцкіх настрояў. Але нават у такім выпадку ў блізкай перспектыве гэтыя краіны не

будуць уяўляць пагрозы сусветнаму спакою, паколькі іх узброеныя сілы адносна слабыя ў параўнанні з іншымі вялікімі дзяржавамі, напрыклад, Англія ці Францыя.

Хуткімі тэмпамі ўзрастае эканамічная і ваенная моц азіяцкага гіганта — Кітая. Гэта — адна з нямногіх краін свету, дзе камунізм — афіцыйная ідэалогія. Пакуль што для краіны характэрная адносна палітычная стабільнасць. Але як доўга гэта будзе працягвацца, ніхто ўпэўнена не скажа. Ці не паспрабуе будучае кіраўніцтва гэтай краіны вырашаць свае магчымыя ўнутраныя супярэчнасці праз канфлікт з суседзямі? На нашай памяці — узброеныя дзеянні Кітая супраць Індыі, В'етнама і СССР /восстраў Даманскі/. І зараз у Кітаі друкуюцца карты, на якіх тэрыторыя КНР не супадае з міжнароднымі межамі.

Цяпер пра Расію. Пасля распаду СССР Расія, што абвясціла сябе ягонным правапераемнікам, мае тэрыторыю меншую на 5 мільянаў квадратных кіламетраў, і насельніцтва ў два разы меней, чым Савецкі Саюз. Эканоміка краіны ў цяжкім стане. Пакрыўджаныя амбіцыі расійскіх шавіністаў. Яны прагнуць аднаўлення імперыі ў былых межах. Нягледзячы на эканамічныя цяжкасці, Расія мае магутны ваенна-прамысловы комплекс /80 % ВПК былога СССР/. Галоўная небяспека міру — унутраная нестабільнасць гэтай краіны.

За шматвяковую гісторыю ад царызму да бальшавізму яна не набыла дэмакратычных традыцый. Расійскім дэмакратам вельмі цяжка супрацьстаяць ціску ваюючых шавіністычных сіл, прыходзіць да ўлады зробіць Расію дзяржавай небяспечнай і для суседзяў, і для ўсяго чалавецтва.

Такім чынам, на бліжэйшыя часы асноўная ваенная пагроза Беларусі — грамадзянская вайна ў Расіі. Аднак цалкам ізалявацца ад усходняга суседа нам немагчыма. Калючым дротам тут не абаронімся. Ды і эканоміка наша пакуль што амаль на 80 % завязана на Усходзе, асабліва сыравінна-паліўны комплекс. Нам неабходна развіваць раўнапраўныя, сяброўскія адносіны з Расійскай Федэрацыяй, браць да ўвагі яе стратэгічныя інтарэсы. Але мы не можам быць аб'якавымі да яе ўнутранага стану. Падтрымка расійскіх дэмакратаў — гэта не ўмяшальніцтва ва ўнутраныя справы суседняй дзяржавы, а барацьба Беларусі за сваё існаванне, бо ў выпадку магчымых спроб узброеных шляхам аднавіць Расійскую імперыю страты панясуць многія краіны, а нашы ахвяры ўвогуле будуць незлічымі.

Што датычыцца лакальных ваенных канфліктаў у Заходняй Еўропе, то яны малаверагодныя, паколькі тут склаліся дастаткова прагматычныя адносіны паміж суседнімі краінамі. Прыклад Югаславіі — суровая перасцярога і наўрад ці распаўсюдзіцца на іншых.

Грамадзянская вайна на Беларусі немагчыма, але, на жаль, узрастае пагроза ўмяшальніцтва ўзброеных сіл у палітычнае жыццё рэспублікі, паколькі значная частка афіцэрскага корпуса нашых узброеных сіл ваража ўспрымае ідэю незалежнасці Беларусі. Урад гэтую пагрозу не заўважае, ігнаруе.

Падводзічы рысу, трэба адзначыць, што, зыходзячы з магчымай ваеннай пагрозы, курс Беларусі на нейтралітэт пры сучасным геапалітычным раскладзе сіл з'яўляецца апраўданым і лагічным.

А. Б.

АД РЕДАКЦЫІ «ЛІМА»

У цяжкай для Беларускага згуртавання вайскоўцаў часы, калі Міністэрства абароны распачало супраць БЗВ сапраўдную вайну, мы палічылі сваім маральным абавязкам падтрымаць вайскоўцаў-патрыётаў. Таму на старонках нашай газеты і з'явіўся інфармацыйны бюлетэнь «Служым Айчыне».

Разам з тым мы лічым, што БЗВ даўно павінна мець сваю ўласную газету альбо свае старонкі ў газеце «Во славу Родины». Дарэчы, чаму гэтая газета па сёння мае расейскую назву і выдаецца на мове суседняй дзяржавы? «Служым Айчыне» — добрая назва для газеты Беларускага войска.

Апошнія падзеі ў Маскве вымушаюць наш урад увогуле і ваеннае міністэрства ў прыватнасці ўспомніць, якой дзяржаве і якому народу яны абавязаны служыць.

... ЦІ АСКЕПАК ІМПЕРЫ

«ЁСЦЬ ТАКАЯ ПАРТЫЯ»

«Воинская дисциплина основывается на сознании каждым военнослужащим воинского долга и своей роли в обеспечении безопасности Республики Беларусь...»

Дисциплинарный устав Вооруженных Сил Республики Беларусь /проект/ /«Во славу Родины», N 93, 26 мая 1993 г./

«Основными задачами воспитательной работы являются: — воспитание любви к Родине, привитие военнослужащим чувств патриотизма и интернационализма, верности народу и стране, ее Верховному Совету и правительству республики, Вооруженным Силам, бережного отношения к традициям...»

Концепция воспитательной работы в Вооруженных Силах Республики Беларусь /проект/ /«Во славу Родины», N 52, 23 марта 1993 г./

«При потребности молодого пополнения в количестве более 34000 человек возможно, по прогнозу, призвать только 16,5 тыс. человек, что составляет 48 процентов от потребности...»

Основными принципами сложившегося положения дел /гаворка ідзе пра прызыў 92 года/, на наш взгляд, являются отсутствие военно-патриотического воспитания молодежи и, как следствие этого, падение престижа военной службы...»

З прамовы міністра абароны Рэспублікі Беларусь Паўла Казлоўскага на пашыраным пасаджэнні Калегіі Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь /«Во славу Родины», N 82, 11 мая 1993 г./

Вось з такіх трох эпіграфу і вырашыў я пачаць гаворку пра дачыненні ў Беларускім Войску, пра яго вартасці і недахопы, пра праблемы і дасягненні.

Беларуская прэса падае сённяшняю сітуацыю вакол Беларускага Войска прыблізна так: большасць моладзі ў войску служыць не жадае, а тым, каму адручціцца не ўдалося, служыць абы-як, уцякаюць, здзекуюцца з саслужыўцаў, паруюцца з дысцыпліну і г. д. Адлавадна з гэтым прымаюцца «рашучыя меры» дзеля выпраўлення становішча. Выпрацоўваюцца цэлыя праграмы, як прымусу, так і спакусы, каб наладзіць тую службу і тую дысцыпліну.

Дык у чым жа прычына такога становішча? Напачатку — пра патрыятычнае выхаванне. Толькі сляпы не бачыць, колькі высілкаў прыкладваюць розныя патрыятычныя і нацыянальныя арганізацыі, рухі і партыі для патрыятычнага выхавання не толькі моладзі, а і ўсяго грамадства, усеі нацыі. І яны маюць пэўны плён. Калі сёння вайскоўцаў аб'ядноўвае толькі адна патрыятычная арганізацыя — БЗВ, то праз год-другі ў войску з'явіцца былыя выбранцы, скаўты, сябры іншых нацыянальна-патрыятычных арганізацый моладзі. Гэта будуць людзі, гатовыя пакласці ўсе сілы і веды дзеля Беларусі. Гатовыя, але не ў тым войску, якое ёсць зараз. Бо ў ім патрыятычна настроеныя афіцэры і жаўнеры стаяць у адных шыхтах з настроенымі пабальшавіцка, прарасейска ці як іншых. Асабліва стаіць генералітэт са сваімі праблемамі і інтарэсамі.

Патрыятычныя афіцэры і жаўнеры ў падраздзяленнях арміі вымушаны да пары, да часу маўчаць і ствараць ідылію адзінства — рэакцыйнага антыбеларускага адзінства. Сам сабой прасіцца адказ на пытанне, ці будзе юнак, прайшоўшы школу скаўцкіх харугваў, выбранецкіх шыхтоў, школу студэнцкіх супо-

лак, рвацца ў такое войска? Не, не будзе. Бо для яго гэтае войска яшчэ чужое.

Сённяшняя прызыўная моладзь ужо некалькі гадоў жыла пад бел-чырвона-белымі сцягамі, пад Пагоняй, сталея ў атмасферы нацыянальнага Адраджэння, а яе зноў спрабуюць засунуць у антынацыянальнае асяроддзе. Цераз год-другі ў войска пойдзе масавы наплыв выпускнікоў беларускамоўных школ, а тут іх сустракаюць «Равнянск», «Смірно», разбуйленыя мацярышчынай, а ўсе праўленні нацыянальнай свядомасці нівеліруюцца пад адно слова «нацыяналізм».

Нацыянальна-патрыятычным асяродкам Беларускага Войска доўгі час з'яўлялася Беларускае згуртаванне вайскоўцаў. Міністэрства абароны прыклала грандыёзныя намаганні /гэтыя б высілки ды на карысныя мэты, на барацьбу з карупцыяй/, каб расправіцца з БЗВ. Адных, як старшыню БЗВ Міколу Статкевіча, выгналі з войска, іншых прымусілі напісаць рапарты аб выхадзе з БЗВ. Але спайзваны міністэрскіх чыноўнікаў не спраўдзіліся. Разгрому БЗВ у войску не адбылося, бо БЗВ у войску як было ў падполлі, так і застаўся. Адкрыта дзейнічала толькі неабходная колькасць функцыянераў. У новай сітуацыі адбылася перагрупоўка сіл, і БЗВ працягвае сваю патрыятычную працу, пра недахоп якой лье кракандзілавы слёзы міністр абароны і якой баіцца, як агню.

Што датычыць вайскава-патрыятычнага выхавання дзяткі моладзі, то тут усё зразумела. Час, калі можна было абысціся прымітыўным абалванваннем, сышоў у нябыт, а працаваць на нацыянальным грунце педагогі вайсковага профілю не навучыліся і наўрад ці ў бліжэйшы час навучацца. Таму патрыятыў у войска мы атрымаем толькі з патрыятычных арганізацый нацыянальнага кірунку, якія пакуль што не нададзілі шматлікіх. І калі міністру

абароны сапраўды баліць душа за патрыятычнае выхаванне, то ён павінен ставіць пытанне на Вярхоўным Савета, на Саваеце Міністраў ці яшчэ дзе, хоць перад панам Богам, але ставіць пытанне пра прыняцце Дзяржаўнай праграмы нацыянальна-патрыятычнага выхавання моладзі Рэспублікі Беларусь, але не такой праграмы, якая закладзена ў «Канцэпцыю выхавальнай працы ў Узброеных Сілах Рэспублікі Беларусь» /гл. эпіграф, N 2/. Лоўнасцю пагадзіўшыся з тым, што трэба выходзіць любоў да Радзімы, хоць лепш было б сказаць «да Беларусі», і прывіваць пачуцці патрыятызму, узяць на веру астатняе цяжка, бо ўсё напісана пра нейкі абстрактны народ і абстрактную краіну. Мы павінны выходзіць вернасць Беларусі і беларускаму народу канкрэтна і паслядоўна без злілляк намёкаў на нейкі інтэрнацыяналізм. Так, на Беларусі жывуць людзі розных нацыянальнасцей, але ўсе яны — грамадзяне Беларусі і, прызваныя ў войска, змушаны будучы бараніць перш за ўсё інтарэсы беларускай нацыі і Беларускай Дзяржавы.

Безумоўна, войска павінна захоўваць вернасць Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, але што рабіць да таго часу, пакуль Вярхоўны Савет не спадобіўся яе прыняць? Можна захоўваць вернасць Вярхоўнаму Савету, але ён праводзіць ці не антынацыянальную палітыку. Дык, скажыце, як самы адданы Вярхоўнаму Савету афіцэр даб'ецца гэтай вернасці ад патрыятыў-жаўнераў? Можна захоўваць вернасць ураду, але ўрад прыгрэў у сваім апарате людзей, накіраваў Гайдукевіча, Прывалава, Паўлава, Сарокіна і многіх іншых. Гэтыя людзі кожным сваім словам, кожным выступленнем «страляюць» у спіну незалежнай Беларусі. Дык ці не ім павінна захоўваць вернасць Беларускае Войска? Яшчэ больш недарэчна выглядае пастулат аб тым, што вайскоўцам павінна прывівацца пачуцці вернасці

Узброеным Сілам, гэта значыць, самім сабе, ці сваёй вайскавай карпарацыі. Дарэчы, яшчэ патрабуюцца беражлівыя адносіны да традыцый. Да якіх? Міністэрства абароны асудзіла акцыю 8 верасня, абазвала яе антыдзяржаўна і выйшла з прапановай прызначыць вайсковыя святы на 23 лютага. Што ж, спадары беларускія патрыёты, забудзецца на слаўную перамогу 8 верасня 1514 года, забудзецца на Грунавальд, Сіную Ваду, Нямігу і будзем святкаваць Дзень Чырвонай Арміі, арміі, якая душыла выступленні віцебскіх, гомельскіх, рагачоўскіх сялян, вынішчала патрыятыў — удзельнікаў Слуцкага збройнага чыну. Восенню хлопцы святкуюць збройны чын, а зімой у войску ўжо святкуюць дзень яго душыцеляў. Нічога сабе выхаванне, звычайны здэк над нацыянальнымі пачуццямі.

Дык, прабачце, якую вернасць такім традыцыям патрабуюць ад вайскоўцаў сёння? Вернасць традыцыям тых, хто рэзаў нашу Радзіму ў 18-м, у 20-м, тых, хто адарваў ад нас Смаленшчыну, Браншчыну, Беласточчыну, тых, хто адарваў ад Беларусі і перадаў жамойтам нашу спрадвечную сталіцу Вільню? У гэты дзень няблага было б аб'явіць не свята, а жалобу.

Варта пагадзіцца з прапановай міністэрства, выкладзенай у дысцыплінарным статусе, каб вайскавая дысцыпліна грунтавалася «на ўсведамленні кожным вайскоўцам вайсковага абавязку і сваёй ролі ў забеспячэнні бяспекі Рэспублікі Беларусь», але патрэбна было б дадаць, каб вайскавая дысцыпліна грунтавалася на разуменні кожным вайскоўцам сваёй адказнасці за незалежнасць Беларусі, сваёй павіннасці бараніць гэтую незалежнасць ад любога ворага. Калі жаўнер адчуе сябе адказным за лёс незалежнасці, за лёс Беларусі, зразумее, хто яму вораг і дзе супраціўнік, шматлікія праблемы дысцыпліны вырашацца самі сабой.

Такім чынам, з усяго сказанага можна зрабіць выснову.

Беларускае Войска па сёння яшчэ невяказана далёка ад таго стану, каб стаць нацыянальным. Пакуль што гэта, так бы мовіць, групоўка імперскіх легіянаў у калоніі, якія воляй лёсу аказаліся падпарадкаванымі мясцовым уладам, і якія адным вухам слухаюць новага гаспадара, а другім ловаць кожнае слова старога. Таму ўсе спробы навесці дысцыпліну, паставіць выхаванне на нацыянальны грунт будуць марныя, таму і не хоча моладзь ісці ў такое войска, таму і жаліцца міністр абароны на нізкі працэнт прызыўнікоў, і будзе жаліцца далей датуль, пакуль не перастае змагацца з беларусізацыяй войска і пакуль не пачне сам яе праводзіць.

Усяслаў ВОЙНІЧ

І прычым ёсць ужо даўно. Але ж мы ёй рэкламу рабіць не будзем, — бо гэта і ёсць яе асноўная мэта. Дарэчы, не адны мы яе не рэкламуем наўмысна. Разуменьце нас і на Захадзе: па справядлівасці гэтую партыю ўжо даўно трэба было б унесці ў кнігу рэкордаў Гінеса, бо не было яшчэ такой падзеі ў нашай краіне ці ў памежных, на якую б гэтая партыя не адрагавала заявай. За сваёй унутранай амбітнасцю часта забываюцца, што празмерны клопат і завіханне там, куды цябе ніхто не клікаў, можа скончыцца не падыякай, а высвяткам падмакка месца /кое што ў славян, што ў мусульман.../

Каб зразумець, што гэта за партыя, трэба падкрэсліць, што кіруюць ёй і зараз вайскоўцы /афіцэры-выкладчыкі адной з нашых вайсковых вучэль-

дзяць з нейкімі трыкалёрамі змрочнымі і сцярджаюць, што гэта ёсць сцяг «істинно русский», і што не толькі ў Маскве такі павінен лунаць, але і ў нас. Не будзем спрачацца з «істинно русской» логікай. Аднак ці не пра тых «обрусевших инородцев» пісаў Ленін, некалі такі любімы адным з сустрэчаных партыі /на марксізме-ленінізме кар'еру зрабіў/? Што тычыць самой гісторыі, дык знаўцаў гісторыі дому Раманавых раю падняць крыніцы і паглядзець, якім чынам, якой крывёю Раманавы прыйшлі да ўлады. Якой крывёю яны адышлі ад улады, — вы ведаеце, задумайцеся: гэта гістарычная адказнасць за гвалт, кроў, смерць. І яе нясучы не толькі асобы, але й народы! СВОЙ КРЫЖ! Бывае толькі, што каму яго лёгка несці, а каму — цяжка. І тут

3 ліпеня 1993 г. Шэсце СС «Белая Русь» падчас святкавання Дня вызвалення Беларусі. Фота А. СТАНКЕВІЧА

няў. Людзі энергічныя, цалкам сабой задаволеныя, і ва ўрадзе іх любяць. Раней іх меней там любілі, бо яны казалі дрэнна пра камуністаў. Але з цягам часу высветлілася, што з чырвонымі яны маюць адзін клопат. Вы яшчэ не здагадаліся, што гэта за партыя?

Тады раскажам пра тое, што дзяржаўнасць беларускае мовы іх не задавальняе /мусіць, наўмысна прынімаюць свае разумовыя здольнасці, — кажучы, што вага шэрага рэчыва іхніх галоў адлявае /і гэта богам накіравана/ колькасці слоў рускай мовы/. За народ яны нас не лічаць, а таму і саманазоў наш перабрабілі на больш адпавядаючы народнасці /складовай частцы/ — Белая Русь. І ўвогуле ў іхніх заявах можна вычытаць, што бываюць: «ВЕЛІКАРУСЫ, беларусы і ўкраінцы». Дэмакратычныя сталі, іх бацькі замест «украінцаў» казалі «маларосы», а замест «беларусы» — «жители северо-западного края». Калі камар сядзе на чалавека, той ведае, што камара трэ, прынамсі, прагнаць, бо не ўгаворыш крыві не піць...

Вы ўжо, пэўна, здагадаліся, пра якую партыю размова. Калі не, дык алошняя вам падказка. Сябры гэтай партыі хваляцца звычайна, што добра ведаюць гісторыю. Хо-

пачынаюць шукаць «братоў» /лепш малодшых/, каб перакласці на чые плечы свой цяжар. Займіцеся нарэшце сваімі нармальнымі рускімі праблемамі. Дарадцаў, у якіх дома вэрхал, — мала хто слухае, ці слухаюць дурні.

Пэўна, вы даўно ўжо зразумелі, пра якую партыю размова. Тады ці не алошняя. Так бы мовіць, «новость от СС «Белая Русь». Рэзка падвысілася працаздольнасць і вынаходлівасць ідэолага гэтай партыі ў сувязі з абраннем «сего господина» намеснікам старшыні афіцэрскага сходу ўсё той жа вайскавай вучэльні. Таемным галасаваннем. Усё по правілах. Але гэта і ёсць тое Беларускае Войска, дзе служаць людзі, адданыя Беларусі? Заўжыў вайсковыя вучэльні называлі «кузнямі кадраў». І што, — спадар Казлоўскі гарантуе тое, што па выхадзе з гэтай «кузня» выпускнікі будуць патрыятамі Беларусі? Уражанне такое, быццам пераўтварэнне ЧЭВА ў МА РБ ёсць выключна раздача новых генеральскіх пагонаў. Армія ўтрымліваецца з падаткаў, якія мы плацім, дык мо ўжо хочіць карміць гэтых дармаедаў? Атэстацыя, спадар Казлоўскі, гэта адзінае магчымае ўратаванне! Атэстацыя, дзе ПЕРШЫ ПУНКТ — АДДАНАСЦЬ БЕЛАРУСІ!

С. М.

ЗАКАНСЕРВАВАНЫЯ

НЕВЯСЁЛЫ РОЗДУМ ПРА УЛАСНЮЮ БЯСПЕКУ

Сёння на Беларусі ўсе займаюцца тэрміналогіяй. Справа гэтая зараз патрэбная і неабходная, бо ёсць у нас неапрацаваныя і недапрацаваныя тэрміналогіі і недапрацаваныя тэрміналогіі. Вырашыў заняцца такою справай і я. Ну а паколькі я не філосаф, то запінаюся толькі на адным выразе: грамадзянская абарона.

Не падабаецца мне слова грамадзянская. Хоць нажом рэж — не падабаецца. Гэта засталася ўва мне, пэўна, ад

светлых часоў «развітовага савіянства», калі за тым, каго называлі грамадзянінам, ляпалі жалезныя турэмныя дзверы і скрозь краты яму скупа святліла сонца. Не падабаецца, бо слова грамадзянін было любімым словам судзі, пракурора, следчага ды міліцыянера.

Якое слова варта было б ужыць?

Вайскоўцы, вядома, бароняць сябе самі, дзеля гэтага яны маюць зброю ды тэхніку.

Усе астатнія — цывільныя людзі — павінны мець абарону. Дык, можа, правільна будзе — цывільная абарона?

Ды найперш трэба разабрацца, чым займаецца гэтая самая грамадзянская абарона. Я маю да яе пэўнае дачыненне і таму маю права выказаць сякія-такія меркаванні.

Усе мы памятаем нашы філмы мінулых часоў, у якіх у эпізодах, звязаных з грамадзянскаю абаронаю, паказвалі муры, закапананыя пад зям-

лю, ды вайскоўцаў з вялізнымі зоркамі на пагонах. Пэўна, такія моманты здымаліся ці не ў самой сталіцы магутнай дзяржавы — Маскве. Але такія аб'екты грамадзянскай абароны, толькі меншых памежраў, існавалі і сёння існуюць і ў Беларусі. Адны з іх дзейнічаюць, іншыя — закансерваваныя, людзей з зоркавымі пагонамі тут няма. Большасць з тых, што прайшлі школу савецкага вайсковага цвёрдадства — афіцэры запасы. Яны больш думаюць пра спакой, лепіцца ды ўтульныя фатэль ля тэлевізара, чым пра службу. Якія з іх аператыўныя дзяжурныя, наколькі эфектыўныя іх дзеянні ў час незвычайных

сітуацый — цяжка сказаць.

А яшчэ ў гэтых жалезабетонных падземных сховішчах з тых недалёкіх савецка-партыйных часоў засталіся пакоі з надпісамі «першы сакратар абласнога камітэта КПБ», «агульны аддзел АК КПБ», «абкам КПБ», «аргаддзел партыйнай работы» і г. д. Стаяць там сталы, крэслы, тэлефоны і іншыя маёмасці. Стаяць і чакаюць сваіх гаспадароў.

Закансерваваныя аб'екты, а разам з імі і спадзяванні, што мінулае — вернецца.

Сумна мне ад гэтых думак і трывожна на сэрцы. І не таму, што тут, як усюды ў нас, старасвецкае абсталяванне, што шмат бюракратызму

/дзе яго ў нас бракуе!/. Сумна ад таго, што гэтыя не збіраюцца абараняць нас. Прыгавдаецца адзін выпадак. Аднойчы адказаў я аператыўнаму дзяжурнаму па сувязі па-беларуску: «Слухаю вас, шановны!» Тут жа пачуў: «Ты, х...вы спадары! Я тебя видам...» Дзе мяне бачыў мой абаронца, вы, пэўна, здагадаліся. Але, але, «в гробу»...

Калі ж папраўдзе, дык простаму чалавеку ўсё роўна, ці грамадзянская абарона, ці цывільная. Абодва словы нам зразумелыя, і ні адно з іх не ідзе насуперак беларускасці. Насуперак гэтым ідуць людзі.

І. ПАЛУБЯТКА

«І НІЯКІХ НАМ ПАЛАЦАЎ НЕ ТРЭБА...»

ДА СТАГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ УЛАДЗІМІРА УЛАДАМІРСКАГА

Ужо пачалося выгнанне акупантаў з гартнай беларускай зямлі, а я яшчэ гібеў у вайсковым шпіталі ў далёкім Свядлоўску. Аднак выкараскаўся, застаўшыся, праўда, інвалідам на ўсё жыццё. Вайна хутка падступілася да Берліна; я ж з незагоенымі ранами калываўся ў цяжкіх пашмапанай аскепках бомбаў: кіраваўся да роднай хаты. Праз зруйнаваную Расію марудна цягнуўся мой шлях, і калі, нарэшце, выйшаў у Мінску на прываказальную плошчу ды зірнуў на руіны і папялішчы, дык не надта ўразаўся — нагледзеўся на рэзрух, прызвычаіўся...

Аголена — бы маяк, глядзеў з засені старых дрэў скверыка тэатр імя Янкі Купалы. Менавіта да гэтага маяка беларускай культуры цягнуліся пасля ваеннага ліхалецця жыўя: тэатр быў для іх святой Мекай, дзе адраджалі яны сваю духоўнасць. Я праз гэтую Меку абраў свой жыццёвы шлях, звязаўшы лёс з мастацтвам.

Да майго рызыкаўнага кроку меў непасрэднае дачыненне вялікі беларускі акцёр Уладзімір Іосіфавіч Уладзімірскі. Маё знаёмства з тэатрам Уладзімірскага /гэта не перабольшанне: ён напраўду быў чалавек-тэатрам! /пачалося, калі ў выдатнага майстра беларускай сцэны сабраўся вялікі творчы багаж. /Ягонае сцэнічнае адсясе пачалося ў далёкім юнацтве яшчэ напярэдадні першай сусветнай вайны, у 1913 годзе/. Ён сыграў аж 67 роляў!

Тэатр імя Янкі Купалы ўвайшоў у мае жыццё нетрадыцыйнай «Паўлінкай», а спектаклем «Ваўкі і авечкі». Бачыў я гэты спектакль у розных тэатрах, ад сціпрых правінцыйных да маскоўскага Малога, слава тага «дома Астроўскага». Калі ж на сцэне беларускага тэатра з'явіўся дзівосны Апалон Мурзавецкі ў выкананні Уладзіміра Уладзімірскага, я мусіў яшчэ раз упэўніцца, што магчымасці сапраўднага, Богам дадзенага таленту нечымірны і непаўторны. Увасабленне дваранскага падонка беларускім акцёрам, выхадцам з бедных селян, сталася чудам пераўвасаблення! Пераважаў не знешні малюнак ролі, а глыбокае пранікненне ў псіхалагічную, сацыяльную і гістарычную логіку цэлага пласта грамадства з трагічным лёсам. Камічнае і трагічнае пераплялося ў трактоўцы Мурзавецкага. Утварыўся ідэальны зліў акцёрскага майстэрства і грамадскай пазіцыі выканаўцы.

Пэрсанажы розных часоў і розных народаў, якія ўвасобіў на беларускай сцэне Уладзімірскі, па сутнасці, складаюць галерэю тыпаў усёго нашага грамадства, нават чалавечтва, бо тут і Леапальд Гушка /спектакль «Бацькаўшчына» паводле Кузьмы Чорнага/, і Каўель з малярскага «Мещаніна ў шляхецтве», Дыбаў з «Міжбур'я», Цыганок з «Гуты» Кобеца, Вурм з «Каварства і каханія» Шылера, Каламіяцаў з «Апошніх», кітаец Сін-Бін-У /«Броняцкі 14-69»/... Пэралічывае можна бясконца. Увасабленае вялікім беларускім акцёрам — складнік грандыёзнай энцыклапедыі сусветнага тэатра...

Калі ў 1956 годзе я пачаў здымаць фільма «Палеская легенда», вельмі хацеў, каб Уладзімір Іосіфавіч узяў удзел у гэтай стужцы — як выявілася потым, не надта удала ды пакутнай. Прынёс я Уладзіміру Іосіфавічу проста на кватэру сцэнарый, кажу:

— Пазнаёмцеся, калі ласка, з гэтай пісанінай, і калі будзе ваша згода, дык выбірайце сабе любую ролю...

Уладзімір Іосіфавіч ускінуў на мяне свае насмешлівыя і добразычлівыя вочы:

— Пачакай, пачакай, хлопца! Дык ты што — прапануеш мне самому выбіраць? Дзіўна! Ці ў вас у кіно такія паблаглівыя рэжысёры?

— Ёсць усялякія. Я проста спадзяюся на ваш вопыт больш як на свой уласны...

— Ну добра! З табою ўсё ясна-панятна. Толькі вось аблюбую я сабе ролю, а тваё кіношае начальства — ведаю я гэтага вашага Міколу Садковіча! — не дазволіць, га? Можна такое здарыцца?

— Можна, — прызнаўся. — Але за вас я буду зубамі...

Уладзімір Іосіфавіч пералыніў мяне:

— Пашкадуй, хлопца, свае зубы! Яны табе яшчэ спатрэбяцца. У нашага брата зубы павінны быць воўчыя... Во, глянь якія ў мяне! — Уладзімір Іосіфавіч паказаў...

Так, Уладзімірскі акцёр быў фігуральна кажучы, зубаты. Мне думалася, што ён абярэ сабе эфектны ролю пана — на ім і на прыгонным лесніку Радане /яго ролю іграў вядомы кінаакцёр Пераверзеў/ трымаўся сюжэт «Палескай легенды». Шчыра кажучы, я быў здзіўлены: Уладзімірскі выбраў сабе сціпую ролю панскага цівуна Багдана. Гэта пры тым, што роля пана пераходзіла да Рахленкі — акцёра «маладзёжнага»...

Была, была ў тэатры неафіцыйная, добраахвотная «іерархія» сярод чужоўных карыфеяў-купалаўцаў. О, якія яны былі розныя ды непаўторныя гэтыя волаты беларускай сцэны: Рэжэяка і Пола, Глебаў і Платонаў, Дзядзюшка і Стома, Кін-Камінскі-старэйшы і Бараноўскі...

Назіраць за працай Уладзімірскага на здымачнай пляцоўцы было цікава і павучальна. Звычайна ўобразлівы, усмешлівы, аматар жартаў, рэзыгрышаў, апавадальнік вясёлых і неверагодных гісторый, у дзень здымкаў з самай раніцы ён быў пахмурны ды надзвычай вясёлы і добрыя вочы яго рабіліся насцярожанымі. Нават калі здымкі эпизодаў з яго ўдзелам планаваліся на позні час, Уладзімірскі, апрадуць у свой ціхунскі кафтан, загрыміраваны, браў у рукі бізун і заходзіў у павільён. Прымасціўшыся так, каб нікому не замінаць, ён пільна назіраў за здымкамі, нават варушыў вуснамі, паўтараючы рэплікі сваіх партнёраў. Па сутнасці, ён праігрываў усе ролі, нават жаночыя.

Здаралася, ён клікаў мяне і шаптаў на вуха свае вельмі трапныя заўвагі. І кожны раз папярэджваў: «Ты ж толькі на мяне не спасылайся!» А часам хацелася зрабіць заўвагу і Рахленку, і Глебава, і Бараноўскаму /яны ўсе былі заняты ў фільме/ — менавіта ад імя Уладзімірскага!

На прэм'еры «Палескай легенды» Уладзімір Іосіфавіч падарыў мне манатрафію пра сваю творчасць з чулівым, але не без дацціпнай іроніі надпісам: акцёр нібы скідаў з сябе скуру свайго вельмі дасканаллага, з тонкім псіхалагічным малюнкам цівуна Багдана, развітваўся з ім, каб быць свабодным для новай ролі...

Неяк у спякотны жнівеньскі дзеньк выйшаў я з Дома друку і каля Акадэміі навук убачыў наперадзе знаёму постаць: Уладзімір Іосіфавіч ішоў з асаблівым шыкам, артыстызмам — прыгожая хада была ў старога! Ускінуўшы свіную, пародыстую галаву, на якой хвацка сядзеў светлы капляш, Уладзімір Іосіфавіч ставіў свае ногі ў бліскучых чаравіках цвёрда, павайсковому, як на парадзе — ён захаваў вайсковыя звычкі. /Службу ж пачаў яшчэ ў царскай арміі! /Я ішоў услед. Пры такой выразнай хадзе ён яшчэ і прыгожа, зноў жа неяк па-афіцёрску, ускідаў кій — сапраўдны твор ужыткавага мастацтва /уласнае работні! / падобны на царскі ці патрыяршы посах. Уладзімір Іосіфавіч не шпацыраваў, а выконваў ролю першапраходца.

— Уладзімір Іосіфавіч! — паклікаў я. — Куды кіруецца?

Ён прыпыніўся, зірнуў праз плячо:

— А, Пятро, сын Савельеў! Вельмі рады бачыць цябе жывым і здаровым. Вось свой пенсіённы мацыён прымаю! — ён ускінуў кій-посах на плячо, як стрэльбу. — Вітаю ў тваёй асобе беларускае кіно!

— Ці не занадта?

— Трымай хвост трубой, Пятро сын Савельеў!

— Толькі што трубой...

— Адкуль і куды?

— Быў у выдавецтве...

— А чаго ты ў тым выдавецтве дамагаешся?

— Кніжку трэці год марынуць.

Уладзімір Іосіфавіч падняў кій-посах:

— Кніжка, братка, гэта чуд! Таму і цяжка нараджаецца...

— Ды ніякага чуду, Уладзімір Іосіфавіч. Не трапіў у абойму, вась і ўвесь чуд...

Уладзімір Іосіфавіч пільна на мяне паглядзеў:

— Казаў жа я табе: беражы зубы!

— Зубамі тут нічога не зробіш. Надзея толькі на чуд...

Уладзімір Іосіфавіч хітравата жмурыўся і, як мне здалася, — спачувальна прапанаваў:

— Слухай, сын Савельеў! А ці не наведаць нам з табою адзін чуд? Не! Два чуды!

— Два?

— Акурат! — Уладзімір Іосіфавіч паглядзеў у бок акадэмічнага саду. — Бо адзін чуд — дзядзька Якуб. Згодзен, што ён чуд? — А другі... Можна, і маленькі, але... Разумееш, палац панскі яму будуюць... Пойдзем паглядзім. Тут недалёка...

Мы павярнулі на Акадэмічную і пайшлі ў бок прытулку вялікага песняра. Колас быў у садзе, сядзеў на лаўцы пад бярозай і ўзіраўся ў траву пад нагамі. Мы падышлі. Колас глянуў на нас, кінуў галавою, растлумачыў:

— Вось за мурашамі назіраю... Ці-і-кавы народзеці Працавіты. Мелны разумней за нас?

— Не, Канстанцін Міхайлавіч, разумней за нас нікога на свеце няма... Мо толькі дэльфіны. — Уладзімір Іосіфавіч засмяўся. — Дык калі б і мы жылі ў моры...

— Не разводзь фантастыку, Валодзька, — спяхмурнеўшы, сказаў Колас. — Ты ж вялікі рэаліст...

Упершыню ў ўбачыў крыху збянтэжанага Уладзіміра Іосіфавіча. Ён нават вочы адвёў, і голас ягоны змяніўся.

— Рэаліст, кажаце... Ну, няхай сабе! А вось наконт вялікага не згодзен. Вялікі — гэта вы, дзядзька Якуб.

Прышла чарга бянтыжыцца дзядзьку Якубу. Нічога ён не сказаў і толькі перзвярнуў увагу на мяне. Дужа пранізлівы быў погляд у дзядзькі Якуба, і голас крыху з'едлівы:

— Прывітанне таварышу кінамеханіку.

Колас яшчэ пры першай нашай сустрэчы — «было гэта ў Каралішчавічах — чамусьці рашыў, што я не здымаю фільмы, а «кручу» — значыць, кінамеханік. Было тады няёмка тлумачыць дзядзьку Якубу, да таго ж, думаецца мне, што ён зноў змяніў мяне прафесію — кіношніку не вельмі паважаў. Колас перавёў позірк на Уладзімірскага:

— Чуў я, Валодзька, што і ты ў кіно падаўся? Ці, можа, гэта плёткі тваіх нядобразычліўцаў?

— А бадай што так! — па-змоўніцку падміргнуў мне Уладзімір Іосіфавіч. Адвёў вочы на падмурок будучага «панскага палаца». — Гэта ж будзе твая Ясная паляна, Якубе!

Твар Коласа азмрочыўся:

— Хутчэй няясная паляна, братка. Людзі яшчэ з зямлянак не вылезлі, а тут, бачыш...

— Табе паложана! — катгарычна запырчыў Уладзімірскі. — Ты — народны пясняр, вась народ...

— Каб жа народ! — Колас уцягнуў галаву ў плечы. — А гэта ж начальства зацяля...

— Паложана! — гнуў сваё Уладзімірскі. — Вось жа для нас, напрыклад, начальства палацаў не будзе...

— Ды ёсць у вас, хлопцы, свае палацы! — усклікнуў Колас. — У цябе — тэатр... У яго — кіно...

— А ў цябе, Якубе, літаратура...

— А ў мяне, разумееш, літаратура... І ніякіх нам палацаў не трэба... — Колас падняў задуменныя вочы, ціха сказаў: — Галоўнае, жыць нам, браточкі, трэба як мага даўжэй...

Так і сядзелі яны на лаўцы поруч — вялікі пясняр і вялікі акцёр. Кожны думаў пра сваё...

Пятро ВАСІЛЕЎСКИ,
кінарэжысёр

Выставы

ЯГО ВЫСТАВА ўРАЖВАЕ. Маленькі зальчык Дома прыроды ў Траецкім прадмесці пачынае гучаць. Адсутнасць жа глядачоў, што заўжды была паказчыкам «прызнання мастака народам», абсалютна не бянтыжыць і не раздражняе. Такое мастацтва і трэба ўспрымаць у адзіноце, сам-насам з колерам, музыкай і цішыняй. Альбо — зусім не зазіраць на такія выставы, цалкам не заўважаць такое мастацтва.

Угледзецца. Вакол няма работ, дзе колер служыць раскрыццю ўтылітарнай ці эстэтычнай сутнасці рэчы. Колер тут не абмежаваны прасторай, ад якой вызвалілі сябе яшчэ экспрэсіяністы на чале з В. Кандзінскім. Колер існуе як самадастатковая катэгорыя, якая цалкам падпарадкоўвае змест работы. Колер становіцца часткай візуальнага свету, сродкам і формай выяўлення, стварэння вобраза. Усё гэта — мастацтва Сяргея Лапшы.

Прыходзячы на чарговую ўжо выставу так званага авангарда, кожны падсвядома вырашае для сябе пытанне, што перад ім — мастацтва, творчасць, уключаная ў пластыку, ці — фарбы, музыка, думка, пачуцці, або — тая бездань, якую можна акрэсліць формулай: калі нехта назваў гэта мастацтвам, дык гэта і ёсць мастацтва. Крытэрыі? Іх, відаць, няма, яны проста яшчэ не выпрацаваны. Можна спадзявацца на інтуіцыю, густ, залежны таксама ад выхавання, але складана акрэсліць пэўна і дакладна, хто і як можа судзіць.

Н ЯДАЎНА ВЫЙШАЎ з друку энцыклапедычны даведнік «Архітэктура Беларусі», наступны з шэрагу спецыяльных выданняў, прысвечаных розным галінам навукі. Заслугоўвае ўвагі тэхнічны бок: бездакорнасць паліграфіі. Адрознаваецца ў вочы вокладка з Мураванкаўскай царквой і гістарычным цэнтрам Гродна, Віцебскай Святадухаўскай царквы і дом на Савецкай вуліцы ў Гомелі. Вялікую частку займаюць каляровыя, чорна-белыя фотаздымкі, чарцяжы, рэканструкцыі помнікаў, акварэлі.

Прыемна, што наклад выдання 10000 экзemplараў — для рэспублікі гэтая лічба немалая. Нарэшце, набыць кнігу будзе ў стане не толькі вузкае кола спецыялістаў — архітэктараў, гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў, але і тыя, хто цікавіцца сваёй спадчынай. Выдатна прадумана структура даведніка, якая складаецца з шэрагу раздзелаў: агляд гісторыі архітэктурнага развіцця Беларусі, асобныя архітэктурныя помнікі /культывага, палацавага, прамысловага і іншага прызначэння/, горада і вёскі, а таксама горадабудуначыя ансамблі. Значнае месца па сваім змесце і сутнасці займае слоўнік тэрмінаў, які багата ілюстраваны, а таксама бібліяграфічны раздзел.

У даведніку каля 1200 артыкулаў. Некаторыя з іх з'явіліся ўпершыню, шэраг дапрацаваны і дапоўнены. Але, на жаль, у пэўнай частцы артыкулаў былі зроблены звычайныя «касметычныя папраўкі».

Уважлівае азнамленне са зместам артыкулаў даведніка дазваляе зрабіць шэраг заўваг, што тычацца пэўных недакладных трактовак фактаў, выкарыстанне некаторых неправераных дат пабудов і г.д. Для прыкладу возьмем гісторыю помнікаў Гродзеншчыны.

Гродзенскага рэальнага вучылішча будынак /с. 164/

У артыкуле прыведзена дата пабудовы, не ўзгодненая з новымі даследаваннямі — 1907 год. На самай справе пытанне аб адкрыцці будынка вучылішча падымалася яшчэ ў 1899—1900 гг. Як сведчаць крыніцы, у 1909—1910 гг. будаўніцтва не вялося. У 1911 г. з прычыны значнай з'яўшасці акруговага архітэктара /маецца на ўвазе архітэктар Віленскай вучэбнай акругі/ Валансевича, які жыў у Вільні, будаўнічы камітэт пастанавіў даручыць узвядзенне будынка для гродзенскага рэальнага вучылішча мясцоваму грамадзянскаму інжынеру Жаваранкаву. Распачаліся будаўнічыя работы вясной 1912 г. /аўтарам праекта і складальнікам каштарысу быў Валансевич/. У 1914 г. будынак быў пабудаваны.

На працягу ўсяго часу будаўніцтва само рэальнае вучылішча месцілася ў доме Каменскай на Акцызнай плошчы і ў доме Сямашкі на вуліцы Сяпёрнай. «Памятная кніжка Гродзенскай губерніі» на 1914 г. адзначае, што вучылішча знаходзіцца ўжо на Якаў праспекце ў будынку, узведзеным спецыяльна для яго.

СВЕТ СЯРГЕЯ ЛАПШЫ

Вось Сяргей Лапша. Выдатны дызайнер, плакатыст на гэтай выставе выступае ў новай якасці. Адмоўлена форма, застаўся толькі формаўтваральны элемент — колер. Вялізныя колеравыя варыянты квадратаў у чорных рамках — «Альма-матэр». Белае палатно з блакітнай паласою і змейкай побач — «Між небам і зямлёй». Вольнае сумяшчэнне трох рознакаляровых канструкцый у прастору, абмежаванай рамкай — «Адліга». Мастак нібы выпрабоўвае колер — як загучыць ён сам па сабе, як зменіцца, калі накласці яго на іншы. Суб'ектыўная вобразнасць канцэптуальнага, накладзеная на колеравую лепку, стварае нешта, на першы погляд, незразумелае, але надзвычай прывабнае.

«Мы праланоўваем вызваліць жываліс ад рабства перад гэтымі формамі рэчаіснасці і зрабіць яе мастацтвам творчым, а не рэпрадукцыйным. Эстэтычная каштоўнасць бяэрэчыва карціны ў паўнаце яе жываліснага зместу, — абвешчаны мастакі-рэвалюцыянеры пачатку нашага стагоддзя. «Ажыўшая фарба» Сяргея Лапшы напрыканцы нашага стагоддзя квітнее на вачах глядачоў усплескамі гарачых адценняў колераў — чырвоных, карычневых, жоўтых, якія выбухнулі, вырваліся з халоднага спакою сіняга, чорнага, белага колеравага спектру. Згадайце тэорыю не-колераў, прарваны абжур колеравых абмежаванняў, белае... «Белая вольная бездань і бясконцасць перад вамі». Культ колеру стварае і С. Лапша.

Мастак карыстаецца «чыстым» колерам спектру. Ён прымушае яго існаваць самастойна, без малюнка, формы або залежнасці ад іншага колеру /насперак традыцыйнаму ўяўленню пра жываліс/. І калі ў фізічным спектры сем колераў, то ў мастаку іх — мноства.

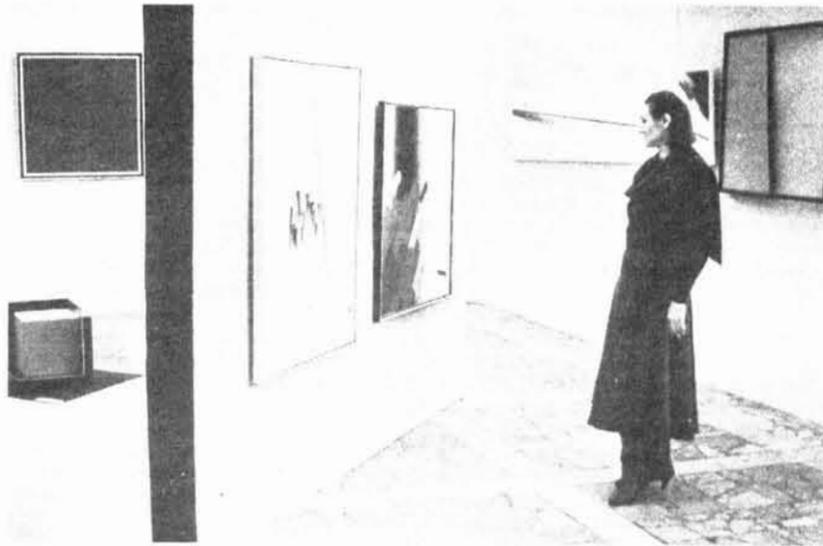
Ягонія работы рэдка калі традыцыйна трохмерныя. Твор існуе ў плоскасці, абмежаванай простымі лініямі рамы, альбо контурамі, накрэсленымі на палатне. Але колеры, што маюць сваю асаблівую прастору, ствараюць зракавую глыбіню, аб'ёмнасць, выплэскаюцца за межы рамы падобна некіруемым згусткам матэрыі. Яны густыя і лакальныя, вызвалены ад рэальна існуючых у свеце спалучэнняў, адзелены ад колеравай «руды». Тут пануе гармонія фарбаў.

Аднак пытанне застаецца: што перад намі? Новае мастацтва, самабытнае ўвасабленне дызайну, гульня ў геніяльнасць, падробка пад Захад, альбо — пошук новых форм, мода і неабходнасць часу? Відаць, усё адразу. Бясконца шматмернасць свету, створаная самім мастаком, прымушае яго падняцца над карцінай, выйсці з яе, стаць побач і проста назіраць, як яна жыве і ўвасабляе сваю існасць.

«Жываліс — гэта адносіны ладу да бязладдзя, велічнага да жудаснага, стварэння да разбурэння», — сцвярджае Сяргей Лапша. Скажана добра.

Наталля ШАРАНГОВІЧ

Фота У. ПАНАДЫ

Экспазыцыя выставы.

З серыі «Рэзгата».

«Ажыўшая фарба».

ДА ЭНЦЫКЛАПЕДЫ ДАЛЕКАВАТА...

Быў час, калі даследаванні і выданні цаніліся за смеласць самой ідэі, не зважаючы на недакладнасці і памылкі. Бездакорнасць паліграфіі, якасць паперы, мастацкага афармлення, колькасць здымкаў часам пераважалі ў ацэнцы кнігі, а змест існаваў як нешта само сабой зразумелае. Але ці дастаткова для нашага цяперашняга ўсведамлення толькі «намаляваць» над старажытнай вежай сцяжок, не даўшы гэтаму належнага тлумачэння? Безумоўна, энцыклапедыя распачала выдатную справу, заняўшыся выданнем кнігі, што не проста пацвярджаюць, але і даносяць да грамадзян, выхаваных на гісторыі СССР і БССР, усю шматграннасць і самабытнасць нашай культуры. Не залягаліся на паліцах «Статут Вялікага княства Літоўскага» і «Біблія» Скарыны, адразу пасля з'яўлення сталі бібліяграфічнай рэдкасцю «Этнаграфія Беларусі» і Скарынінская энцыклапедыя. Працягваючы асветніцкую справу, БелСЭ прапанавала чытачам наступную кнігу, цалкам прысвечаную архітэктуры Беларусі. Выпуск спецыяльнага выдання быў падрыхтаваны з нагоды, як гаворыцца ў прадмове, «мець грунтоўны даведнік, у якім была б сабраная інфармацыя пра найбольш вядомыя помнікі беларускага дойлідства», не толькі тыя, што існуюць, але і не дайшлі «з-за ваенных ліхалеццяў, не ацалелі з-за чыноўніцкага раўнадушша, непавягі і абьякавасці да культурнай спадчыны». Такая патрыятычная мэта вартая павагі. Даведнік выйшаў, нягледзячы на шматлікія паліграфічныя складанасці, даведнік раскупляецца. Але, на жаль, ацэнка яго не зусім адэкватная чарговому з'яўленню задавальненню ад яго з'яўлення. Бо ад такога выдання сёння чакаюць не толькі знешняй прывабнасці, а найперш дакладнасці і грунтоўнасці.

Пра гэта два чытацкія лісты.

Гродзенская аўгустоўская сядзіба /с. 166/

Маёнтак аўгустовак належаў генералу інфантэрыі Маўрыкію дэ Лясы з 1797 г. З 1819 г. уладальнікам маёнтка стаў пляменнік старога генерала англійскі паручык Патрык О'Брыен. У сваім тастаменце Маўрыкію дэ Лясы прасіў абавязкова даглядаць нядаўна пабудаваную капліцу. Ён памёр у пачатку 1820 г. Гэта пацвярджаюць інвентары Францішканскага касцёла і кляшара. Капліца была пабудавана ў 1818 г., а не ў 1802 г. Памылковае сцвярджэнне аб 1802 г. як часе пабудовы капліцы выказвалі Гершалёў /на пачатку XX ст./, а за ім і Квіціцкая.

Гродзенская зала сеймаў /с. 168/

Згодна трактоўцы аўтара, у двары Гродзенскага каралеўскага палаца месціўся жылы дом Сапегаў, у 1726 г. гэты дом быў перабудаваны ў Залу сеймаў. На самай справе, калі ў 1673 г. Гродна быў вызначаны месцам правядзення сеймавых пасяджэнняў, спатрэбілася памяшканне. Стары Замак, моцна пашкоджаны частымі ваеннымі дзеяннямі /маскоўская і шведская акупацыя ў сярэдзіне XVII ст./, не быў у стане адыграваць такую ролю. Таму пэўны час пасяджэнні адбываліся ў спецыяльным будынку, які быў узведзены на пачатку XVIII ст. на пляцы Сапегаў, на вуліцы Язерскай /цяпер К. Маркса/ непадалёк ад Кірмашу /цяпер плошча Савецкая/. Будынак знаходзіўся побач з так званай «Баторыўкай», а не на тэрыторыі Каралеўскага палаца, які, дарэчы, у 20-я гады XVIII ст. яшчэ не быў узведзены.

Гродзенская сінагога /с. 170/

Сапраўды, гродзенская сінагога, што знаходзіцца ў гістарычным цэнтры горада, была адбудавана пасля пажару 1899 г., але не на месцы драўлянай сінагогі XVIII ст.

Упершыню пра гродзенскую сінагогу згадваецца ў 1560 г. У «Пісцовай кнізе Гродзенскай эканоміі». У 70-я гады XVI ст., дзякуючы Мардухаю Яфэ /Левушу/, пачынаецца будаўніцтва мураванай сінагогі. Факт пабудовы новай сінагогі канстатуецца прывілеем караля Жыгімонта III /у Вялікім княстве Літоўскім Жыгімонта IV/ 1619 г. /пацвярджэннем дазволу/. У 1900—1902 гг. гэтай сінагога была адрамантавана і яе фасад набыў рысы мадэрна.

Гродзенскі жылы дом /с. 173/

Дата пабудовы, прыведзеная ў артыкуле, — 1914 г. — нічым не абгрунтавана. Не даючы канчатковых вынікаў і апошнія даследаванні. Мураваны дом Івана Мураўёва быў узведзены ў 80-я г. XIX ст. Відаць, на мяжы стагоддзяў дом атрымаў свой сучасны выгляд. Аб гэтым можна меркаваць на падставе параўнальнага аналізу фасадаў дома Мураўёва і гродзенскай галоўнай сінагогі, якія маюць шэраг падобных рысаў.

Гродзенскі дом урачоў /с. 184/

Дом на вуліцы Леніна, 22, як і дом Мураўёва, меў традыцыйную назву па імені свайго ўладальніка — Тальгейма. Узгадаць гэта прозвішча варты было б. Першыя звесткі аб з'яўленні ў Гродне прускіх дваран Тальгеймаў адносяцца да сярэдзіны XIX ст. Урач Аляксандр фон Тальгейм, які і пабудаваў гэты дом, адыграваў на пачатку XX ст. у грамадскім жыцці горада адметную ролю. Ён узначальваў у гэтыя часы таварыства аматараў драматычнага і музычнага мастацтва. Дарэчы, ганаровым членам таварыства была славуная гродзенская пісьменніца Эліза Ажэшка.

Індурскі Троіцкі касцёл /с. 228/

У артыкуле адсутнічаюць дадзеныя аб часе першапачатковай пабудовы касцёла. Таму

да інфармацыі аб узвядзенні касцёла ў пачатку XIX ст. нарэзана было б дадаць звесткі аб заснаванні і пабудове на гэтым месцы ў XVI ст. яго папярэдніка.

Наваградскія гандлёвыя рады /с. 350/

Дата пабудовы помніка, прыведзеная ў артыкуле — 1812 г., — не адпавядае рэчаіснасці і з'яўляецца звыклым паўтарэннем традыцыйнай памылкі. На падставе архіўных крыніц можна сцвярджаць, што мураваныя рады былі пабудаваны на наваградскім кірмашу паміж 1817—1834 гг. План горада 1816 г. азначае тут яшчэ драўляныя рады, 1834 — мураваныя. Дарэчы, у 30-я гады XIX ст. змяняецца характар забудовы кірмаша — з усіх бакоў ён абкружаецца мураванымі забудовамі. Да нашага часу гэтыя рады не захаваліся. Таму ў 1953 г. яны не маглі быць рэстаўраваны. 1953 г. — гэта год направи гандлёвых радоў, якія знаходзіліся на пляцы на месцы езуіцкага знішчанага касцёла.

Гэта толькі некалькі памылак і яны датычаць толькі Гродзеншчыны. На жаль, асноўная частка астатніх матэрыялаў — звычайны перадрук артыкулаў з састарэлых выданняў, хаця існуе нямаля дакладных дадзеных новых даследаванняў. Таму адзіным пажаданнем на будучае моцна быць толькі больш уважлівыя адносіны да такой арыгінальнай культурнай спадчыны, як беларуская. Непазбежным з'яўляецца абавязковы грунтоўны падыход да вывучэння гісторыі паасобных помнікаў і як вынік гэтага — новы больш якасны ўзровень нашых ведаў.

Юры ГАРДЗЕЕЎ

г. Гродна

Г А ДЫ ДВА ТАМУ прачытаў у «Ліме» абвешчаны пра стварэнне «Белай кнігі» страчаных архітэктурных помнікаў Беларусі і вельмі ўдзячыўся. Калі ж натрапіў у кнігарні на даведнік «Архітэктура Беларусі», мільганула думка, што гэта тая самая кніжка. Але выданне расчаравала. Хацелася мець штосьці унікальнае, грунтоўнае, новае. Ды, на жаль, гэта дзіця сямі нянек з агульнай назвай «Збор помнікаў...» амаль з тымі ж заганамаі.

Сёння ўжо недастаткова пазначэнняў кшталту «віленскае барока», «псеўда-рускі стыль». Варта было б папярэдне змясціць артыкул пра найбольш значныя плыні дойлідства Беларусі /готыку, барока, ракако, «мураўёўшчыну», касцельнае адраджэнне пачатку XX ст./ і правесці іх параўнаўчы аналіз з вылучэннем агульных рысаў. Наяўны ж уступ з'яўляецца хутчэй гістарычным нарысам, а не ключом для разумення архітэктурнага багацця.

Амаль не адлюстравана ў даведніку гісторыя страчаных помнікаў. У прыватнасці, у артыкуле пра Полацк і яго ваколіцы не стае здымкаў Барысаглебскага манастыра, фрэскам якога яшчэ ў 20-х гадах М. Шчакаціхін прысвяціў сваю працу, Бернардыйскага і Дамніканскага кляшара, хаця здымкі іх не з'яўляюцца рэдкасцю; няма выдатнай акварэлі Ю. Пешкі з выяваў французскага касцёла і, нарэшце, няма здымкаў базільянскага манастыра з дзівоснымі ракайлінымі залобкамі і царквы ў Струнні, рэзідэнцыі полацкіх архібіскупаў, збудаванай з добрае ласкі архібіскупа Геракла Лісоўскага. Няшмат увагі нададзена і драўлянай архітэктуры. Яна ж найменш трывалая, і хутка мы не пабачым тых царкваў, каплічак, касцёлаў, якія яшчэ існуюць у нашым краі. Не кажу ўжо пра хатнія царкаўкі ў Свіры ці Мінкавічах, але ж касцёлы ў Прынкаве, Далёкіх і, урэшце, знішчаны польшым у 1986 г. касцёл Маці Боскай Анельскай у Мяжанах павінны быць змешчаны ў кнізе, бо гэта скарбы нашай традыцыйнай культуры.

Бракуе і іншага ілюстрацыйнага матэрыялу. Шкада, што не знайшлося месца царквам Карачы, Казякоў, Богіна, Шаркоўшчыны, касцёлам Ідолты, Ожы, Пеліканаў, Паставаў, Ашмянаў. Тое ж датычыцца асвятлення архітэктуры іншых куткоў Беларусі. Хацелася б пабачыць найбольш арыгінальныя інтэр'еры, у прыватнасці, цудоўны росліс у стылі прымітыву Слабадзінскага касцёла, але ўкладальнікі пазбавілі чытачоў гэтай магчымасці. Непаслядоўна пазначаны ўладальнікі, пры якіх будавалася тая ці іншая сядзіба.

Нарэшце, не стае ў даведніку ўказанняў, тапаграфічных ці імянных, для вандраванняў па старажытных мясцінах.

Не скажу, што заганаў у кнізе больш за станоўчае, але да энцыклапедычнай грунтоўнасці тут далекавата...

Міхась БАЎТОВІЧ

г. Полацк

ЛіМ - часопіс

ТЭАТР

ВОСЬМЫ ПА ЛІКУ

З кастрычніка Беларускае тэатр «Лялька» адкрыў новы, восьмы па ліку тэатральны сезон. Маленькім глядачам была прапанавана прэм'ера спектакля «Дыптылівы слонік» паводле Р. Кіплінга. За аснову ўзята інсцэніроўка Г. Уладзіччынай, але сцэнічная рэдакцыя, створаная пастаноўшчыкам спектакля Віктарам Клімчуком, істотна адрозніваецца ад папярэдніх літаратурна-тэатральных варыянтаў вядомай казкі. Па жанры гэта мюзікл. У ім шмат вакальных, танцавальных нумароў. Музыку напісаў Алег Залётнеў, арыгінальныя тэксты песень стварыў Пятро Ламан, а танцы паставіў Леанід Клячко. Лялькі і сцэнаграфію прыдумала мастак тэатра Ганна Сідарава, а заняты ў спектаклі артысты Уладзімір Бублякоў, Вольга Корзун, Святлана Лунёва, Ларыса Мартынава, Вольга Маханькова, Алег Рыхтар, Юрась Франкоў.

Да новага года плануем выпусціць спектакль «Яшчэ раз пра Чырвоную Шапачку» паводле п'есы С. Яфрэмава і С. Когана. Драматургічны матэрыял дазваляе стварыць яркае, імправізацыйнае відэавішчэ. Пераклад на беларускую мову зрабіла паэтка Марыя Баравік, пастаноўку ажыццяўляе Віктар Клімчук.

У сёлетнім сезоне мы барэем правесці некалькі творчых імпрэзаў. Першая з іх адбылася ўжо 9 кастрычніка на эксперыментальнай сцэне Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа. Падставай для яе правядзення стала 30-годдзе аднаго з нашых вядучых акцёраў Аляся Маханькова. У першым аддзяленні быў паказаны спектакль «Загубленая душа, альбо Пакаранне грэшніка» па творах Яна Баршчэўскага, дзе артыст выступае аж у трох ролях, а другое аддзяленне складалі канцэртна-вішавальныя нумары.

Юрась ІВАНОЎСКИ,
кіраўнік літаратурна-драматычнай часткі тэатра

АДКРЫЦЦЕ СЕЗОНА

Першага кастрычніка адбылося ўрачыстае адкрыццё новага сезона ў Мінскім абласным драматычным тэатры. У гэты вечар тут панавала асабліва атмасфера святчаснасці, добразычлівасці і даверу. Прэм'ера п'есы «Час, Сымоне, час», якую паставіў кандыдат мастацтвазнаўства Рыгор Баравік па матывах купалаўскага «Раскіданага гнязда» і якая, па ўсім відаць, абяцае стаць дамінуючай у сезоне, праходзіла пры поўнай залі. Присутнічалі, акрамя гарадзкіх аматараў тэатральнага мастацтва, прадстаўнікі Мінска, розных творчых арганізацый і ведамстваў. Знайшоў час прыехаць на свята і старшыня Саюза тэатральных дзеячаў Рэспублікі Беларусь Аляксей Дударэў. Ён шчыра павіншаваў артыстаў і глядачоў з урачыстым падзеям.

— Вельмі ўсцешна, — падкрэсліў А. Дударэў, — што гэты сезон пачынаецца з Купалы. Ці трэба казаць, што значыць гэта для нас, беларусаў?

М. КАПЫЛОВІЧ

г. Маладзечна

АДРАДЖЭННЕ

УНІКАЛЬНЫ ПМНІК

Цікавы помнік культуры XIII—XIV стагоддзяў, які ахоўваецца дзяржавай, знаходзіцца ў вёсцы Сынківічы Зэльвенскага раёна. Гэта царква абарончага тыпу. Унікальна тым, што ў мірны час выкарыстоўвалася як культурная ўстанова, а ў перыяды набегу ворагаў — як абарончая крэпасць. Тут ёсць усё для таго, каб весці асідны бой: шыліны для ружжаў і пушак у сценах, адтуліны для стрэльбы з лука і арбалетаў і іншыя прыстасаванні.

Усе апошнія стагоддзі ў царкве пастаянна праводзіліся богаслужэнні. У ёй быў цудоўны іканастас, унутраная аддзелка ўяўляла сабой своеасаблівы твор мастацтва. Нават ворагі схіляліся перад гэтай хрысціянскай святынёй.

У 50-ыя гады нашага стагоддзя царква была разабавана. І толькі нядаўна з дапамогай вернікаў, царкоўных улад і мясцовага калгаса «Рассвет» гэтае цікавейшае збудаванне адноўлена. Засталося прывесці да ладу ўнутранае ўбранне.

Эдуард КАБЯК

На здымку: царква абарончага тыпу ў вёсцы Сынківічы Зэльвенскага раёна пасля аднаўлення.
Фота аўтара. БЕЛІНФАРМ

ВЫХОЎВАЦЬ БЕЛАРУСАЎ

Пра нацыянальнае выхаванне ішла гаворка на пасяджэнні «Круглага стала», які пад назвай «Абнаўленне зместу навучання і выхавання» праходзіў у ДOME літаратара. Правалі яго Беларускае навукова-метадычны цэнтр гульні і цацкі і Гарадскі бацькоўскі камітэт беларускамоўных класаў і школ горада Мінска. Вёў пасяджэнне дырэктар цэнтра А. Лозка.

Разглядаліся канцэпцыі нацыянальных школ і дзіцячага садка, гаварылася пра неабходнасць стварэння адпаведных дапаможнікаў і падручнікаў, гульняў і цацак для школ і садкоў, часовага творчага калектыву для напісання другога выпуску

«Беларусазнаўства».

У рабоце «Круглага стала» ўдзельнічалі намеснік міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь Г. Бутрым, начальнікі ўпраўленняў Т. Красцялёва, Г. Пятроўскі, настаўнікі, выхавальні садкоў, прадстаўнікі навуковай грамадскасці, бацькі.

Н. К.

ВЕЧАРЫНЫ

«БАРАЊІЎ НАЦІА СЛОВА...»

Так сказаў у сваім выступленні на вечары «І за гарою пакланюся...», прысвечаным 75-годдзю з дня нараджэння пісьменніка і мовазнаўцы Ф. Янкоўскага, які адбыўся ў ДOME літаратара 7 кастрычніка, навуковец і вучань Фёдора Міхайлавіча М. Мішчанчук.

Цёплыя словы пра пісьменніка і навуковца гаварылі С. Грахоўскі, В. Жуковіч, У. Юрэвіч, П. Місько, навуковец /яго вучаніца/ Т. Трыпуціна, В. Зуёнак, які вёў вечарыну. В. Аколава прачытала вершы, прысвечаныя Ф. Янкоўскаму. Творы самога пісьменніка прачытаў артыст... В. Анісенка.

З вялікай увагай слухалі іначэне жонку пісьменніка Серафіму Андрэеўну, якая расказала пра Фёдора Міхайлавіча і яго бацькоў, пра сціпную сям'ю Янкоўскіх.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел артысты П. Дубашынскі, Ю. Авар'янаў, І. Шуміліна, В. Крываносава і трыо «Рамонак».

П. ГАРДЗІЕНКА

НОВЫ КЛУБ У СТАЛІЦЫ

У ДOME ветэранаў сталіцы рэспублікі прэм'ерай кінакамеды «Паветраныя піраты» рэжысёра І. Гарайца быў адчынены клуб «Кінанасталгія». Гэта быў дабрачынны сеанс для ветэранаў горада. Такія сеансы будуць тут праходзіць рэгулярна. Як сказала на вечарыне дырэктар абласнога кінапракату Фаіна Люцко, акцыю вырашылі правесці рэспубліканскі клуб творчай інтэлігенцыі «На ростанях» і Мінскі Дом ветэранаў. Рэпертуар будзе падбіраць савет клуба «Насталгія» па заяўках папулярных людзей горада. Гэта будуць фільмы, якія ім палюбіліся ў даваенныя і пасляваенныя часы.

П. Г.

ВЫСТАВЫ

...І ВЕРНЕМСЯ НА ГРЭШНУЮ ЗЯМЛЮ

«Дзіяна», «Апалон, Гіацынт і Кіпарыс займаюцца музыкай і песнямі», «Марс і Венера», «Меркуры ўсыпляе Аргуса» — гэтыя і іншыя палотны, усяго больш за шэсцьдзесят назваў прадстаўлены сёння на выставе, што працуе ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі. Аўтарства пераважнай большасці з іх не ўстаноўлена, а напісаны яны ў XVII—XIX стагоддзях рускімі і замежнымі мастакамі. Аб'ядноўвае ж усе гэтыя работы, вынесеныя на глядацкі суд з запаснікаў, тое, што створаны яны на біблейскія і антычныя сюжэты. Што ж, у наш тлумны час не лішне адзіць і думка ад турботных будняў, сягнуць у завоблачны вышыні ці перанесіцца ў далёкую даўніну. Каб, адпачыўшы душой, дакранушыся да прыгожага, зноў вярнуцца на грэшную зямлю.

Н. К.

КОЛЕРЫ...

«КАЛЯРОВАГА АЛОЎКА»

Гэтая выстава дзіцячага малюнка адкрылася ў тэатры юнага глядача ў Мінску. Месца размяшчэння экспазіцыі — невыпадкова. Народная студыя «Каляровы алоўка», якой кіруе Ірына Фокіна, аб'ядноўвае акурат дзяцей. А хто глядачы тэатра? Таксама дзеці. Яны прыдуць на спектакль і трапляць — спачатку — на выставку. А на ёй — шэсцьдзесят шэсць твораў прадстаўлены і ў кожным — усе колеры «Каляровага алоўка».

ЛІТКУР'ЕР

НА ПАСЯДЖЭННІ СЕКЦЫІ ПАЭЗІІ

13 кастрычніка адбылося першае пасля летніх вакацый пасяджэнне секцыі паэзіі. На ім была разгледжана творчасць Івана Лашуткі і Міхася Мамонькі. Пасля грунтоўнага аналізу твораў бюро секцыі рэкамендавала І. Лашутку і М. Мамоньку на прыёмную камісію СП Беларусі. Былі абмеркаваны планы работ секцыі на бліжэйшы час.

Наступнае пасяджэнне — у сярэдзіне лістапада, на якім будзе разгледжана творчасць Станіслава Валодзькі, Віктара Лужкоўскага і Януса Мальца.

Н. К.

СУСТРЭЧЫ

МАЛАДЫЯ МАЛАДЫМ

Часопіс «Першацвет» працягвае ладзіць сустрэчы са сваімі чытачамі. Чарговая прайшла ў школе N 197 горада Мінска. Нязмужаная гутарка, якая ўзнікла падчас сустрэчы, не пакінула аб'якавымі нікога з прысутных. Дзеці слухалі вершы супрацоўнікаў часопіса, маладых літаратараў М. Віча, Л. Шчэрбы, А. Давыдава, песні Э. Акуліна.

Застаецца спадзявацца, што «Першацвет» і ў гэтую сустрэчу набудзе сабе аўтараў і заўзятых прыхільнікаў мастацкага слова.

С. МАНДРЫК

ПЕРШЫ РАЗ НА РАДЗІМЕ

У Беларускай акадэміі мастацтваў адбылася сустрэча з архітэктарам, прафесарам Сіднейскага ўніверсітэта Святаславам Каржанеўскім. Бацькі яго, родам з Баранавічаў, ратуючыся ад бальшавіцкага рэжыму ў Прыбалтыцы эмігравалі ў канцы вайны ў Аўстралію. У сям'і ашчадна захавалі родную мову і нацыянальныя традыцыі. І хоць Святаслаў да апошніх дзён /а ён першы раз на радзіме дзякуючы намаганням айца Надсана/

не трымаў у руках аніводнага альбома па беларускім мастацтве, у ягоных архітэктурных збудаваннях, у вырашэнні інтэр'ера і ўнутранай прасторы прысутнічаюць беларуская царкоўная пластыка, дэталі народных хат, той жа сялянскай печы, перапрацаванай і абстрактнай, але чытаемай досыць дакладна. Архітэктура Святаслава Каржанеўскага — камерная, інтымна-чалавечая, гарманічна ўпісаная ў прыроду. Таму, відаць, так уразіла яго наша імкненне да грандыёзнай вычварнасці жыцця, якое стварыла і так званыя шматпавярховыя «шэфлядыкі для людзей», і суцэльную нялюдскасць адносінаў у грамадстве. Яскравы прыклад таму — чарнобыльская трагедыя, для ахвяраў якой Святаслаў разам з айцом Надсанам прывёз лекі. «Мала хто ў свеце згадае пра гэту аварыю. Атамыныя лобі замоўчваюць жахлівыя вынікі яе на Беларусі, бо гэта перашкоды іх планам. Нават Аўстраліі, якая цалкам забяспечвае сябе энергіяй сонца і вады, навіязваюцца атамныя станцыі», — сказаў на сустрэчы Каржанеўскі. На жаль, наша «сціпласць», няўменне звярнуць увагу на суцэльную грамадскасць не толькі на нашы ўнутраныя праблемы, але і наогул на вынікі магчымых аварыяў на АЭС, не дазваляць чарнобыльскай трагедыі стаць палярэджаннем іншым народам свету.

Н. ШАРАНГОВІЧ

КУЛЬТУРА

«МЕНКА» Ў ГЕРМАНІІ

Дзесяць канцэртаў за тры дні і захопленыя водгукі патрабавальнай нямецкай публікі — вынік удзелу ў Міжнародным музычным фестывалі, які праходзіў у Германіі, маладзёжнага жаночага хору «Менка». Хор гэты дзейнічае пры Беларускай дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту. У яго складзе — былыя і цяперашнія навучэнцы Мінскага вучылішча мастацтваў.

На фестываль у Германію «Менку» запрасіў мэр горада Брухзаль спадар Долл, які пазнаёміўся з майстэрствам маладых беларускіх музыкантаў у мінулым годзе на фестывалі «Еўрапейскія маладзёжныя сустрэчы».

Маладзёжны хор «Менка» на чале з яго кіраўніком Уладзімірам Сісельнікам паспяхова здзяйсняе высародковую місію прапаганды нацыянальнага мастацтва Беларусі ў Еўропе.

На здымку: у час аднаго з выступленняў у касцёле Святога Марціна г. Обергромбаха.

Фота Уладзіміра ВІТЧАНКІ, БЕЛІНФАРМ

НАПЕРАДЗЕ — ДРУГІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ...

Пад старшынствам старшыні Маладзечанскага гарадскога Савета народных дэпутатаў Г. Карпенкі ў гарыяканаме адбылася зацікаўленая размова па правядзенні ў чэрвені наступнага года ў горадзе Другога нацыянальнага фестывалю песні і паэзіі. Напачатку меркавалася, што такога ўзроўню і маштабу мерапрыемства будзе праходзіць раз у два гады. Цяпер жа па прапанове Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь і Міністэрства культуры прыйшлі да думкі, што лепей арганізаваць іх штогод.

Вырашана пашырыць і дыяпазон удзельнікаў фестывалю. На яго будуць запрошаны не толькі лепшыя нацыянальныя кампазітары, спявакі, выканаўцы, але і тыя, хто ў далёкім і бліжнім замежжы прапагандуе па-беларуску беларускія песні. Больш строгім стане конкурсны адбор удзельнікаў свята «Маладзечна-94».

Прааналізаваны адначасова здабыткі і ўпушчэнні Першага беларускага фестывалю песні і паэзіі.

М. К.

ЮБІЛЕІ

СЛЯДАМІ ВЕЧНАГА ВАНДРОЎНІКА

Своеасаблівым падарожжам па мясцінах, звязаных з імем вядомага беларускага мастака Язэпа Драздовіча, адзначыла грамадскасць Віцебшчыны дзень яго нараджэння — 1 кастрычніка. У гэты дзень прыхільнікі яго таленту з Віцебска, Полацка, Наваполацка, землякі мастака сабраліся ў дзяржаўным музеі Язэпа Драздовіча, што ў Германавічах на Шаркоўшчыне. Экскурсію для іх правяла дырэктар музея Ада Райчонак. Потым удзельнікі свята ўсклалі кветкі на магілу маці мастака, а затым выправіліся на Глыбоччыну, туды, дзе на ўскрайку Галубіцкай пушчы, у засценку Пунькі, 105 гадоў таму нарадзіўся мастак і дзе пасля сваёй нялёгкай жыццёвай вандроўкі ён знайшоў свой апошні прыстанак — на невялікім пагосце вёскі Ліпляны.

І зноў — дарога, цяпер у Гарадзекі, дзе клопатам яго землякоў і мастака Аляксея Марачкіна таксама створаны музей Язэпа Драздовіча. «Ці думаў калі дзяцька Язэп, што будучы гэтак ушаноўваць яго памяць?» — уздыхалі яго родзічы, што жыўць непадалёк, у Лужках. Здаецца, яны шчыра радаваліся, што вось нарэшце і ён не абдызены ўвагаю, ён, які пры сваім жыцці многіх ураджаў, захапляў, абураў, але рэдка каго пакідаў раўнадушным.

І. ЖАРНАСЕК

ЛіМ - часопіс

Ліст з Варшавы

ЦІ Ж ГЭТА НЕ «СТАЛІНСКАЯ СІРАТА»?

Адмена цензуры і адкрыты доступ да раней засакрэчаных архіваў выклікалі нябачную дагэтуль інтэнсіўнасць даследаванняў і шматлікасе публікацыі, што тычацца сучаснасці. Узростаючыя запатрабаванні заспакойвалі публікацыі дакументаў, манаграфіяў, успаміны, якія закрывалі «белья плямы», асвятляючы дагэтуль забароненыя тэмы. Аднак відавочная перавага крытычных ацэнак выклікала ў сваю чаргу рэакцыю прыхільнікаў датычнасвай старанна сфэбрыкаванай гістарыяграфіі, якая гораца апеліруе да змоўніцка-агентурнай матывацыі, каб вытлумачыць прычыны ўсё больш частых няўдач, час ад часу выцягваючы пудзіла «сіянізму»...

Зрэшты, шавінізм мае не адно імя; «сіяністаў» /чытай «жыдоў»/ могуць замяніць «ляхі», «гайдамакі» альбо «маскалі», у залежнасці ад краю і абставін. Такага тыпу «гісторыкі» ствараюць герояў згодна «з адзіна слухнымі» ўказаннямі, закапваючы нязручных у дрывгу падазрэнняў і паклёпу. І таму з'яўленне ў Мінску летась /у 1992 годзе/ працы К. І. Дамарада пад назваю «Партыйное подполье и партизанское движение в Минской области. 1941—1944» здзівіла мяне толькі адным: што выйшла яна пад грыфам Інстытута гісторыі Беларускай Акадэміі навук. Гэтай кніжкі я не змагла набыць у Варшаве, і таму ў маім распараджэнні ёсць толькі ксеракопія, што праслала мне з Мінска, той часткі, якая тычыцца інжынера-нафтавіка Ільі Казіца /псеўданімі «Славак» і «Пабедзіт», сакратара гарадскога дадатковага /дополнительного/ партыйнага камітэта /допарткома/ у Мінску, забітага гітлераўцамі 7 мая 1942 года, і Рыгора Смоляра, пісьменніка і журналіста, сакратара Беларускага аддзялення Саюза пісьменнікаў, які фігуруе пад акупачнымі псеўданімі «Яфім Сталярэвіч» і дадзеным яму мінскім камітэтам «Скромны». Смоляр быў членам гэтага камітэта і сакратаром партыйнага камітэта яўрэйскага раёна /мінскага гета/. Ён памёр у Ізраілі 16 сакавіка гэтага /1993/ года. Мёртвыя не могуць адказаць на інсінуацыі і паклёп, на абарону іх добрага імя павінны выступіць тыя, хто добра ведаў іх жыццёвы шлях. Я пазнаёмілася са Смолярам у Беластоку вясной 1936 года. Як галоўны рэдактар беластоцкага часопіса «Зыцё», я супрацоўнічала з ім — кіраўніком цэнтральнай рэдакцыі КПЗБ. У студзені 1940 года мы пажаніліся. Я захоўваю яго асабістыя дакументы, пакінутыя ў Польшчы рукапісы і выдадзеныя ім кнігі. Паводле прафесіі я гісторык з даваенным стажам і не пакідаю гэтай працы да сённяшняга дня. Думаю, што згаданыя акалічнасці абавязваюць мяне ўзяць слова.

Я вяртаюся да рэдакцыі «Літаратуры і мастацтва» даць мне месца на сваіх старонках невыпадкова. Рыгор Смоляр быў супрацоўнікам гэтага выдання, калі выйшаў з лесу і трошкі пабыўшы ў Стоўбцах рэдактарам мясцовай, да нядаўняга часу партызанскай, газеты, вярнуўся ў Мінск, дзе і застаўся да сваёй рэпатрыяцыі ў Польшчу. Гэта былі 1945—1946 гады. Супрацоўнікаў рэдакцыі ён трактаваў як сяброў, некаторых ведаў яшчэ з віленскіх, беластоцкіх ці партызанскіх часоў.

На старонцы 146 сваёй кнігі Дамарад зазначае: «Сапраўдная роля Р. Смоляра ў Мінскім падполлі яшчэ не вывучана». На 149 старонцы, нягледзячы на абвешчаную ім жа самім адсутнасць фактаў, ён ужо ўпэўнены: «Не быў Р. Смоляр «героем падполля», якім абмяляваў сябе ў некаторых сваіх публікацыях і якім адлюстраваны ў так званых працолах «допарткома», дзе ён згадваецца /пад псеўданімі/ чатыры разы». Публікацыі, у якіх Смоляр яскрава падаваў сябе героем, аўтар не называе. Таму паспрабую яму дапамагчы. Пасля вызвалення Мінска і выйсця з лесу, калі Рыгор Смоляр пераканаўся, што існуе тэндэнцыя да змянення і нават замочвання ўдзелу яўрэйцаў у партызанскім і мінскім руху супраціўлення, ён вырашыў увекавечыць памяць пра ахвярных змагароў у экстрэмальных умовах гэта, а таксама ў сямі партызанскіх атрадах, якія заснавалі альбо ўвайшлі ў іх уцекачы з гэта. Кнігу «Мсціўцы гэта» ён напісаў зімой 1944—1945 года, пісаў літаральна на каленях /у нашым пакойчыку ў бараку былі нары, але не было стала/. Надрукаваная яна была ў Маскве ў 1946 годзе выдавецтвам «Эмсэ». Выйшла 10 тысяч экзэмпляраў на ідзіш і 50 тысяч у перакладзе на рускую мову. Частка тыражу была знічана, калі ліквідоўвалі яўрэйскія культурныя ўстановы, а таксама згданае выдавецтва. Зборнік кароткіх успамінаў-абразкоў пад назваю «Яўрэі безжоўтых латаў», прысвечаных у асноўным партызанам і падрыўнікам з Мінскага гета, Рыгор Смоляр надрукаваў у Маскве ў 1952 годзе. Да руху супраціўлення ў мінскім гета вярнуўся ў кнізе «Дзе ты, таварыш Сідараў?» якая была выдадзена на ідзіш і ў перакладзе на іўрыт у Тэль-Авіве ў 1973 годзе, пазней перакладзена на англійскую мову ў Злучаных Штатах і на іспанскую ў Аргенціне ў 1974 годзе. Згаданы ў назве рускі ідэаліст Сідараў пераконаў у 1920 годзе пятнаццацігадовага хлопца з Замброва ў светлай будучыні камунізму. Па гадах горкіх перажыванняў, зведаных на ўласным вопыце, аўтар развітаецца з вясёлкавай карцінай будучнасці свайго першага палітычнага інструктара. Вяртаецца ён таксама ў гэтай кнізе да мінскага гета, да ахвярнага змагання людзей, асуджаных на смерць. У 1985 годзе ў Тэль-Авіве выйшла апошняя кніга Р. Смоляра пад назваю «Савецкія яўрэі ў кайданах гэта». Яе можна трактаваць як новае выданне «Мсціўцаў гэта», дапоўненае адшуканымі ў

апошнія гады матэрыяламі, што ўключалі матывы, якія ў 1946 годзе не маглі прайсці праз савецкую цензуру. Гэты твор быў тэматычна пашыраны за кошт расказаў пра вяртанне ў Мінск тых яўрэйцаў, якія засталіся жывымі, пераважна партызан і інвалідаў вайны, адзіночкі, бо семі іх былі забітыя, дамы спаленыя альбо раскіданыя, сябры загінулі альбо выехалі. Не халапа ім не толькі ўласна кутка і працы, але ў такой жа ступені і яўрэйскай кнігі, газеты, якога-небудзь культурнага асяродка. Хадайніцтва па гэтых справах не заўсёды сустракалася з разуменнем. Калі дойдзе да цэнтральнага камітэта партыі, дык там ахалодзіць іх недавер, падазронасць, рашучае адпрэчванне ўсялякіх прапаноў пра адбудову хоць бы ў самых сціплых памерах цэнтраў яўрэйскай культуры. Мясцовыя пісьменнікі, калегі Смоляра, якія лепш ведалі савецкую рэчаіснасць, чым выхадзец з Польшчы, беспамылкова прадвызначалі, што пагражае новая атака на культурныя ўстановы, якія яшчэ засталіся, новая хваля арыштаў. Така хваля захапіла і знаёмых Смоляра, у тым ліку членаў яўрэйскага антыфашыскага камітэта. Смоляр быў карэспандэнтам газеты «Einigkeit», што выдавалася камітэтам. Вестка пра новыя рэпрэсіі застала яго ў Варшаве. Ён не змігравав у Савецкага Саюза ў 1947 годзе, як сцвярджае Дамарад. Быў рэпатрыяваны ў ліпені 1946 года, як

грамадзянін Польшчы, што пацвярджае рэпатрыяцыйнае пасведчанне, якое зараз ляжыць перада мной.

Рыгор Смоляр адмовіўся ад прапаноўваемых яму пасадаў у дзяржаўным апарце. Лічыў сваім абавязкам працаваць на карысць яўрэйскага народа, які перажыў такую цяжкую гісторыю. Сваю працу ён выконваў як галоўны рэдактар газеты, кіраўнік аддзела культуры, а пазней як старшыня Цэнтральнага яўрэйскага камітэта ў Польшчы, старшыня Культурнага таварыства яўрэйцаў. Час ад часу вяртаўся да тэмы мінскага гета, якое паўплывала на ўсё яго далейшы лёс.

Ні ў адной з пералічаных кніг ён не ўслаўляў сваёй асобы, але імкнуўся пакінуць у памяці сваіх чытачоў тых, хто прабіваўся да партызанскіх баз, удзельнічаў у змаганні лясных атрадаў, падкладаў міны на чыгуны, мініраваў шляхі, якімі цягнуліся гітлераўскія карныя экспедыцыі, а таксама тых, хто, працуючы на прадпрыемствах, размешчаных на тэрыторыі гэта і за яго абшарамі, забяспечваў крадзенай зброяй тых добраахвотнікаў, што ўцякалі ў лес. Тых, што забяспечвалі партызанскія атрады замкам да карабінаў, толам, картамі, палітычнымі радыёапаратурай і запчасткамі да яе, друкарскай фарбай і гранкамі для паліграфічнай друкарні і для канспіратыўнай друкарні ў Мінску, медыкаментамі. Па загадзе партызанскіх кіраўнікоў дастаўляўся ў лес з гэта дактары і медсестры, забяспечаныя лекамі і перавязачным матэрыялам. Апрача баявых частак, быў арганізаваны таксама атрад N 106, куды ўвайшлі людзі пажылога веку, няздольныя ўжо для барацьбы са зброяй, з патрэбнымі для баявых адзінак спецыяльнасцямі, а таксама маткі і дзеці ўцекачоў з гэта. Часам гэты атрад выконваў ролю партызанскага інтэрданства. З асаблівым хваляваннем апісваў Смоляр маладых сувязістаў, праваднікоў, разведчыкаў і

У рэдакцыі «ЛіМа». Справа-налева: Г. СМОЛЯР, У. КАРПАЎ, Н. ГЛЕБКА, У. МЕХАЎ. Здымак 1946 года.

БРАТЫ МАЕ ПРАЦЯГВАЮЦЬ МНЕ РУКІ...

(Пачатак на стар. 3)

ным з беларускага, рускага, усяго багатаплямёнага жыхарства зямлі нашай, хто нямала каму з нявольнікаў гэта памог выратавацца. Да гонару Беларуса, такіх тут было шмат. Не зграшу супраць праўды, скажаўшы, што не ўцёк бы, а калі б і ўцёк, усё роўна не знайшоў бы паратунку ніводзін з асуджаных на смерць у гэта, калі б нека не пададзена была яму рука падтрымкі людзямі, якія да «кантынгенту» гэта адносілі не мелі. Зямны паклон тым з іх, хто яшчэ жыве. Не згасе хай добрая памяць пра тых, каго няма.

Высокая нота зададзена ўладнымі структурамі рэспублікі адначасна гэтай даты, мусіць, і таму, што велімі ж п'якуючы зараз на шостай частцы сушы планеты, якая на геаграфічных картах гады і гады афарбавана была ў чырвоны колер, праблема міжнацыянальных адносін. Дзякаваць богу, Беларусь — не Закаўказзе, не Прыднястроўе. Але не абыходзіцца без прыкрых праяў ксенафобіі, антысемітызму і ў нас. Пагартайце брудныя лісты, што выдаюцца ў Мінску адпатамі так званых славянскага яднання і трубадурамі пралетарскага інтэрнацыяналізму. Пачытайце, што астаецца напэцканым на лавах у засені векавых дрэў парку імя Горкага пасля таго, як тут выкрычацца мітынганты з палымымі большавіцкімі і вялікадзяржаўнымі царскімі штандарамі. Зерне, якое сеялася прапагандыстамі сулаўскай вывучкі, сыпалася ж не на камені!

Сярод яўрэйцаў Савецкага Саюза хадзіў колісь анекдот. У Лондан, расказвалася, прыехаў з Масквы на гастролі Вялікі тэатр. І недзе на

афіцыйным раўце там узнікла гаворка пра антысемітызм у СССР. «Які антысемітызм! — пафасна запярэчылі, расказвалася, чыны з кіраўніцтва тэатра. — Сярод музыкантаў нашага аркестра яўрэйцаў — восем працэнтаў /дзесяць, пятнаццаць — лічба залежала ад фантазіі расказчыка анекдота/. Дзе ж тут антысемітызм?! У вас у караўскім оперным — які ў аркестры працэнт яўрэйцаў? — «А мы не падлічвалі», — спакойна адказалі, нібыта, англічане.

У нядаўняй нашай палітычнай сістэме такое падлічвалася абавязкова. Дадзеным, хто, дзе і як працэнтна-колькасна прадстаўлены — паводле нацыянальнасці, партыйнасці, узросту, полу, — падрахунак вёўся рупліва. На прадпрыемстве ці ў навучальнай установе, у даследчым інстытуце ці ў творчым калектыве, у дзяржаўным апарце ці ў ліпава-выбарным органе. За нацыянальнай, гэтак мовіць, збалансаванасцю сачылася асабліва строга. Каб не больш і не менш. На бясконцыя непрыемныя ўшчунванні асуджаны быў кіраўнік, у якога ў арганізацыі баланс у гэтым сэнсе зрушваўся: партыйныя наглядачкі адразу насцярожваліся. Але падтрымліваўся і агульнадзяржаўны — назаву так — блезір. Скажам, нават у самы разгул антысемітызму — пры Сталіне, Хрушчове, Брэжневе — чатырох, пяціх, шасціх яўрэйцаў пры кожных выбарах немінуха ўганароўвалі ўсесаюзным дэпутатам. І ў апарце ЦК КПБ, скажам, на якую сярэдняму пасаду неадменна саджаўся хто з яўрэйцаў — на выпадак, калі знойдзецца настэрны французскі ці амерыканскі камуніст, што зададасць, у нас гасцючы, апырківае пытанне, якое ў згаданым анекдотце савецкім гастролёрам зададзена было ў Лондане.

Мы маем сёння на прасягах былога Саюза міжнацыянальную азвэраласць да разні, да агню, да буйнамаштабных войнаў. Думаецца, гэта вынік злачыннага дбання дзяржаўнай машыны перадусім пра блезір — пра гэтую балансавую акуртанасць карціны дружбы народаў у краіне. Патрабавалася ж большае, вышэйшае, мудраўшае, бездакорна чыстае і дальнабачнае.

● **МІНСКАЕ ГЕТА — НАЗВА З САМЫХ ЗМРОЧНЫХ** у абвінавачыванні акце, які вякі і вякі застанецца выстаўленым фашызму чалавецтвам. З такіх, як Асвенцім, Майданек, Трэблінка, Бабін Яр, як гераічнае варшаўскае гета, Дзевяты форт бліз Каўнаса, як Сабібар, Дахау, Равенсбрук, яшчэ колькі месцаў масавага забойства людзей у ажыццяўленне планаў карычневага цемрашальства.

У цыркулярным дакуменце важнага маскоўскага ведамства натрыкнуўся я лічаныя гады назад на фармулёўку-тлумачэнне, што азначае разуменне «гета». Прачытаў і развёў рукамі. Аказваецца, гэта былі «ўстановамі дыскрымінацыі». Усёго толькі. Не загомамі для заўтрашніх-пасляўтрашніх нябожчыкаў. Не рэзервацыямі, насельнікі якіх за людзей не лічыліся. Не пунктамі заняволення, куды траплялі не па прысуду, не ў пакарэнне за здзейсненае з недазволенага — за адно нацыянальнае паходжанне. Былі, паўтараю, паводле працятаннага адвядзенага вызначэння, усяго толькі «ўстановамі дыскрымінацыі». Нераўнуначы, нешта нахштал вучэльняў былога самзанага міністэрства замежных спраў, якія яўрэйцаў для паступлення наглуха былі закрытыя.

У Мінску гэты адасоблены калючым дротам

ад астатняй тэрыторыі горада востраў — не дыскрымінацыя, як увёртліва азначылі былі яго функцыю маскоўскія канцылярысты, а царавання чорнай смерці ў адкрытым, нідзе не захінутым і фігавым лістком абліччы, — праіснаваў ад ліпеня 1941 года па кастрычнік 1943-га. Па дні, у якія сёння ўглядаецца з пяцідзесяцігадовай ад іх аддаленасці. Калі выршана была ў Берліне, што валаводзіцца досыць: ваенная сітуацыя ўскладняецца, як што павернецца ўперадзе, не ведае ніхто, хіба бог, — час яўрэйцаў звесці на зямлі канчаткова. Ва ўсякім разе, на абшарах зямлі, што заваяваны рэйхам. І фінальная акцыя ў мінскім гета была праведзена. І праз восем месяцаў, калі акупанты былі з Мінска выгнаны, лічаныя людзі — цені людзей! — хістаючыся, вышкандыбалі ў кварталах былога гета са склепаў пад руінамі, з нораў, выкапанных між магіл. Жывыя верцякі, каго ў тую фінальную акцыю не вынохалі аўчаркі эсэсаўцаў; не зачэпілі кулі паліцаў, якія ашалепа смалілі ў сутарэнні і гарышчы, — калі хто туды зашўўся, каб не ўратаваўся; не згледзелі марадзёры, што, ледзь дачакаўшыся канца крывавага гармідару, кінуліся па бэзбахі ў дамы і двары з яшчэ цёплымі трупамі.

На колькі душ паменшылася насельніцтва планеты пасля апошняга пагрому па-над Свіслачы? Колькі народу ўсяго закатавана ў мінскім гета за дваццаць восем месяцаў існавання? Пад сто тысяч, як лічыцца, ці многа больш — хто на гэтаўскім канвееры смерці веў улік, хто жудаснае шматдзённае, шматмесячнае падрахоўваў у адно? Ды і выпадак тут, калі болеае наша рэагаванне не ўзмацняецца. Паслабляецца пры павелічэнні лічбаў. Неждарма гаворыцца: гібель некага аднаго — траге-

падружнікоў — дзяцей гэта, якія заўчасна сталі дарослымі. Стараўся таксама адлюстраваць постаці тых, хто дапамагаў «прымушоваму жыццю» «закрытага раёна».

З апошняй яго кнігі я запомніла чыгуначніка беларуса, які вывозіў уцекачоў з мінскага гэта на тэндэры свайго лакаматыва, беларускую сялянку-ўдаву, якую ведалі пад памяншалым імем Муся, што сардэчна прымае гаротнікаў і накіроўвала ў партызаны. Згадвае Смольяр і тры беларускія вёскі, што служылі пераходным пунктам на лясных базі. Імкнуўся Смольяр пакінуць у памяці сваіх чытачоў і польскага чыгуначніка Мікалая, кватра якога была месцам сустрэч кіраўніцтва Мінскага падполля. Гэта ён падказаў Рыгору ў выпадку прыходу гітлераўцаў выскачыць праз ваколіцу на ніжэй размешчаны дах. Смольяр выкарыстаў гэтую параду, а вось Мікалай не паспеў выскачыць, а, можа, і не захацеў пакінуць жонку і дачку ў небяспецы, што ім пагражала. Уся сям'я загінула. З удзячнасцю ўспамінаў Смольяр і дырэктара шпітала, які прымаў на лячэнне партызан і хаваў іх ад гестапаўцаў. Сутарэнне шпітала было месцам канспіратыўных сустрэч Смольяра.

Пра ўласную ролю Смольяра выказаўся стрымана. Прызнаваў, што спатрэбілася яго веданне асноўных прынцыпаў канспірацыі, чаго бракавала савецкім грамадзянам, за выключэннем старэйшага пакалення, што памятала гадзі грамадзянскай вайны. Спатрэбілася таксама выпрацаваная ў Польшчы здольнасць да самаарганізацыі, не чакачы на загады, паддадзеныя зверху, у той час як сталінскі рэжым адвучыў людзей ад самастойнасці, падаўляючы грамадзянскую актыўнасць. Зрэшты, у адвечнай на Захад Польшчы лягчай было арыентавацца ў сапраўдных памкненнях гітлераўцаў, лягчай пераканацца, што яны, між іншым, імкнуцца да вынішчэння ўсяе яўрэйскае папуляцыі. Звязана дамова з немцамі, савецкая прэса не інфармавала пра змест «Mein Kampf», абшыла маўчаннем злачынствы гітлераўцаў на тэрыторыі Польшчы. У выніку савецкі грамадзяне былі недаінфармаваныя. Большасць яўрэяў напачатку спадзявалася, што акупацыйны кэшар можна будзе неяк перажыць нават ва ўмовах гэта. І таму Смольяр як асноўнае сваё заданне трактаваў выкрыццё гэтага самападману, распаўсюджваючы лозунг: «Гэта — гэта згуба», папулярныя арыентацыю: «Рвіце кайданы гэта». Ён не заклікаў да паўстання ў «закрытым раёне». Намаўляў пакідаць гэта, а таксама арганізоўваць усебаковую дапамогу ўцекачам. Угаворваў не вяртацца ў гэта нават у выпадку непрадбачаных цяжкасцей. Выбар такой тактыкі сведчыць, што Смольяр спадзяваўся на прыхільнае стаўленне жыхароў беларускіх вёсак да ўцекачоў з гэта.

Спасылаючыся на захаваныя пратаколы пасаджэнняў Мінскага партыйнага камітэта /допарткома/, Дамарад яскрава засведчыў сваё няведанне элементарных правілаў канспірацыі. Вядзенне і захоўванне пратаколаў, карыснае ў нармальных умовах, у адносінах да падполля, ва ўмовах пастаяннай небяспекі, нагадвае гульні з агнём у гумне. Гэта сведчыць, што абавязковая справядзача са сваіх дзеянняў вышэйстаячай уладзе пераважала над клопатам пра бляспеку. Сумненне Дамарада ў праўдзівасці тых пратаколаў, на той падставе, што яны не засведчаныя аўтэнтычнымі подпісамі Ільі Казінца, выглядае лішнім доказам здзіўляючага невуцтва. Першы сакратар адносна высокай інстанцыі, а такой быў несумненна партыйны камітэт, асабіста не пісаў і не падпісваў пратаколаў ані перад вайной, ані пасля вайны,

а калі б паставіў свой подпіс ва ўмовах канспірацыі, а гэтапа ўдалося б перахапіць пратаколы, гэта дапамагло б толькі даведацца, кім быў сапраўдны кіраўнік антыфашыскага падполля, які хаваўся пад псеўданімам.

Выказаўшы сумненні ў аўтэнтычнасці пратаколаў агульнагародскага камітэта і, увогуле, у магчымасці арганізаваць яго па ўласнай ініцыятыве, без падтрымкі партыйных уладаў, якія эвакуіраваліся з Мінска, усумніўшыся ў праўдзівасці ўспамінаў Смольяра, адзінага на той час члена канспіратыўнага кіраўніцтва, які яшчэ жыў, Дамарад з лёгкасцю абмінуў і іншыя ўспаміны тых людзей, што перажылі гэта. Абмінуў таксама апрацаваны Давідам Гаём збор фрагментаў успамінаў некалькіх дзесяткаў уцекачоў з «закрытага раёна», апублікаваны пад назвай «Дзесятае кола» ў 1991 годзе выдавецтвам «Советский писатель» у Маскве. Такім чынам, Дамарад расчысціў месца для ўласнае фантазіі. Са здзіўляючым неусведамленнем адказнасці сцвердзіў: «Р. Смольяр апынуўся ў гэта, відаць, не столькі для арганізацыі барацьбы супраць акупантаў і выратавання насельніцтва, колькі для асабістага ўзбагачэння, вымагання ў сваіх суродзічаў з дапамогаю членаў Юдэнрата каштоўнасцей /золата, амерыканскіх долараў і г. д./ пад добрапрыстойнаю зачэпкаю аказання ім дапамогі ў вызваленні з гэта». Ганебная інсинуацыя не пацверджана аніводным фактам. Аўтар не змог спаслацца ні на адзін савецкі альбо нямецкі дакумент, на ніводнае сведчанне ўяўнай ахвяры, ні на адзін успамін уцекачоў з гэта. Задаваліся словам «відаць» /«повидимому»/. Прытым ён забыўся, што побач яўрэяў у гэта не быў вынікам выбару, а абумоўлены быў пагрозаю смерці для кожнага, хто ўхіліцца ад выканання загаду. Рызыкаваць мог мужчына арыйскай знешнасці, не абразаны, які меў адлавадны /фальшывы/ дакументы, знаёмы і вялікую суму грошай. У Смольяра нічога гэтага не было. Падобнага роду паклёп, які выкарыстаў Дамарад, у кожнай прававой дзяржаве дае магчымасць прыцягнуць аўтара да судовай адказнасці за парушэнне прынцыпу пашанавання гонару — найбольш варгаснага добра кожнага сумленнага чалавека, за ачарненне імя. Смольяр — нябожчык. Я маю права прызваць вінаватага да адказнасці, але не хачу пскацца ў бруд, які пахне метадамі КДБ, і ў якім купаецца аўтар падобных паклёпаў.

Я не ведаю, кім ёсць на справе Дамарад. Для мяне ясна толькі адно, што ён не навуковец. Пішучы пра чалавека са шматгадовым даваенным і пасляваенным палітычным стажам, ён не лажаду прыехаць у Польшчу і зазірнуць у яго асабісты архіў. Гэты архіў не быў ніколі засакрэчаным. Напачатку захоўваўся ў Цэнтральным архіве ЦК ПАРП, а пасля ліквідацыі партыі яго перанеслі разам з усімі іншымі дакументамі ў архіў новых актаў, з захаваннем ранейшай сінтэры. /Асабісты акт N 5344/. Варта таксама было азнаёміцца з «Маніторам», дзе змешчаны дзяржаўныя ўказы, якія тычацца прызначэнняў ўзнагарод. Калі ўзнагароджвалі кіраўнікоў паўстання ў варшаўскім і беластоцкім гэта /пераважна пасярэдня/, Смольяр за сваю дзейнасць у мінскім гэта атрымаў «Грунавальскі крыж» III ступені /нумар пасведчання 421895/. За ўдзел у партызанскім руху быў адзначаны савецкім ордэнам Чырвонай Зоркі, а таксама медалямі «Партызан Вялікай Айчыннай вайны» I ступені /N 30323/ і «За перамогу над Германіяй» /N 0435773/. Узнагароджаны ён таксама польскімі баявымі ўзнагародамі: Крыжам

афіцэрскага ордэна «Адраджэнне Польшчы» /N 217627/, Крыжам мужных /N 7100/, партызанскімі крыжамі /N 00437 і 6112 — тагачасныя пасведчанні/. Іншыя ўзнагароды не згадваю.

Але ўсё гэта Дамарада не зацікавіла. Удзел Рыгора Смольяра ў партызанскім барацьбе не пасаваў да намаляваць ім паклёпніцкай характарыстыкі. Ляжаць перада мной Грунавальская адзнака /N 103761/ і пасведчанне, выдадзенае 17 жніўня 1944 г. Баранавіцкім абласным камітэтам КП/б/Б, падпісанае сакратаром таго камітэта, кіраўніком партызанскіх брыгад і атрадаў, Героем Савецкага Саюза генерал-маёрам В. Чарнышовым, з адбіткам трохвугольнай пяціці. Гэтае пасведчанне пацвярджае, што Смольяр Рыгор, сын Давіда, ад 17 кастрычніка 1942 года да 15 ліпеня 1944 г. быў партызанам, належаў да брыгады імя Фрунзе, выконваў абавязкі камісара атрада імя Лазо, кіраўніка палітычнага аддзела атрада імя Кутузава, галоўнага рэдактара партызанскай газеты Стаўбцоўскага раёна «Голас селяніна» /у маім хатнім архіве захоўваецца некалькі экзэмпляраў гэтага выдання/. Варта таксама адзначыць, што, маючы пэўны вопыт рэдакцыйнай працы, Рыгор дбаў таксама і пра іншыя партызанскія выданні на той тэрыторыі.

Пра характар прафесійнай і грамадскай працы Смольяра ў Польшчы Дамарад не згадвае, і ў той жа час з задавальненнем сцвярджае, што ў 1968 годзе Рыгор Смольяр быў на палітычных матывах выключаны з ПАРП і высланы /«выдворены»/ з краіны. Гэты год запамінаўся нам усім. Год, калі быў зняты са сцэны перл польскай патрыятычнай драматургіі «Дзяды» А. Міцкевіча, калі амаль палова студэнтаў раскідана, бадай, чарнасоценнай антысеміцкай кампаніяй, калі шукалі ў метрыках таго ці іншага «дысідэнта», ці не мае ён прабабкі яўрэйкі, калі выкідалі не толькі з партыі, але і з працы. У Смольяра адабралі кіраўніцтва заснаванага ім выдання і пасаду старшыні Грамадска-культурнага таварыства яўрэяў у Польшчы, але з краіны ён не толькі не быў «выдворены», наадварот — яму было адмоўлена ў просьбе выехаць за мяжу. І толькі тады, калі 19 французскіх пісьменнікаў /у том ліку лаўрэаты Нобелеўскай прэміі/ у лісце, перададзеным у Польскае пасольства ў Парыжы, зажадалі яго прыезд, каб мог прыняць удзел у папулярнаму да друку анталогіі яўрэйскай паэзіі, напісанай у Польшчы ў XIX—XX стагоддзях у перакладзе на французскую мову, ён выехаў у Парыж з польскім замежным пашпартам. Пасля выдання анталогіі ён не меў ужо працы ані ў Варшаве, ані ў Парыжы. Выехаў у Ізраіль, куды масава выбіраліся і ягоныя чытачы. Ніхто не пазбавіў яго польскага грамадзянства. Паводле ўласнае волі прыняў ізраільскае. Гэта распачае рашэнне, калі стары хворы чалавек разлічваецца са сваім асяроддзем, радзімай, каб быць з тымі, хто перажыў генацыд. Ушанавалі мы гэтае рашэнне.

Я не палемізу з Дамарадам. Ягоная кніга пацвярджае, што ён не даследчык. У гістарычнай навуцы выглядае невукам. Але я зяртаюся да братняе ўстановы — Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі. Як магло дайсці да выдання падобнага опуса пад грывам інстытута. Спадзяюся, што, захоўваючы свае інтарэсы, інстытут зойме ў гэтай справе пазіцыю, годную навуковай установы. Ушанаванне неабходнай для навукі разнастайнасці поглядаў сур'ёзных даследчыкаў, поглядаў, пацверджаных фактамі, не дазваляе апусціцца да ролі агітацыйнага рупара «сталінскіх сірот».

Валянціна НАЙДУС-СМОЛЯР

Новыя кнігі

АД «ПЕРАПЕЛАЧКІ» ПАЧАТАК

Рознымі шляхамі ідуць прыватныя выдавецтвы. Ды пераважная большасць з іх, на жаль, пакуль што на першы план ставіць прыбытак. А гэта, зразумела, рускамоўная літаратура, прытым не заўсёды высокага гатунку. Інакш вырашылі ў творчым калектыве «Міласэрнасць-90», якім кіруе Міхась Давідзік. Тут задумалі выпусціць серыю невялікіх кніжак /памер дзе ў межах палова выдавецкага аркуша/ «Дзетка-малалетка».

Першынцам стаў зборнік казак лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь Яраслава Пархуты «Перапелачка». Акрамя аднайменнага твора, у яго ўвайшлі яшчэ тры вершаваныя казкі — «Козлік-цымбаліст», «Мурашык» і «Боця-бацянок». Аформіў кніжку мастак Анатоль Гармаза.

Акурат такіх твораў і ўбачаць свет у чарговых выпусках серыі «Дзетка-малалетка». Плануецца ў бліжэйшы час выдаць зборнік «Вясельныя вершы» Ніла Гілевіча, «Вавёрчына гора» Васіля Віткі, «Арэшак» Уладзіміра Мацвеевіча, «Першае яечка» Алеся Якімовіча, «Беларускія народныя казкі» і іншыя.

КАБ ЯШЧЭ ПА-БЕЛАРУСКУ...

Цікавую кнігу выпусціла выдавецтва «Беларусь» — «Жанчыны-легенды» /складальнік, навуковы рэдактар і аўтар прадмовы доктар гістарычных навук В. Фядосік/. У ёй змешчана дваццаць біяграфічных нарысаў пра найбольш знакамiтыя жанчын старажытнасці і сярэднявечча, а таксама антычнай міфалогіі. Гэта — старажытнагрэчаская паэтэса Сафка Лэсбоская, сяброўка і саратніца Перыкла Аспазія, маці Аляксандра Македонскага Алімпіяда, вядомая ва ўсім свеце Неферціці... Не адна старонка прысвечана і нашай Еўфрасіні Полацкай, пра якую расказвае В. Шалькевіч. Кніга цікавая, з густам аформленая. Вось жа каб яшчэ і па-беларуску была выдадзена...

Аб'явы

Беларуская акадэмія музыкі АБ'ЯВЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне пасады прафесарска-выкладчыцкага складу /для тых, хто мае мінскую праліску/:

- кафедра канцэртмайстарскага мастацтва
 - загандчык кафедры /узрост не старэй за 65 год/ — 1;
 - прафесар — 1;
 - дацэнт — 2;
 - кафедра агульнага фартэпіяна дацэнт — 1;
 - кафедра аркестравага дырыжыравання дацэнт — 1;
 - кафедра моў ст. выкладчык /англійская мова або англійская і беларуская мова/ — 1;
 - кафедра фізічнага выхавання загандчык кафедры /узрост не старэй за 65 гадоў/ — 1;
 - кафедра медных духавых і ударных інструментаў дацэнт /труба/ — 1;
 - кафедра опернай падрыхтоўкі дацэнт — 1;
 - дацэнт — 0,5;
 - кафедра харавога дырыжыравання ст. выкладчык — 1.
- Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня Палажэнню аб конкурсах накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220030, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30.

Даведкі па тэл.: 27-49-42, 26-06-70

«ЛЭС НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КУЛЬТУРЫ НА ПАВАРОТАХ ГІСТОРЫІ».

Навуковая канферэнцыя на такую тэму адбудзецца 6 снежня 1993 г. у Літаратурным музеі Максіма Багдановіча.

Заяўкі на выступленні дасылаць да 10 лістапада 1993 г.

Даведкі па тэл.: 34-07-61, 34-42-69, 34-22-95.

Адрас: 220029 Менск, вул. М. Багдановіча, 7а

дзя, гібель мільёнаў — статыстыка. Мільёнам больш, мільёнам менш — розніцы ва ўспрыманні няма. Спрацоўвае падсвядомая самазахавальная рэакцыя псіхікі.

Немагчыма ўстанавіць гэта дакладна — колькасць загінулых у Мінску на галгофе гэта. Але не знойдзеш мінчука з яўрэйскай крывёй у жылах, у каго б не палег там хто з сям'і, з роду, з блізкіх. У ліку загінулых у душагубкі, прывезеных ужо мёртвымі ў недалёкі Трасцянец, у лясным заслоніі закланых, з боязі забойцаў, што прыйдзецца з часам трымаць за злачынствы адказ, потым выкапаных і спаленых. У ліку пагнаных пад аўтаматы і кулямёты ў Дразды, Тучынку, іншыя мясціны ў ваколіцах горада. У ліку скінутых, здаралася, яшчэ жывымі, у равы ў межах горада — на спуску ад Юбілейнай плошчы, дзе сёння стаіць напамін-абеліск, на колішнім яўрэйскім могілніку, ад камянёў-помнікаў цяпер ачышчаным, ператвораным у куток кейфавання, парк. Вядома, такое смыліць не адно мінчукам, не адно яўрэям Беларусі.

Разам з жонкай, журналісткай Ганнай Краснаперкай, якой выпала дзяўчом самой апынуцца за дротам мінскага гэта, былі мы залетася запрошаны ў Германію на тэд., калі там адзначалася чарнарамкавае з іхняга, германскага календара — пяцідзесят гадавіна з пачатку пагалоўнай дэпартацыі нацыстамі нямецкіх яўрэяў на смерць у лагерах знішчэння ва Усходняй Еўропе. У Брэмене пазнаёміліся з Гайнцам Розенбергам і Гансам Франкам, у юначую пару вязнямі зондэргета ў Мінску. Што засталіся яны, патрапішы туды, жывыя — дзіва з дзіваў. Гэткі можна пералічыць на пальцах, хто б ацалеў пасля зондэргета — пасля выгараджанага, зноў жа калючым дротам, пасярод вострава гэта для мясцовых яўрэяў астраўка для іншаземцаў. Для прыгнаных з Германіі, Аўстрыі, Бельгіі, Галандыі, Чэхаславакіі, Францыі, мала не з усіх еўрапейскіх краін, што былі тады пад гітлераўскім ярмом.

Паводле дакументаў службы нядобраслыснага, павешанага пасля гучнага працэсу ў Ізраілі Эйхмана — вось там, у яго службе, улік гэтага веўся педантычна! — у Мінск транспартавана было пад трыццаць пяць тысяч іншакраінных яўрэяў. І амаль усе, вядома, рассталіся з жыццём — за самым рэдкім, ужо сказана, выключэннем. Гэтаўскі люд з Мінска і акругі ўсё-такі не быў ад наваколля ізаляваны беспраглядна. Меў нейкую магчымасць наладзіць таемныя стасункі па-за межамі гэта. Мог спадзявацца, што знойдзе знаёмых, якія памогучы ўцячы. Гаротнікі ж богведама адкуль, з-за свету, — як маглі наладжваць ратавальныя стасункі яны? Без сувязяў часоў ранейшых. Без разумення, хто наўкруг ёсць хто. Без мовы...

Паколькі пішу артыкул для газеты творчай інтэлігенцыі, як не сказаць пра страчанае ў злавесным морку мінскага гэта культуры — беларускай і не толькі беларускай. Тут абарваўся жыццёвы лёт Міхаіла Зорава — таленавітага акцёра і ржысёра, аднаго з тых, хто зрабіў важкі ўклад у даваеннае станаўленне тэатральнага мастацтва рэспублікі. Тут не стала Абрама Бразера — нашага вядатага жывіцеля, скульптара, графіка. Тут скончыліся дні Алесі Іханы Кеніг — папулярнай перадаваўня дзесяцігоддзі аўстрыйскай паэтэсы, публіцысткі, навілісткі, гістарычнай раманісткі. Называць можна яшчэ і яшчэ імёны.

У гэтаўскай яве было шмат аспектаў быцця — ад рабскай працы да ўзнікнення новых сем'яў /так, так, у тых умовах!/. У гэта дзейнічала мужнае, самаахварнае падполле, — яго ядро ўзначальваў Гірт Смольяр /ён працаваў нейкі час у паваненні рэдакцыі «ЛіМа», пад яго пачаткам мне давалася рабіць як газетчыку першыя крокі, мы называлі яго Рыгора Давідавічам/, друг Максіма Танка, Піліпа Пятрака, Валянціна Таўла ў заходнебеларускім народна-вызваленчым руху, ён быў паэнай, калі перабраўся ў Польшчу /адтуль, яшчэ паэнай, у

Ізраіль/, абылганы, зняслаўлены нашымі ідэалагічнымі вертухамі. У адносінах навакольнага асяроддзя да жуды гэта, да тых, хто ў ім пеклаваўся, ставала — ужо сказана — высокага, але ставала — пра што таксама нельга не сказаць — і нізкага.

Шкада, але пра ўсё гэта за мяжкой распаведана значна больш, чым у нас. Па-англійску, па-французску, па-нямецку, па-яўрэйску — на іўрыце і на ідышы — выпушчана пра мінскае гэта нямала кніг. Мемуарных, даследчых. У нас жа на гэтую тэму доўга накладзена было табу — забарончым шчыраваннем КДБ, цензуры, інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, з якім узгадняць неабходна было любую сур'ёзную публікацыю, што тычылася ваенных гадоў, партызанства, падполля, пагадоў гэта. Толькі апошнімі часамі пачало тое-сёе выдавацца, друкавацца.

На старонках «ЛіМа» прачытаў я нядаўна допіс спевака, беларуса па нацыянальнасці, аб тым, што мы ў Беларусі выглядаем вельмі неащаднымі да захавання духоўных здабыткаў бацькаўшчыны, не лічычы яўрэйскую музыку, што тут нараджалася і развілася, арганічнай часткай скарбніцы беларускага мастацтва. Лічу, што гаварыць гэтак трэба не толькі пра музыку — пра ўсё ў мінулым Беларусі, у пакутнай і герайчнай яе гісторыі. І, вядома, памяць пра гэта на беларускай зямлі ў перахытую ёю ліхалетную пару неадрыўна мусяць быць ад памяці пра Хатыні.

ЗНОЎ ВАРУШЫЦА У ГАЛАВЕ ТАНКА-ВА: «Браты мае працягвалі мне рукі...»

Знямоглыя, абгарэлыя рукі працягваюцца і будучы працягваюцца вечно з магіль гэта. Дакорліва і папераджальна. Да ўсіх людзей. Незалежна ад нацыянальнасці.

Дзяржаўны музей наладзіў выставу амерыканскіх мастакоў Тамары Стагановіч, Галіны Русак, Ірэны Рагалевіч-Дутко, Надзеі Кудасавай, Янкі Славянюка і беларускага мастака Сяргея Крыштаповіча. Работы перададзены ў дар беларускаму народу з нагоды I З'езда беларусаў свету. Сяргей КРЫШТАПОВІЧ разважае пра адну з іх — трыпціх Т. Стагановіч «Любоў, Вера, Надзея».

гэтага святага дня Незалежнасці. І таму самая запаветная мара Тамары, каб праз яе твор бацька з'яднаўся з роднай Беларуссю. Трыпціх прываблівае высокім майстэрствам, манументальнасцю кампазіцыі і самае галоўнае — адухоўленасцю. Гэта жываліснае палатно раскрывае бясконцае яе любові да роднай зямлі, аб чым сведчаць і радкі з даравальнага ліста Тамары Стагановіч ад 13.VI.1993 г.: «Хай хоць мае карціны наведваюць Беларусь, хай хоць часціна маёй творчасці стане часткай любімай Бацькаўшчыны».

Любоў заўсёды была і ёсць галоўнай тэмай мастацтва. Творчасць Тамары заснавана на любові да свабоды, да Амерыкі, любові да мінуўшчыны, гісторыі, традыцый беларускіх, любові да беларускага народа за ягонае цяжарнае ды мукі.

«Я, як беларуска, — піша Тамара Стагановіч,

фон Бальтазар. Па словах Тамары Стагановіч, гэта: «Вера ў нашых продкаў, у іхнюю веру, Вера ва Усемагутнага, у беларускі народ, у яго любоў да свабоды, у ягоную шчырасць, працавітасць ды цярглівасць».

Вера... Што гэта? Гэта твары беларускіх жанчын, якія ідуць да Храма ўваскрэшэння. Гэта малітва і неабходнасць у ёй, бо ў самых трагічных абставінах жыцця ці падчас высокага «нябеснага шчасця» душа чалавечая «ўся ператвараецца ў малітву». Тут кожная жанчына прыйшла са сваёю Малітваю, кожная прынесла яе да Святых. Кожная з іх прагне Свабоды праз святасць пад благаслаўленнем Божай Маці. Менавіта ад жанчыны залежыць лёс нашага народа, наша будучыня, бо стан яе душы, яе святасці ўплывае на дзяцей. Таму тут Божая Маці, Ефрасіння Полацкая, статуя Свабоды. Гэта заклік мастака да Веры, калі большасць народа стаіць на краі бездані. Але ж і заклік да пазнання, каб узніёся дух, каб узвысіліся погляды, каб здолелі мы разабрацца ў сабе і ў Сусвеце, у лёсе нашых продкаў і матуль. І дапамогчы нам авалодаць ісцінай — Божая Маці і Заступніца беларускага народа — Ефрасіння Полацкая.

Вобраз Багародзіцы найважнейшы ў хрысціянскай антрапалогіі і касмалогіі, ва ўсім малітоўным жыцці беларусаў. Акрамя багародзічных святаў і дзён, кожнае богаслужэнне змяшчае бясконцае звароты да яе, а яе імя шторааз апаўшчаюць у Храме. Яе іконы абавязковыя і ў іканастасе, і ў дамах веруючых. Часта яны лічацца цудатворнымі. З культурам Багародзіцы звязана асабліва цеплыня, якая адсутнічае ў халодных пратэстанцкіх храмах.

Божая Маці Т. Стагановіч апранута ў чырвоны мафорый. Гэта невыпадкава. Пераклікаецца чырвоная адзенне Божай Маці з колерам вышыўкі на кашулях нашых матуль і дэкаратыўным фонам. Бо чырвоны колер вышыўкі — гэта колер крыві, якая дае моц усяму жывому. Дастаткова прыгадаць, што спрадвек у беларусаў толькі што народжанае дзіця сплівалі ў бацькоўскую кашулю, якая ахоўвала дзіця ад хвароб і прывязвала да бацькоўскага «котлішча». Чырвоны колер мафорыя — гэта колер агню. А агонь — гэта сімвал моцы духу. І сутнасць гэтага агню настолькі ззяючая, што разумееш ужо падсвядома — гэта наша заступніца, якая запаліла агонь нашай крыві, каб абудзіць Дух Веры і Свабоды беларускага народа.

Не менш пранікнёны і вобраз Ефрасінні Полацкай — светлы, мяккі па каларыце, з павучым рытмам ліній, што надае яму ўнутраную прасветленасць, адухоўленасць.

Надзея... З ёю мастацтва звязвае: «Надзею на прыход незалежнасці Беларусі, Надзею на перадачу нам духу свабоды нашых прашчурцаў, Надзею на самастойную Беларусь».

У цэнтры палатна бабуля — Маці — Радзіма — святло, дзякуючы якому зло становіцца бездапаможным. І як тут не прыгадаць евангельскае запаведзь аб самаахвярнай любові, якая патрабуе ад нас барацьбы за справядлівасць: «Не будзь пераможаны злом, але ж перамагай зло дабрынёй».

Такая святаноснасць і чысціня нашых бабуль і матуль ідуць ад продкаў і тых ведаў, якімі тыя надзялілі нас і якія рэалізаваліся праз выяўленчую мову нацыянальнай культурнай спадчыны. І таму невыпадкава такую вялікую ўвагу Тамара Стагановіч, як і на папярэдніх палатнах, надае касцюму. Геаметрычны арнамент на кашулях і намітках перадае дух старадаўняй Беларусі, гармонію ўсвеці і законы прыроды ў адпаведнасці са старажытнымі вераваннямі беларусаў.

І ўсё ж, што нам дае Надзею? Адказ знаходзім у Вацлава Ластоўскага: «У Бацькаўшчыны, якая адлюстравалася і ў нас саміх і ў нашым характары. А ў сэрцы мы носім ясную, ніколі нягасную памяць аб ёй. Бацькаўшчына — гэта нашыя бацькі і нашыя дзеці... У кожным з нас захавана мінуўшчына і будучыня роднае нашай зямлі». І калі мы з'яднаем нашу Любоў, Веру і Надзею да Бога, Бацькаўшчыны, Маці, дзяцей у адзіны паток — мы атрымаем шанц на выратаванне.

Сяргей КРЫШТАПОВІЧ

«ЛЮБОЎ, ВЕРА, НАДЗЕЯ»

Тамара Стагановіч нарадзілася на Наваградчыне. У Амерыку прыехала ў 1950 годзе з бацькамі з лагера для перасяленцаў у Германіі. Закончыла Вэстэрн каледж у Агаё, Інстытут мастацтва Калумбійскага ўніверсітэта ў Нью-Йорку. Сябра многіх мастацкіх клубаў. У першых крытычных аглядах творчасці Стагановіч-Кольбы, якія з'явіліся ў 1968 годзе на выставе ў галерэі «Аванты» ў Нью-Йорку, яе адзначылі, як прадстаўніцу «абноўленага імпрэсіянізму нашых дзён». Тамара Стагановіч выдатна адлюстравала беларускую тэматыку ў дзесятках палотнаў, напісала партрэт Францішка Скарыны да 450-годдзя беларускага друку, а ў Амерыцы здабыла папулярнасць як ілюстратар дзіцячай кнігі й аўтар паштовак. Тамара Стагановіч удзельнічае ў дзесятках выставаў па ўсёй Амерыцы, яна ўзнагароджана вельмі прэстыжнымі амерыканскімі дыпламамі. У 1993 годзе яна адгукнулася на запрашэнне арганізатараў выставы «Жыве Беларусь», прысвечанай Першаму з'езду беларусаў свету, і падаравала свой твор-трыпціх «Любоў, Вера, Надзея» Рэспубліцы Беларусь у памяць: бацькі Аляксандра Стагановіча старэйшага, брата Аляксандра Стагановіча малодшага ды пляменніка Аляксандра Стагановіча III. Бацька Тамары, Аляксандр Стагановіч, шчыры патрыёт, верны Беларусі да канца сваіх дзён, не дачакаўся

— будучы амерыканскай грамадзянкай, маю поўную свабоду любіць сваю Бацькаўшчыну Беларусь, трымацца ўсіх беларускіх традыцый, гаварыць беларускай мовай. Погляд амерыканцаў ёсць такі: «Калі ты не любіш сваю родную Бацькаўшчыну, як жа ты можаш любіць прыдбаную Бацькаўшчыну».

На першым плане жываліснага палатна «Любоў» — статуя Свабоды. Яна заўсёды ўзбуджала ў мастакі ўспаміны пра прыезд у Амерыку: тады, у 1950 годзе, маленькая Тамара ў раннім майскім тумане ўбачыла яе магутны сілуэт, які набліжаўся да карабля эмігрантаў.

У 1903 г. на п'едэстале статуі Свабоды былі напісаны словы: «... дайце мне вашыя змучаныя, вашыя бедныя, вашыя сагнаныя масы, прагнучыя свабоды...» Іх Тамара Стагановіч назаўсёды пераплыла са сваёю беларускаю сутнасцю, з любоўю да радзімы, з верай у беларускі народ, з надзеяй у сапраўды самастойную Беларусь ды са сваёю самай любай сэрцу марай — стаць часцінкай незалежнай Беларусі.

Над статуяй Свабоды ўзнішаюцца дзве велічныя постаці беларускіх кабет у нацыянальных строях. Прыгасны сілуэты і плаўныя лініі надаюць ім непаўторную чароўнасць.

Вера... Назва гэтай работы выцякае з папярэдняй, бо «Любоў адна дастойна Веры» — Ханс Урс

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Альфрэд Бернхард Нобель, па неправеранай версіі, заснаваў свае прэміі, калі дайшло да канверсіі. Мы, хай і не першыя, таксама ладзім канверсію: перакоўваем мячы на арала, мяняем у партыі ініцыялы. Дык не ідзе канверсія, ну прама дыверсія. Ці заводы ў нас не вайсковыя, ці кіраўнікі бесталковыя? Ломіцца Беларусь ад зброі, а ні рубля за душою. Дапаможаце нам зводзіла, уробім таго Нобеля.

Ля надмагільнага каменю галоўнага ветэрынара Саўміна БССР. Здымі, Саўмін, з яго цяжар, зрабі з

усімі роўным, які ён там ветэрынар, які ён там галоўны. Неветэрынары самі даліць, што чын — не памяць.

Раманы шалёных аргамтаў, дэ-тэктывы прымітыўнай інтрыгі... Не трэба нам болей казань пра вялікую ролю кнігі!

Высока скачаш, — пахваліў жабу жук, — але мошкі лётаюць вышэй. — Пачакаймо як сядуць, — сказала жаба.

Традыцыйнае і сучаснае ў адным абярэмку: на вуліцы Панамарэнкі

дзеўчанё прадае ананасы і лушчыць семкі. Зрэшты, усё камерцыйнае — традыцыйнае, нетрадыцыйнае толькі ананасы на вуліцы Панамарэнкі.

Сцёрты, быццам, з гісторыі крывавы след прымусу, што ж ты, слова «суваравец», не лашчыш слых беларусаў?

У пар свая аўра, і гэта хлусня, што разбіраюць кентаўраў на чалавека і каня, што мараш русалкі, каб адсеклі хвасты, што дзеляцца пары на я і на ты.

Боль, адчай, нязгода ў вачах падлетка — магазін «Прырода»: клеткі... пасткі... сеткі...

Касцюмчык на Еве — дваццаць тысяч рублёў, туфлі — пятнаццаць тысяч, за прычоску ўзялі тысячу пяць-

сот, лак каштаваў амаль тысячу, столькі ж цені, а яшчэ сумачка, дэзадарант, кліпсы, бялізна... Ці думаў ты, Божа, аб рынку, калі выцінаў рабрынку?

Пакінуць нас пазты-волаты, і павузоць далягляды, ніжэйшай пробы стане золата, адно не змяняцца фасады. Пакуль там нехта ўтрапёна гаруе аб былых імёнах, няздары вылезуць на сцэну на перамену незамысленым. Агледзяць з-пад сваіх далоней літаратурнае ўлонне.

Адкуль у цябе непрыхільнікі, небарака, калі ад сяброў няма адбою? Дык ты ж, небарака, як той сабака, — блох сваіх носіш з сабою.

У модніцы дэвіз зыходны: і аглядацца трэба модна.

ЛМ

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

ГАЗЕТУ РЭДАГАВАЛІ:

Х.ДУНЕЦ	(1932-35)
І.ГУРСКІ	(1935-41)
А.КУЛЯШОЎ	(1945-46)
М.ГОРЦАЎ	(1947-49)
П.КАВАЛЁЎ	(1949-50)
В.ВІТКА	(1951-57)
М.ТКАЧОЎ	(1957-59)
Я.ШАРАХОЎСКІ	(1959-61)
Н.ПАШКЕВІЧ	(1961-69)
Л.ПРОКША	(1969-72)
Х.ЖЫЧКА	(1972-76)
А.АСПЕНКА	(1976-80)
А.ЖУК	(1980-86)
А.ВЯРЦІНСКІ	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (першы намеснік галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (намеснік галоўнага рэдактара), Юрась СВІРКА

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі -- 33-24-61; намеснікі галоўнага рэдактара -- 33-25-25; 33-19-85; аддзелы: публіцыстыкі -- 33-25-25, пісьмаў і грамадскай думкі -- 33-19-85, літаратурнага жыцця -- 33-24-62, крытыкі і бібліяграфіі -- 33-22-04, паэзіі і прозы -- 33-22-04, музыкі -- 33-21-53, тэатра, кіно і тэлебачання -- 33-21-53, выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў -- 33-24-62, навін -- 33-19-85, мастацкага афармлення -- 33-24-62; фотакарэспандэнт -- 33-24-62; бухгалтэрыя -- 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на "ЛМ". Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэзэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку"

Індэкс 63856. Наклад 12.000. Нумар падпісаны 21.10.1993 г.

П 923 45 67 89 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12